

• IV කොටස—අධ්‍යාපන, විද්‍යා හා කලා (G)

1960 වර්ෂය සඳහා පුරාවිද්‍යා කොමසාරිස්තුනගේ පාලන වාර්තාව

නොවැම්බර්, 1961

චාල්ස් ගොඩකුම්බුරේ, M.A., Ph.D., D.Lit. (ලන්ඩන්)

PART IV—EDUCATION, SCIENCE AND ART (G)

Administration Report of the Archaeological Commissioner for 1960

November, 1961

C. E. Godakumbura, M.A., Ph.D., D.Lit. (London)

ලංකාවේ වාලවිචේතයෙහි පිහිටි “රිස්ටර්න් පේපර් මිල්ස් කෝර්පරේෂන්” හි
නිපදවන ලද කඩදාසිවල ආණ්ඩුවේ නියමයෙන් ලංකාණ්ඩුවේ මුද්‍රණාලයේ මුද්‍රාපිතයි.
කොළඹ රජයේ ප්‍රකාශන කාර්යාංශයෙන් මිලදී ලබාගත හැක.

PRINTED ON THE ORDERS OF GOVERNMENT AT THE GOVERNMENT PRESS, CEYLON, ON PAPER
MANUFACTURED AT THE EASTERN PAPER MILLS CORPORATION, VALAICHCHENAI, CEYLON.

TO BE PURCHASED AT THE GOVERNMENT PUBLICATIONS BUREAU, COLOMBO.

මිල Price : 4/20

තැපැල් ගාස්තුව Postage : —/50 cents

කෙටුම්පත ලැබුණ දිනය
"Copy" received } 20. 5. 1961

අඩව්ව යැවූ දිනය
Proof sent } 17. 8. 1961

අඩව්ව ආපසු ලැබුණ දිනය
Proof returned } 31. 10. 1961

ප්‍රසිද්ධ කළ දිනය
Published } 28. 11. 1961

සැලැස්ම හා ඡායාරූප

සැලැස්ම

- I සැලැස්ම — අනුරාධපුරයේ කිස්සාරාමයේ කැණීමේ සැලැස්ම
- II සැලැස්ම — අනුරාධපුරයේ සමාධිපිළිමේ ලඟ කැණීමෙන් මතුපිණු අත්තිවාරම
- III සැලැස්ම — අනුරාධපුරයේ සමාධිපිළිමේට යෝජනාකළ ආවරණය
- IV සැලැස්ම — අනුරාධපුරයේ පැරණි නගරයේ දකුණුදෙරවුව ලඟ පුරාණ මාවත පරික්ෂාකිරීමට කැණු අගල
- V සැලැස්ම — යාපහුවේ දළදාමාළිගාවේ සැරසුම්බිත්ති හා පදනම්බිත්ති
- VI සැලැස්ම — කතරගම කිරිවෙහෙරේ මළුව විශාලකිරීම පිළිබඳ විවිධ අවස්ථාවන් දක්වන කැණීම

ඡායාරූප

- I (a) සහ (b) ඡායාරූප ... ශිවදෙවියන්ගේ පිටුපසින් බල්ලා සහිත බටුකබහිරව වෙශය (ඉදිරිපස හා පිටුපස)
- II ඡායාරූපය ... දෙවහනකගේ හිටිරුවක්
- III ඡායාරූපය ... දෙවහනකගේ හිටිරුවක්
- IV ඡායාරූපය ... සිටිවාහනස්කන්ධ
- V ඡායාරූපය ... දෙවහනක්
- VI ඡායාරූපය ... දෙවහනක්
- VII ඡායාරූපය ... දෙවහනක්
- VIII ඡායාරූපය ... ගණේශ
- IX (a) සහ (b) ඡායාරූප ... විෂ්ණු (ඉදිරිපස හා පිටුපස)
- X ඡායාරූපය ... සරස්වතී
- XI ඡායාරූපය ... මැණික්දෙණ, වටදගෙය
- XII ඡායාරූපය ... රාජාගණේ, වටදගෙය
- XIII ඡායාරූපය ... දැදිගම ලොකු ස්තූපය තුළ තිබුණු කුඩා ස්තූපය
- XIV ඡායාරූපය ... දැදිගමින් ලැබුණු මැටිබදුන් තිබුණු හැටි
- XV ඡායාරූපය ... 1960.8.22 දින දැදිගමින් ලැබුණු වස්තු
- XVI ඡායාරූපය ... 1960.10.11 දින දැදිගම විවෘතකළ ධාතුගර්භය
- XVII ඡායාරූපය ... කතරගම කිරිවෙහෙරේ මළුවේ පඩිපෙළේ අත්වැල්
- XVIII ඡායාරූපය ... කතරගම කිරිවෙහෙරේ මළුවේ කැණීම
- XIX ඡායාරූපය ... පනාවිටියේ අම්බලම
- XX (a) සහ (b) ඡායාරූප ... පනාවිටියේ අම්බලමේ කණුවල ලිකැටයම්
- XXI (a) සහ (b) ඡායාරූප ... මහවිලව්වේ බුදුපිළිම

ලංකා පුරාවිද්‍යා දෙපාර්තමේන්තුව

වසි 1960 සඳහා පාලන වාර්තාව

ලක්වැසිජනයා තුළ පුරාවිද්‍යාත්මක කටයුතුවල ප්‍රයෝජන ගැන ප්‍රතිවිරුද්ධ මත දෙකක් තිබුණාය. සමහරු පුරාවිද්‍යාව රටේ දියුණුවට අදාළ නොවේයයිද, මේ නිසා ඒ වෙනුවෙන් කාලය හා මුදල් යෙදවීමෙන් වැඩක් නැතැයිද කියා සිතුවා. අනෙක් අය පුරාවිද්‍යාව වෙනුවෙන් කරන වියදම් අපතේ යැමක් නොව රටේ කීර්තීමත් අතීතය දෙස සිත් යොමුකර ඒ මගින් ඉතිහාසයේ අදුරු පිටු එළිය කිරීමෙන් විශාල ප්‍රයෝජනයක් ලබාගතහැකියයි විශ්වාස කළා. කල් ගතවුවද දැන් දෙවැනි මතය ඉස්මතුවී ඇත. මෙරටට ඒමට විදේශිකයන් විශේෂයෙන් පොළඹවන්නේ මෙහි තිබෙන පැරැණි දෑ බව කවරුත් එකඟෙලා පිළිගන්නවා. සංවර්ධනකටයුතුවලදී ඉතිහාසයත්, ඓතිහාසික භූගෝලාසත්‍රයත් ඉතා ප්‍රයෝජනවත්වීම සත්‍යයක් වුවද මෙය පිළිගැනෙන්නේ කලාතුරකිනි.

පුද්ගලයන් හා කණ්ඩායම් පැරැණි දේ ආරක්ෂාකිරීමටත් ඒවායේ තතු ඉගෙනීමටත් දක්වන උදෙසාගය නිසා පුරාවිද්‍යාව ගැන ජනතාවගේ උනන්දුව දිනෙන් දින වැඩිවෙන බැව් පැහැදිලිය. පුරාවිද්‍යාව හා සම්බන්ධ කරුණු ගැන දෙපාර්තමේන්තුවේ උපදෙස් ලබාගැනීම සඳහා බොහෝ අය ඉදිරිපත් වෙනවා. තවද සමහර පෞරාණික ස්මාරක ආරක්ෂා කිරීමට සමිති සමාගම්ද පිහිටුවා තිබේ. සමහර අවස්ථාවලදී වඩා උගත් අය හා කටයුතු කිරීමේදී දෙපාර්තමේන්තුවට අපහසුකම් ඇති වුවත්, බොහෝ සංරක්ෂණ සමිති දෙපාර්තමේන්තුවට තම සම්පූර්ණ සහයෝගය දීමට සූදානම්ය. දැන් සාහිත්‍යය හා ආගම පිළිබඳ උත්සවවලදී පුරාවිද්‍යාවට නියම තැන ලැබේ. දේශීය පුවත්පත්ද මහජනයා තුළ පුරාවිද්‍යාව කෙරෙහි උනන්දුවක් ඇති කිරීමෙහිලා බොහෝ දුරට ආධාර වේ.

ජනතාව දක්වන මේ උනන්දුව නිසා දෙපාර්තමේන්තුවේ වැඩ කටයුතු ඔහුලය. 1956 සිට දෙපාර්තමේන්තුවට සීර්ප්‍රධානියකු නොමැතිවීම ගැන පසුගිය අවුරුද්දේ පාලන වාර්තාවේ සඳහන් කළා. මේ තත්ත්වය තාමත් එසේමය. මේ වාර්තාකරු තම තනතුරේ කටයුතුවලට අමතරින් දෙපාර්තමේන්තුවේ ප්‍රධානියාගේ කටයුතු කළා. එසේ වුවද මේ වර්ෂයේදී අනෙක් උපකෞමසාරිස්වරුන්ගේ සහාය ඔහුට ලැබුනේ ඉතා සවිලස වශයෙනි. මේ උපකෞමසාරිස්වරුන්ගේ තනතුරු තුනෙන් එකක් එනම් සහකාර කෞමසාරිස් වාස්තුවිද්‍යාඥ තනතුර 57.5.1 දින සිට පුරප්පාඩුව තිබී 60.1.6 දින සිට පුරවනලදී. මේ පත්කරගත් තැනැත්තාට සුදුසුකම්ලත් වාස්තු විද්‍යාඥයකු යටතේ පුහුණුව සඳහා සේවය කිරීමට සිදුවුණා. අවුරුද්දේ ඉතිරි හරියේදී ප්‍රසිඬ වැඩ දෙපාර්තමේන්තුවේ ප්‍රධාන සැලසුම්කරු වන ජස්ටින් සමරසේකර මහතාගේ පරිපාලනය යටතේ කටයුතු කිරීමට ඔහුට ඉඩදෙන්නට වුනා. ඒ නිසා මේ නිලධාරියාට පුරාවිද්‍යාදෙපාර්තමේන්තුවේ වැඩකටයුතු සඳහා තම මුළු කාලය යෙදවිය නොහැකිවිය. ඊට ඉහත වර්ෂයේදී ශිෂ්‍යත්වයක් ලැබූ (රසඥ) උපකෞමසාරිස්වරයා අවුරුද්ද මුල්ලේම දිවයිනෙන් බැහැරව සිටියා. වර්ෂ තුනක් උඩදී ශිෂ්‍යත්වයක් ලැබ පිටරට ගොස් සිටි (ශිලාලේඛන පිළිබඳ) උපකෞමසාරිස්වරයා පෙරළා පැමිණියේ ඔක්තෝම්බර් මැදදීය. මේ දුෂ්කරතා මධ්‍යයේ වුවද මේ අවුරුද්ද දෙපාර්තමේන්තුවට ඉතාමත් ඵලදායක වූ බව සඳහන් කරනුයේ ප්‍රීතියෙනි.

තනතුරු කිහිපයක්ම කලක සිට හිස්ව තිබුණා. මේ අවුරුද්ද තුළ ඒ තනතුරුවලට සුදුස්සන් පත්කර ගැනීමට කටයුතු කළා. ඇතැම් ස්ථානවල කටයුතු කිරීමට බොහෝ ක්ෂේත්‍රනිලධාරීන් තවමත් අකමැතිය. එහෙත් නිලධාරීන්ගෙන් හා කම්කරුවන්ගෙන් හොඳම ප්‍රයෝජන ලැබෙන අන්දමට දෙපාර්තමේන්තුවේ කටයුතු සංවිධානය කළා.

තහනම්ඉඩම් ආරක්ෂා කිරීම අපට නිතරම මුහුණ පාන්නට වෙන දුෂ්කර ප්‍රශ්නයකි. මීට පෙර සඳීර රැකවල්කරුවන් අනුරාධපුරය ආදී කෙන්ද්‍රස්ථානවල සිටියදී තහනම් ඉඩම් රකිනලද්දේ කම්කරුවන් විසිනි. නේවාසික නිලධාරීන් නැති තහනම්ඉඩම්වලට රැකවල්කරුවන් පත්කිරීමට උත්සාහයක් මේ වසීයේදී ගත්තා. එහෙත් ඒ ඒ පළාත්වලට පදිංචිකරුවන්වූ රැකවල්කරුවන් තම ගම්වලින් පිට මාරුකරණු ලැබීමට කැමතිවූයේ නැත.

තහනම්ඉඩම් එල්පහලිකිරීම හා කම්බි ගැහීම මේ අවුරුද්දේ සිසුව කෙරුණා.

කල්තොයවා කරන්නට තිබුණු තව අවශ්‍යම කටයුත්තක් නම් කැණීමෙන් පසු නොසලකා හැර තිබුණු ස්මාරකයන් සංරක්ෂණය කිරීමයි. මේ වැඩ මුදල් තත්ත්වය අනුව හැකි පමණින් කළා.

මෙතෙක් කල් වල්බිහිව තිබුණු ප්‍රදේශවල ජනපදයන් වැඩි වූයෙන් ඇතිවීම නිසා නූගත් ගම්මුත්තට වඩා ශුරවූත් දක්ෂවූත් මිනිසුන් කොටසකට බොහෝ පැරණි දේ ගැන අළුතෙන් දැනගත්තට ලැබෙනවා. විනාශකිරීමේ අදහස හෝ ප්‍රමාණය ඉක්මවා ගිය සර්ධාව හෝ නිධන් සෙවීමේ අභිලාෂය හෝ ඇති ඇතැම් ජනපදවැසියන්ගෙන් පැරණි ස්මාරකවලට හානි වනබව දෙපාර්තමේන්තුව දන්නවා. අනුරාධපුර දිසාවේ මහ විලවිටියේ වෙහෙරබැඳිගල නම් තැනෙක ඇතැම් තට්ටුන් දේ නුසුදුසු පුද්ගලයින්ට හමුවීමෙන් පැමිණි හානිය වලක්වා ගැනීමට ඉඩක් ලැබුණේ නැ. වවුනියා දිසාවේ මෙවැනිම ආපදාවක් අනුනමයෙන් බේරා ගත්තා.

මෙවැනි වරදවල් පුළුවන් තරම් වැලැක්වීම සඳහා අතිකුත් දෙපාර්තමේන්තු ප්‍රධානීන්ටත් ඇමති කාර්යාලවලටත් චක්‍රලේඛනයක් යැවීම සඳහා කර්මාන්ත, සවදේශ හා සංස්කෘතික කටයුතු පිළිබඳ අමාත්‍යාංශයේ සහයෝගය ලැබුණා. මෙම චක්‍රලේඛනයෙන් පැරණි දෑ හමුවූ වහාම ඒ බව මෙම දෙපාර්තමේන්තුවට නොපමාව දැන්වීමේ අවශ්‍යතාවය පෙන්වා දුන්නා. මේ වැඩ පිළිවෙලින් හොඳප්‍රතිඵල ලැබුණු බව කියයුතුයි.

මේ වර්ෂයතුලදී දෙපාර්තමේන්තුව අමාත්‍යාංශ තුනක් යටතේ තිබුණා. අවුරුද්ද පටන්ගන්නා විට දෙපාර්තමේන්තුව, සංස්කෘතික හා සමාජසේවා පිළිබඳ අමාත්‍යාංශයෙන් පාලනය වුණා. මාර්තු 24 වෙනිදා එය අධ්‍යාපන හා සංස්කෘතික කටයුතු පිළිබඳ අමාත්‍යාංශයට පැවරුණා. ජූලි මස අවසානයේදී සිට දෙපාර්තමේන්තුව, කර්මාන්ත, සවදේශ හා සංස්කෘතික කටයුතු පිළිබඳ අමාත්‍යාංශය යටතට වැටුණා.

කළමනාකරණ මෙතෙක් කිරීම

දෙපාර්තමේන්තුවේ කටයුතු සඳහාද විශේෂයෙන් ශ්‍රීමහාබෝධිත්තවන්සේනේ ප්‍රාකාර සීමාව තුළ කැණීමට අවසරදීමෙන්ද අපට ආධාර කළ අටමසථානාධිපති පූජ්‍ය හල්මිල්ලාවේ ශ්‍රී රේවත නායකසාමිපාදයන්වහන්සේටත් තවත් නොයෙක් අයුරින් සහාය දුන් අනුරාධපුර දිසාපතිතුමන්වූ නිශ්ශංක පරාක්‍රම විජේරත්න මහතාට හා අනුරාධපුර විශේෂකොමසාරිස්වර දිසානායක මහතාටත් අපේ ගෞරවය හිමිය. රජයට ගැනීමට පිළියෙලකරගෙන තිබුණු තම ඉඩම රජයට ගැනීමටත් පෙර එහි කැණීමට ඉඩදීමෙන් අපට ආධාරකළ අනුරාධපුරේ පාර්ලිමේන්තු මන්ත්‍රී සිරිමෙවන් ගොඩගේ මැතිතුමාටද අපි කෘතඥවෙන්නවා.

“අහම්බෙන් ලැබුණු පුරාවස්තු” යන උපශිෂ්ටය යට සඳහන් කෙරෙන සොරාගත් පුරාවස්තු තැවත සොයාගැනීමට මහ පාද දුන් වාරිමාගීදෙපාර්තමේන්තුවේ කාර්මික සහකාර ප්‍රකාන්ද මහතාට හා එම දෙපාර්තමේන්තුවේ ඉංජිනේරු තැන්පත් ගුණසේකර මහතාටත් අපි කෙළෙහි ගුණ සලකමු. වෙනත් නොයෙක් අයුරින් අපට ආධාර දුන් හවතුන්ටද පින්සිඬවේවා.

සම්භාවනීය අමුත්තෝ

ලෝක ආහාර හා කෘෂිකම් සංස්ථාවේ මහා විධායක තැන්පත් සෙන් මහතා හා ප්‍රසිද්ධ ග්‍රන්ථ කතීෂ්වරයෙක්වූ ලෙනාඩ් වුල්ෆ් මහතාත් ඇතුළු තවත් අය පැරණි ස්ථාන නිරීක්ෂණට දෙපාර්තමේන්තුවේ නිලධාරීන්ගේ උදව් ලබාගත්තා.

මණ්ඩල සහ කොමිටි

අනුරාධපුර පැරණි නගරය ආරක්ෂාකිරීම පිණිස සංරක්ෂණමණ්ඩලයක් පිහිටුවා තිබේ. පුරාවිද්‍යාකොමසාරිස් තැන යටේත්ත මණ්ඩලයේ සහකයකු වශයෙන් පත්වුණා. ඔහු ඉකුත් අවුරුද්දේ සිටිය සෑම කොමිටියකම මේ අවුරුද්දෙන් වැඩකළා.

අනුරාධපුර දිස්ත්‍රික්කයේ දිසාපතිතුමන් වෙත පැවරූ බලතල

අනුරාධපුර සංරක්ෂණමණ්ඩලය පිහිටුවා ඇති නිසා එහි වැඩ සඳහා නේවාසික උසස් නිලධාරියෙක් අනුරාධපුරේ සිටිය යුතු බැවින් පුරාවිද්‍යාකොමසාරිස් තැනගේ බලතල වලින් සමහරක් එම දිස්ත්‍රික්කයේ දිසාපතිතුමන් වෙත පැවරුවා.

1960 සැප්තැම්බර් මස 30 වෙනි දිනෙන් අවසන්වූ වර්ෂය සඳහා මුදල් වාර්තාව

ආදායම

ප්‍රකාශන, පින්තූර (සේයා) තැපැල්පත් ආදිය විකිණීමෙන් රු. 3,262.42 ක් ලැබුණා. තැපැල් හා විදුලිපුවත් ආදායම්, පොලී හා ගෙවල් කුලී යනාදියෙන්ද තවත් රු. 6,408.56 ක්ද ආදායම් වුණා. වෙනත් ආදායම් ඇතුළුව මුළු ආදායම රු. 13,009.69 ක් විය.

වියදම

පාලන කටයුතු

	රු. ශ.
(අ) පොද්ගලික පහිතවී ශීඝ්‍රයෙන් කායභිමණ්ඩලයට ගෙවන වැටුප් ...	2,13,825.81
(ආ) ජීවනවියදම හා විශේෂ ජීවනාධාර දීමනා ...	1,79,479.12
(ඇ) වෙනත් දීමනා ...	25,090.90
(ඈ) ගමනාගමන ...	26,551.06
පැරණි තැන් ගවේෂණය, කැණීම හා සංරක්ෂණය ...	1,061,728.30
ප්‍රකාශන හා ප්‍රදර්ශන ...	—

විවිධ

(අ) ලිපිද්‍රව්‍ය කායභිමණ්ඩලය ලිඛිත හා වෙනත් වුවමනා දේ ...	4,288.76
(ආ) අතියම් වියදම් ...	6,435.45
(ඇ) කම්කරුවන් සඳහා අධිපරිනිවාර්ණ ඉදිකිරීම, තිබෙන නිවස නඩත්තුකිරීම, උපකරණ ...	10,687.94
(ඈ) පුස්තකාලය ...	3,110.43
(ඉ) රසායනිකද්‍රව්‍ය හා උපකරණ මිලදී ගැනීම ...	2,325.02
(ඊ) ආධාර මුදල් ...	1,950.00
(එ) පුරාවිද්‍යාකොතුකාගාර ...	18,601.53
(ඒ) දෙපාර්තමේන්තුවේ මෝටර්වාහන නඩත්තුකිරීම හා අළුත් වැඩසැකිවීමට වියදම් ...	11,236.26
(උ) නිලඇඳුම් ...	1,811.53
(ඌ) පුරාවස්තු සොයාගැනීම හා ඒ පිළිබඳ තොරතුරු දැන්වූ අයට දුන් පාරිතෝෂික මුදල් ...	—
(ඹ) ඡායාරූප ගැනීම ...	2,711.18
(ඪ) විදුලි බලය ...	5,283.71
(ක) ශිලාලේඛන ...	181.44
(ග) මහියංගණයෙහි පුරාවිද්‍යා කටයුතු සඳහා තැනීම ...	—
(ඡ) පුරාවිද්‍යාව හැඳෑරීම පිණිස ශිෂ්‍යත්වය ...	11,116.50
(ට) සහකාර කොමසාරිස් (රසායනික) තැනට ගෙවූ ශිෂ්‍යත්ව දීමනා ...	10,697.84
(ඩ) ලැන්ඩ් රොස්ටර් රථයක් මිලට ගැනීම ...	12,590.80
(ණ) අළුත් මොරිස් කොමාෂල් ලොරියක් (නො. 34) මිලට ගැනීම ...	10,402.50
(ත) මැණීම හා මට්ටන්ගැනීම අභ්‍යාසය සඳහා ...	—
එකතුව ...	16,19,371.22

කායා මණ්ඩලය

1959 පෙබරවාරි මස 17 වෙනි දින සිට තමාගේ රාජකාරීන්ට අතිරේකව පුරාවිද්‍යා කොමසාරිස්ගේ සේවාවන් කරමින් සිටි ආචාර්ය වාල්ස් ගොඩකුඹුරේ මහතා 1960 නොවැම්බර් මස 16 වෙනිදා සිට පුරාවිද්‍යා කොමසාරිස් ධුරයේ තාවකාලිකව වැඩබැලීමට පත් වුණා.

පුරාවිද්‍යාව පිළිබඳ ශිෂ්‍යත්වයක් ලබා කේම්බ්‍රිජ් විශ්වවිද්‍යාලයයට ගිය උප කොමසාරිස් (ශිලාලිපි) ආචාර්ය විජේසිංහ සමාමංගල කරුණාරත්න මහතා 1960 ඔක්තෝබර් මස 18 වෙනි දින පෙරළා දිවයිනට පැමිණ සිය ධුරයේ වැඩ බාරගත්තා. මේ කාලයේදී ඒ මහතා දශීන විශාරද (පීච්.ඩී.) උපාධියද ලබා ඇත.

උප කොමසාරිස් (වාස්තු විද්‍යාඥ) වශයෙන් 1960 ජනවාරි මස 6 වෙනිදා ලත්ඔත් පුරාවිද්‍යා ඩිප්ලෝමාධාරී රෝලන්ඩ් සිල්වා මහතා පත්විය.

ප්‍රධානලිපිකරුව සිටි ඩී. එස්. එස්. දිසානායක මහතා 1960 ජූලි මස 24 වෙනි දින රජයේ සේවයෙන් විශ්‍රාම ගත්තා. ඒ මහතා වෙනුවට විධායකලිපිකරු සේවයේ 2 වෙනි ශ්‍රේණියේ ලිපිකරුවෙකුව සිටි ඊ. ආර්. ඩී. ද සිල්වා මහතා එම ධුරයේ වැඩ බැලීමට පත්වුණා. ඒ මහතා 1961 ජනවාරි මස 1 වෙනිදා පුත්තලම දිසාපති කාර්යාලයට මාරුවී යනතුරු තමාගේ රාජකාරියට අතිරේකව ප්‍රධාන ලිපිකරු ධුරයේ වැඩබැලුවේය.

ජායාරූප අංශය

අළුතෙන් විත්‍රළලක 711 ක් සාදා තිබේ. ජායාරූප 1797 ක් නිමවා ඒ වාසින් 336 ක් විකුණූ අතර තවත් 36 ක් ප්‍රවෘත්තිපත්‍රවල පළකිරීමට යැව්වා.

කතරගම පැවැත්වූ ප්‍රදර්ශනයකට විශාලකළ ජායාරූප 26 ක් දුන්නා. කළාවල් පැවැත්වීමේදී විස්තර දැක්වීම සඳහා තව වර්ණචිත්‍රපටල 72 ක් හා පාටින් මුද්‍රිත පින්තූර (සෝයා) 22 ක්ද සෙල්ලිපි ස්පෘශ්‍යාංජනයන්ගේ පින්තූර 36 ක්ද සෑදුවා.

පුස්තකාලය

මේ අවුරුද්දේ පුස්තකාලය සඳහා වෙන්වූ මුදල ඉහත අවුරුදුවල වෙන්කර තිබුණු මුදලින් අඩක් පමණය. මේ මුදල විවිධ සඟරාවල වාර්ෂික දායකමුදල් සඳහාද ජාත්‍යන්තර ආයතනවලට ගෙවිය යුතුව තිබුණු දායකමුදල් යැවීම සඳහාද සම්පූර්ණ යෙන්ම වාගේ වියදම්වූ හෙයින් පිටරටවලින් පොත් මිලදී ගැනීමට නොහැකිවුණා.

ඉතුරුවූ සුළුමුදලින් සිංහල හා පාලිපොත් 46 ක්ද විවිධ සඟරා 201 ක්ද මිලයට ගත්තා. මෙරට හා පිටරට ආයතනයන් සමග හුවමාරුකිරීමෙන් පොත් 237 ක් එකතු වුණා. ලංකාවිශ්වවිද්‍යාලයෙන් අභිනව ලංකාඉතිහාසයෙහි ප්‍රථම වෙළුමේ 1 වෙනි හා 2 වෙනි කාණ්ඩ (ඉංග්‍රීසි) දෙකත් සංස්කෘතික කටයුතු පිළිබඳ දෙපාර්තමේන්තුවෙන් ලංකාවේ පුස්තකාලනාමාවලිය නමැති සිංහලපොතක් තැබී ලැබුණා. රජයේ මුද්‍රණාලයෙන් පොත් 125 ක් බැඳුණ්ණා. වානේ පොත්රාක්ක දෙකක් මිලයට ගත්තා.

ප්‍රකාශන හා ප්‍රසිද්ධකරණ

ඉකුත් අවුරුද්දේ ප්‍රසිද්ධකළ සිංහල මිහින්තලේ පොත හොඳින් අලෙවිවුණා. අනිකුත් ප්‍රකාශනයන් හා පින්තූරපත් ද පෙර අවුරුදුවල මෙන් විකුණුණා. සමහර දශීන දැක්වෙන පින්තූරපත් සම්පූර්ණයෙන්ම විකිණී අවසාන බැවින් අළුතෙන් පින්තූරපත් කාණ්ඩයක් පළකරන්නට බලාපොරොත්තුවෙනවා.

ප්‍රකාශන සහකාර නිලධාරියා විසින් ලියන ලද යාපහු විස්තර පොතක් ඉක්මණින් මුද්‍රණයට යවනුලැබේ.

නුවරකලාවියකලාමණ්ඩලයේ සහ අනුරාධපුරකලාමධ්‍යස්ථානයේද මෙහෙසීමෙන් “පුරාවිද්‍යාකෞතුකාගාරයේ ප්‍රදර්ශනකර ඇති සමහර වස්තූන්” යන මායෙන් අනුරාධපුරේ පුරාවිද්‍යාකෞතුකාගාර භාරකාර නිලධාරීන් විසින් ප්‍රසිද්ධ කරවන ලදි.

වැඩබලන පුරාවිද්‍යාකෞමසාරිස්තුන් ලංකාවේ පුරාවිද්‍යාව ගැන ගුවන් විදුලි කථා දෙකක් පැවැත්තුවා. තවද ඔහු විසින් යටති කලාමධ්‍යස්ථානයේදී “සිංහල බ්‍රිඩ් ප්‍රතිමා” යන මාතෘකාවෙන් දුන් කථාව ඇතුළුව පුරාවිද්‍යාවේ දියුණුව සඳහා ප්‍රසිද්ධ කථා ගණනක්ම විටින් විට කරනලදි.

සැලැස්ම අංශය

මේ වර්ෂය තුළ සැලැස්ම අංශයේ වැඩ ප්‍රතිසංවිධාන කළා. පහත සඳහන් වැඩ ඒ අංශයෙන් කෙරුණා.

1. අනුරාධපුරේ පුරාවිද්‍යාකෞතුකාගාරය ගෙනයාමට සුදුසුවන සේ පැරණි කඩවේරි ගොඩනැගිල්ල වෙනස්කිරීමට සැලසුම් පිළියෙලකළා.
2. දෙපාර්තමේන්තුවේ කම්කරුවන්ට හා නිලධාරීන්ට නිවාස සෑදීමට සැලසුම් පිළියෙලකොට දලඇස්තමේන්තු සෑදුවා.
3. කතරගම කිරිවෙහෙරේ සහ අනුරාධපුරයේ කැණීම්වලට සැලසුම් සෑදුවා.
4. මිහින්තලේ මහාසෑය ප්‍රතිසංස්කරණය සඳහා ඇස්තමේන්තු සෑදුවා.
5. කතරගම කිරිවෙහෙර ප්‍රතිසංස්කරණය සඳහා සැලසුම් සෑදුවා.
6. අම්බලගල සහ දොරබාවිල වැම්පිට්ටිහාර තහවුරුකිරීමට සැලසුම් සෑදුවා.
7. පෙරියකුලම, යාපහුව හා තිරියායේ පැරණි ගොඩනැගිලි තහවුරු කිරීමට සැලසුම් සෑදුවා.
8. අනුරාධපුරේ සුප්‍රසිද්ධ සමාධිපිළිමය ආරක්ෂාකිරීම පිණිස පත්කර ඇති විශේෂ කොමිෂියට ඉදිරිපත්කිරීම සඳහා පිළිමය ආවරණයකර වහලක් තැනීමට සැලසුම් කීපයක් පිළියෙලකළා.

දෙපාර්තමේන්තුව හා සම්බන්ධකම් ඇති වැඩ සඳහා පිට අයට පහත සඳහන් සැලසුම් සාදා දුන්නා.

1. අනුරාධපුරේ ශ්‍රීමහාබෝධිමල්ලව ඉදිරිපස වන්දනාකරුවන්ගේ ප්‍රයෝජනය සඳහා පොකුණක් සෑදීමට සැලසුමක් අනුරාධපුරේ දිසාපතිතුමාට පිළියෙල කර දුන්නා.
2. ඉසුරුමුණිවිහාරභූමියෙහි කටුගෙයක් තැනීමට සැලසුමක් සෑදුවා.
3. තිරියායේ සංඝාචාරයක් තැනීමට සැලසුමක් සෑදුවා.

පුරාවිද්‍යා කෞතුකාගාර

අනුරාධපුරේ

අනුරාධපුරේ පුරාවිද්‍යා කෞතුකාගාරය පැරණි කව්වේරි ගොඩනැගිල්ලට මාරුකිරීමේ වැඩ මේ අවුරුද්දේ ආරම්භකළා. අවුරුදු 60ක පමණ කාලයක් මුළුල්ලේ එකතු වී තිබුණු මේ පුරාවස්තු රාශිය අතර වෙන් තුනකටත් වැඩියෙන් බර ඇති භාණ්ඩද ඉතා දුර්ලභ චිත්‍රපිඤ්ඤා මැටි බදුන්ද ඉපැරණි කුඩාපබ්ඵ හා සුළු ගැස්සීමකින් පවා පළවියහැකි දිරාපත් වූ ලෝහමය වස්තුද තිබුණා. එහෙයින් ඒවා එහා මෙහා කිරීම ඉතා දුෂ්කර කාරියක් විය.

ලෝහමය හා මැටිභාණ්ඩත් බිතුසිතුවම් හා පැරණිකාසිත් අළුත්ගොඩනැගිල්ලේ උඩමාලයෙහි සතර කොටසක වෙන්වෙන් වශයෙන් ප්‍රදර්ශනයකර තිබෙනවා. මේ කොටස 1960ක් වූ ජූලිමස 7 වෙනි දින එකල හිටපු අගමැති ඩබ්ලිව් සේනානායක මහතා උත්සවාකාරයෙන් විවෘතකළා.

තමඩගස් වැවෙන් සොයාගත් සෙල්මුවා වැඩහිදිනා බුදුපිළිමයක්ද උච්චිමුවෙන්ද කිලිනොච්චියේ උරුහිරපුරයෙන්ද මාමුවේ පත්සලවෙලෙන්ද ලැබුණු මැටි රූප රාශියකුත් මේ අවුරුද්දේ කටුගොට අළුතෙන් එකතුවුනා. ඒ හැර පොළොන්නරුවේ අංක 5 දරණ ශිවදේවාලය භූමියෙන් හමුවූ ලෝකඩපිළිම රැසක් හා වෙනත් පුරා වස්තුද රත්අකක්ද ලැබුණා.

පැරණි කව්වේරි ගොඩනැගිල්ල දෙපාර්තමේන්තුවට ලැබෙන අවසාවේදී ගංවතු රෙන් අනාපවූ පවුල් කීපයක් එහි පදිංචිව සිටියා. ඔවුනතර දසසිල්මාතාවෝ දෙදෙනෙක්ද වූහ. ඔවුන් ඉවත් කරගත්තේ ඉතා අමාරුවෙනි. බොහෝ කරදර ඇති වූයේ අන්තිමට අස් වූ දසසිල්මාණ්ඩරුන්ගෙනි.

දෙපාර්තමේන්තුවේ වැඩ ප්‍රමාදවීමට තවත් හේතුවක් වූයේ අනුරාධපුරේ දිසාපති වරයා ගොඩනැගිල්ලේ පාතමාලය අත්කරගැනීමය. තක්සත්තකාරයන්ගේ අනාවැකිත් තද වමිපතනයකුත් නිසා 1959 අවුරුද්ද අවසානයේදී ගංවතුරකට සුදනම් වූ දිසාපතිවරයා පාත්පිටි ගබඩා කිරීමට ගොඩනැගිල්ලේ පහත කොටස පාවිච්චි කළා. ඒවාට වතුර වැටීමෙන් නරක් වෙන්ට ඉඩ තිබුණු හෙයින් උඩකොටසෙහි නවකම් කිරීම අත්හිටවන්නට සිදුවුනා. මේ කොටස නැවත අපට භාරදුන්නේ අප්‍රියෙල් මාසයේදීය.

කටුගොඩ නැරඹීමට 54,000ක් පමණ ජනතාවක් මේ අවුරුද්දේ ඇවිත් තිබේ.

දැදිගම

දැදිගම කුඩාදාගැබ කැණීමෙන් හමුවූ නිධන්වස්තු ප්‍රදර්ශනය කිරීම පිණිස ඉඩ ගැනීමට මේ කටුගොඩ තැන්පත්කොට තුඩු පඩුවස්තුවර රජමාලිගා භූමියෙන් ලැබුණු පුරාවස්තු සියල්ලම අනුරාධපුරේ කටුගොට යැව්වා. ඉහත සඳහන් කුඩාදාගැබෙන් ලත් නිධන්වස්තු පිළිබඳ විස්තරයක් මෙහි අත් තැනක සඳහන් වේ.

සංචාරක බංගලා

වම් 1958වේ පමණ සිට යුදහමුදාව පදිංචිව සිටි පොළොන්නරුවේ බංගලාව මේ අවුරුද්දේ ආපසු ලැබුණා. එහෙත් අවුරුද්ද අවසානයේදී අනුරාධපුරේ බංගලාව යුද හමුදාවට දෙන්නට සිදුවුණා.

ප්‍රදර්ශනයක්

අවුරුද්ද අවසානයේදී නිස්සමහරාමයේදී පවත්වනලද සමස්තමහාබෝධ සම්මේලනය දවස්වල නිස්සමහරාමමහාවිහාරයේ විහාරාධිපතිත්වයෙන් සේ විසින් සකස්කළ පුරාවස්තුප්‍රදර්ශනය පිළියෙල කිරීම පුරාවිද්‍යාදෙපාර්තමේන්තුවට බාරදෙන ලදින් එම කටයුත්ත එහි පැමිණි මහජනයාගේ සිත්ගන්නා අයුරු සිදු කළාය.

දෙපාර්තමේන්තුවේ කේන්ද්‍රස්ථානයන්හි කළ වැඩ

අනුරාධපුරේ

කැණීම්

තිස්සාරාමය

දේවානම්පියතිස්සමහරජු (ක්‍රි : ව : 247-207) විසින් මිහිදුමහරහතන්වහන්සේට පූජාකරනලද තිස්සාරාමය සෙවීමේ අභිප්‍රායෙන් දෙපාර්තමේන්තුව විසින් ශ්‍රීමහා බෝධින්වහන්සේට බස්නාහිරින් කැණීමක් ආරම්භකරනලදී. ශ්‍රීමහාබෝධින්වහන්සේ රෝපනයකරනලද්දේ රජමාලිගයේ දොරවුව පිහිටි ස්ථානයෙහියැයි මහා වංශයෙහි එන කියමනට අනුව තිස්සාරාමය බෝමලුවට පැළදෙසින් වියයුතුයි.

“ තස්සේව රාජගෙහස්ස ගන්ත්වාන වාරකොට්ඨකං,
තත්තකෙහෙව පුප්පේහි තං ඨානං පූජයි ඉසි ” (ම. ව. 15, 32)

මෙතැන්හි කැණීම පටන්ගන්නාලද්දේ කැණීම් කොටු ක්‍රමය පදනම් කරගෙනය. ශ්‍රීමහාබෝධින්වහන්සේගේ බස්නාහිර ශෛලමයප්‍රාකාරය අඩි 407ක් වූයෙන් එය උතුරේ සිට අඩි 24ක් බැගින් වූ හරිහතරස් කොටු 17ක් දකුණුදිගට විහිදී යනසේ බෙදනලදී. (නො : 1 සැලැස්ම බලන්න).

අනුරාධපුරේ පළාතේ ප්‍රධාන නගරය වූවාට පසුව කුරුණෑගලපාර හා පුත්තලම්පාර යන පාරවල් දෙපස නගරයේ වෙළඳ කොටස වී කඩසාප්පු ආදියෙන් වැසි ගොස් තිබුණාය. එහෙයින් ඒ මැන ගොඩනැගිලිවල අඩිතාලම් දක්වා හැරා ඒ සුන්බුන් සියල්ලක්ම ඉවත් කිරීම පළමුවෙන්ම ඉටුවූවාය. මැන ගොඩනැගිලි පිහිටියාවූද මිනිසුන් පදිංචිවී සිටියාවූද ස්ථානයෙක කැණීමක යෙදීම ඉතා පරිස්සමින් කළ යුතු කාර්යයකි. පස් තව්ටු ලකුණුකිරීමත් වළංකැබලිහි ආදිය සටහන්කිරීමත් සුපරික්ෂාකාරීව කළ යුතු වුණා. අඩි 4 අගල් 1½ක් යට කුණුවලක තිබී ඔලන්දකාසියක් ලැබීම මීට නිදසුනකි.

තිස්සාරාමයේ කැණීමෙන් ලත් ප්‍රධානම සොයාගැනීම හැටියට සැළකියහැක්කේ මහානාගරජ (ක්‍රි : ව : 563-571) ශ්‍රීමහාබෝධින්වහන්සේට පැන් පූජාවට කළ ආලවාලයයි.

“ ආලවාලං දුමිඤ්ඤ කන්ධා ගෙමමයං සරං
පාදපෙසි මුත්තිඤ්ඤ පටිමායොව සංදති ” (ම. ව. 41, 94)

බෝධින්වහන්සේ රෝපනයකළ ද පටන් අද දක්වාත් තේවාට ගනුලබන්නේ නිසාවැවේ පැන්ය. එහෙයින් නිසාවැවේ පැන් ගෙනඒමට සෑදනලද මේ දියඇල නිසාවැවේ සිට හෝ බන්ධනාගාරය ලග තිබෙන පොකුණේ සිට හෝ එනු ඇතැයි සිතිය හැකියි. මේ තෝතැන්න පැරණිප්‍රාකාරය යටින් බෝමළුවට ඇතුළුවී අළුත්ප්‍රාකාරය වටා ගමන්කර ලෝවාමහාපායේ පොකුණට වැටේ. ආලවාලයේ සැළකියයුතු ප්‍රමාණයක් වැටී ඇත්තේ බෝමළුව ඇතුළතය. ඇල ගමන්කරන ආකාරය ගැන විස්තරයක් පහත පළවේ.

මේ ආලවාලය දෙවනසේනරජුන් (853-887) දවස ප්‍රතිසංස්කරණය කරනලදැයි මහාවංශය පවසයි.

රාජානං බොධිසත්තංව සසරංතත්ථ සංදති
ආලවාලං දුමිඤ්ඤ බන්ධිත්වා'කා මහාමහං (ම. ව. 51, 78)

මහාවංශකාරයන්ගේ ප්‍රකාශය පිළිගැනීමට තුඩුදෙන සාක්ෂි වශයක් කැණීමේදී හමු විය.

ඇලේ හැඩහුරුකම.—මේ ඇල දෙපස බඳින ලද්දේද එහි පතුල ගඩොල් අතුරන ලද්දේද එහි උඩ කළුගලින් වසනලද්දේද වේ. ගඩොල් මතුපිටද පතුලේද බදාමක් දක්නට නොලැබේ. නුමුත් ගඩොල්වරි බැඳීමට සිතිදු මැට්ටක්ද කළුගල් පියන් වැහීමට කිරීමැයි බදු සුදුමැට්ටක්ද පාවිච්චිකර ඇත.

ඇල දිගටම ගඩොල් අතුරුඇතිබවද එය නැත්තේ කුඩුගල ඇති තැන්වල පමණක් බවද පරීක්ෂාකිරීමෙන් පෙනීගිය කාරණයෙකි.

සාමාන්‍යයෙන් ඇලේ පැත්තක් ගඩොල්වරි අටකින් හෝ තවයකින් හෝ සමන් විතයි. (කොටු නො: බබ්ලිවි. 123) මෙතැන ගඩොලක් මැත්තවිට දිග අගල් 16යි හා ඝනකම අගල් 2½ක් බවද පෙනී ගියේය. ඇතැම් තන්හි වරි හයක්ද (නො. ඇස්. ඊ. 1) සමහර තැන්වල වරිපහක් (බබ්ලිවි 4) හතරක් (ඇස් 2) හා තුනක් දක්නට වේ. ගල්වරි අඩු තැන්වලදී ඇල පුළුලින් වැඩි බව පෙනියේ. කෙසේවුවත් ඇලේ පළල හා ගැඹුර හැමතැනම එකසමාන නොවේ. (නො: ඇස්. 2 දී ඇල පුළුලින් අගල් 11½ක්ද, ගැඹුරින් අගල් 13ක්ද වේ.) ඉහත සඳහන් වූවාක් මෙන් මෙය විවෘත ඇලක් නොව ගල් පියන්වලින් වසනලද්දක් වේ. ඒ ගල්පියන් වර්ග දෙකකට බෙදියහැකි ඒ වාය. දියඇල වැසීම අරමුණුකරගෙනම පිළියෙලකරනලද ගල් එක් වර්ග යක් විය. ඒවා එක ප්‍රමාණයකට කපනලද කළුගල්ය. සක්කගල්ද අනනින් මෙතනින් සොයාගත් ගල්ද පැරණි ගොඩනැගිලිවල නෂ්ටාවශෙෂ ගල්ද දෙවන වර්ගයට අයත් විය. කැඩුණු සිරිපතුල් ගලක්ද කුඩිම්බි කොටනලද ගලක්ද බොරදම් සහිත ගඩොලක් ද හුණුගල මුවා වෙදියක කොටසක්ද දෙවන වර්ගයට අයත් ගල්පියන් අතර වී.

කුඩාඅතු මෙන් මහඇලේ සිට පැත්තකට විහිදී යන කුඩා ඇලවල් කීපයක් පාද ගන්නාලදී. ඒවා අතුමෙන් බැලූ බැල්මට පෙනීගියත් නිර්මාණය අතින් මහඇල හා සම්බන්ධයක් නැතිබව කිවහැකියි. මහඇල පැදීමෙහි නියුක්තවූයෙන් අතු පිළිබඳ වැඩි තතු සෙවීමට කාලයක් නොතිබිණ. බබ්ලිවි: 106, බබ්ලිවි: 89 දී පිළි වෙලින් දකුණට හා උතුරට යන අතු දෙකක් පෙනෙන්නට තිබේ.

නො: බබ්ලිවි. 10 දී අත්තක් අළුත් ගල්පවුර යටින් බෝමැඩ දෙසට විහිදී යන බව පෙනෙන්නට තිබේ. අළුත් ප්‍රාකාරය නොගලවා මේ අත්ත මහදියඇලින් විහිදී යන ආකාරය සොයාගැනීම දුෂ්කරය.

ඇල නැමීමක් ගැනීමේදී එහි පතුලේ දෙපසින් ඇතුළට ගල්වරි දෙකක් තෙරා තිබීම විශේෂ ලක්ෂණයකි. ඇස්. 1 දී මීට කදිම නිදසුනක් ලැබේ. මෙතැන්හි අගලේ පැත්තක් ගඩොල්වරි පහකින් සමන්විතයි. පතුලට උඩින් ඇති දෙපැත්තේ අත් නිම ගඩොල්වරි දෙක ඇතුළත තෙරා සිටී. ඇස්. 5 දී එක පැත්තක පමණක් තෙරි මක් ඇති ඇලේ කොටසක් හමු විය.

ඇල පැත්තකොටු සමීපස්වූවිට පුළුලින් අඩුවී තිබේ. එය පැත්තකොටුවට ඇතුළු වන තැන අගල් 9යි.

ඇල කෙළින් ගමන් නොකර වක්‍රව ගමන් කිරීමද සැලකිය යුතු ලක්ෂණයෙකි අවුරුදු එක්දහස්පන්සියයක් පමණ පැරණි මේ දියඇලේ ගල්වරි සාමාන්‍යවශයෙන් තවම ලඳීමට පිහිටා තිබීම සැලකියයුතු කාරණයකි. නමුත් පොළොව මට්ටමේ සිට ඇලට මිමි ගන්නා විට පෙනීගියේ එය පොළොවත් සමග සමහර තැන්හි ගිලා බැස තිබීමයි.

නො: ඊ. 123 කොටුවේදී මතු වූයේ ඊසාන හා බස්නාහිර අතර වැටි ඇති ඇලක කොටසක් හෙයින් එහි බස්නාහිර ගමන සෙවීමේ අදහසින් නො: බබ්ලිවි. 140 හරහා පාදනලදී. එය පොද්ගලික ඉඩම් හා ප්‍රසිද්ධ පාරවල් හරහා ගමන්කරන බව පෙනීගියෙන් බස්නාහිර අතට කැණීම නො: බබ්ලිවි. 157 දී නවත්වනලදී. පූජනීය පෙදෙසේ පුත්තලම් පාර වසන තෙක් බස්නාහිර ගමන පැදිය නොහැකිය.

බස්නාහිර ගමන සම්පූර්ණයෙන්ම සොයාගැනීමට නොහැකිවුවාට නැගෙනහිර ගමන අවසානය දක්වාම පාදාගෙන තිබේ. මෙය ගමන් කරන පිළිවෙල දැනගැනීමට නො. 4 සැලැස්ම බලන්න. එය නො. ඩබ්ලිව්. 106—ඩබ්ලිව්. 89—ඩබ්ලිව්. 54 හරහා ගමන් කර නො. ඩබ්ලිව්. 37 දී තදින්ම ඊසානට හැරේ. එය හැරී තිබෙන ආකාරයට යම් කෙනෙකුට සිතෙන්නේ ලෝවාමහාපායේ පොකුණට ගලන බවයි. එහෙත් එය නො. ඩබ්ලිව්. 3 දී යළිත් දකුණු දෙසට නැඹුරුව ගමන් කරනු පෙනේ. ඩබ්ලිව්. 3 නේදී බෝමලුවට ඇතුල් වී අළුත් ප්‍රාකාරය වටා කිව්ටුවෙන් නො. ඩබ්ලිව්. 11 දක්වා ගොස් එතැනදී ක්‍රමයෙන් ප්‍රාකාරයට වැසී යයි. නො. ඩබ්ලිව්. 11 දී ඇල අළුත්ගල් ප්‍රාකාරයට අඩක් වැසෙන සේ පිහිටා තිබීම නිසා ගල්පියන් ඉවත් කිරීමට නුපුළුවන් විය. නො. ඇස්. 1 දී නොහොත් පුරාණ පවුරේ නිරිත දිශ්භාගයෙහිදී භ්‍රන්ථාකරපිරිවෙන දෙසට මෙන් ගමන් කර යළිත් නැගෙනහිරට හැරී නො. ඇස්. 11 දක්වා ගමන් කරයි. ඇස්. ඊ. 1 දී හිතකොණ දෙසට යොමුවුනු මෙය ඊ. 17 දී උතුරට බරව නැමෙන්නට වේ. හොදටම උතුරට නැමී ඊ. 21 හරහා ගමන් කරන මෙය බෝමළුවේ පැරණි පවුරටත් අළුත් පවුරටත් අතර නැගෙනහිර පෙදෙසෙහි වැටී ඇත. එහි අවසාන කොටස ඇත්. 2 හරහා ගොස් ඇත්. 4 හි පිහිටි පැත්තොටුව තුළින් ලෝවාමහාපායේ පොකුණට වැටේ.

දියඇල ලෝවාමහාපායේ පොකුණ දෙසට හැරෙන්නට මත්තෙන් පොකුණේ සිට අඩි 12ක් දකුණින් වූ පැත්තොටුවට පිවිසෙයි. එය දිගින් අඩි 2 අඟල් 1ක්ද පුළුලින් අඩි 1 අඟල් 7ක් ද උසින් අඩි 4ක්ද වේ. (නො: 1 සැලසුම් බලන්න.) එහි පැත්තක් ගඩොල්වරි 16කින් යුක්තයි.

දියඇල ඇතුල්වීමට හා පිටවීමට පැත්ත කොටුවේ කටවල් දෙකක් ඇත. එක් පැත්තක කට දිගින් හා උසින් අඟල් 9ක් වේ. අනික් පැත්තේ කට දිගින් අඟල් 9ක්ද උසින් අඟල් 7ක්ද වේ.

කටවල්වල පතුලේ ඇත්තේ කළුගල්ය. කටට පහළින් ගල්වරි සතරෙකි. උඩ ගල් වරියේ සිට කටට අඩි 2ක්ද කළුවේ සිට අත්තීම ගල්වරියට අඩි 1 අඟල් 6ක්ද වේ. පොළව මට්ටමේ සිට පැත්තොටුවේ මුදුනට අඩි 8 අඟල් 5ක් වේ. පැතලි කළුගල් දෙකක් අතුරා එය අභිනාලම මෙන් පාවිච්චි කරගෙනය මේ කොටුව බැඳ තිබෙන්නේ.

ඊ. 5 දී ඇල කඩා එහි ගල්පියන් ඉවත් කර තිබුණි. ගල්පියන් දෙකක් පැත්තකින් ගොඩගසා තිබෙනු තවම දක්නට ලැබේ. ඊ. 24 දී සමකාලීන ගොඩනැගිල්ලක නටබුන් හමු විය. ගල්වරි හතකින් යුක්ත බැම්මක්ද ගඩොල්වරි 5කින් යුක්ත බැම්මක්ද ලැබිණි. මේ බැම්ම පැදීම නොකරන ලදී. බැම්ම තිබුණු තැන ඇලට තුඩාලද කර තිබේ.

නැගෙනහිර සිට බස්නාහිරට දූවන තවත් ජල මාර්ගයක් මේ පස්තටුවේම මතු විය. පුළුලින් අඟල් 4ක්ද ගැඹුරින් අඟල් 3ක්ද වූ මෙහි පතුලේද ගඩොල් අතුරා ඇත. ගල් ඇතිවීමට යටින්ද තවත් ගල්වරියෙකි. මෙය වසා තිබුණේ මහ දියඇල මෙන් ගල්වලින් නොව ගඩොළිනි. ජලමාර්ගය සම්පූර්ණයෙන් ගඩොල්වරි හතරකින් සමන්විතයි. පතුල ගඩොල්වරි දෙකකින්ද පැත්ත වරියකින්ද වැස්ම ගඩොළු කින්ද වේ.

ආලමාලය පිහිටි පස්තටුවවල ආකාරය දැනගැනීම සඳහා කොටු දෙකක පස්තටුව වල සැලැස්මක් ඇතුළත් කර ඇත. එහි නො: 2 සැලැස්ම ලබා ඇත්තේ නො: ඩබ්: 123 කොටුවෙනි. එය පිහිටා ඇත්තේ බෝමළුවට බස්නාහිරිනි. නො: 3 සැලැස්ම නො: ඊ. 24 කොටුවට අයත්ය. එය පිහිටා ඇත්තේ බෝමලුවට නැගෙනහිරිනි.

පළමුව දේශීය ගල්වඩුවක් විසින් ස්වීය කර්මාන්තයට හුණුගල් පාවිච්චි කරන ලද හෙයින් ඇතැම්විට ඩබ්ලිව්. 6 දී හමුවූ හුණුගල්මුවා වේදියේ කොටස, අභයනාග රජුගේ (231-240) කෘතියේ කොටසකැයි සිතිය හැකිය.

ගෘහලේ මිම්

1. ඇලේ පසෙකින් තිබුණු බැමිමේ ගෘහලක්. නො. ඩබ්ලිව්. 123—11"×9"×3"
2. නො. 2, ජලමාර්ගයට අයත් ගෘහලක්. නො: ඩබ්ලිව්. 123—15"×9"×2"
3. මහඇලේ ගෘහලක්. (නො: ඩබ්ලිව්. 123) 16"×9"×2½"
4. ඩබ්ලිව්. 37දී ඇල තුඩලකර විශාල මැටිබදුනක් තිබුණු නැත හමුවූ ගෘහලක්. 13½"×7½"×2½"

සොයාගැනීම්

කළු වර්ණ ග්ලේස් සහිත කැබැලි. මේ වර්ගයට අයත් කැබැලි කීපයක් කීප තැනකම ලැබීම සැලකිය යුතුයි.

2. ඉරි අදිනලද කවුචක්
3. නිල් විදුරු පබළු කීපයක්
4. බෙල්ලන් තුන්දෙනෙක්
5. බොවනයිට් පබළු කැබැලි හා හොඳ ඒවා
6. කහබදාමෙන් කළ කුඩාපබළු
7. කළුබදාමෙන් කළ 'කොලර්ඩ්' පබළුවක්
8. ලාපච්ච විදුරු කැබලි
9. දුඹුරු පාටබදාමෙන් කළ පබළු
10. රතු වර්ණයෙන් යුක්ත ග්ලේස් කැබලි
11. ග්ලේස් වර්ණ විනපිගත් 'කැබැල්ලක්'
12. තඹඇණයක හිසක්
13. තඹඇණයක්
14. රෝම කාසියක්
15. රතු ඔපකළ කවාකාර මැටිපුවරු
16. සුදු ඔපකළ කවාකාර මැටිපුවරුවක්
17. නිල් ග්ලේස් කළ උළුකැබැලි
18. නිල් විදුරු වලළුකැබැල්ලක්
19. මයිකා කැබැලි
20. රවුම් ගල් පබළුවක්
21. මුහුණු අටකින් යුක්ත පබළුවක්
22. දුඹුරු පාට ඔපකළ වළන් කැබැල්ලක්
23. කොරහක කැබැලි
24. මැටිබදුන්
25. විශාල මැටිබදුනක කොටස්

මේ ආලවාලය ලෝවාමහාපායේ නිරිතදිග කොණේ පිහිටි සක්කගලින් නිම් පොකුණට වැටේ. මේ පොකුණ ලෝවාමහාපාය කළ අවදියටම අයත් වෙන්නට පුළුවන. (වර්ෂ 1950හේ පාලනවාර්තාව බලන්න) පොකුණ ලෝවාමහාපාය කළ අවදියට අයත් බැව් අපේ නිගමනය නිවරදිවූවෙන් මේ ආලවාලය මහනාගරයටත් ප්‍රථම කළ එකක් වියයුතුයි. මේ සම්බන්ධයෙන් ක්‍රිස්තු වර්ෂ 86-110 දක්වා රජකළ වසඟ රජු විසින් පොළොව යටින් කළ දියඇලවල් පිළිබඳ මහාවංශයේ ඇති සඳහනක් සැලකිය යුතුවේ. එනම්:—

පුරෙ බහු පොක්බරණි කාරුපෙත්වා තහිං තහිං.

උම්මග්ගෙන ජලං තත්ථ පවෙසෙසි මහිපති.

(ම. ව. 35, 98)

සමාධිපිළිමෙ

සමාධිපිළිමයේ ආරක්ෂාව පිණිස ඒ මත ආවරණයක් ඉදිකිරීමේ කටයුත්ත ඉක්මන් කිරීමේ අභිලාෂයක් ගරු අගමැතිතුමා දක්වූයෙන් එයට අයත් බිම්සැලැස්ම අනාවරණය කරනු වස් පවත්ගත් කැණීම ගිය අවුරුද්ද අවසානයේදී ශිඝ්‍රව කළා.

ලෝකයේ ඇති පැරණි බුදුපිළිම අතුරෙන් අවිනිශ්චිත අනුරාධපුරේ සමාධිපිළිමයේ ආරක්ෂාව සඳහා ලංකාවේ අගමැතිණිය උනන්දුවීම ඇත්තෙන්ම සුදුසුමය. භාරතයේ අගමැති ශ්‍රී ජවහර්ලාල් නේරුතුමාද පවා බේරුදුන් සිපිරිගෙයි දේශපාලන සිරකරුවකු ලෙස පීඩාවන්ද සමයෙහි මේ පිළිමය මෙනෙහිකර තම සිත්සතත් සැතප්පු බැව් කියනු ලැබේ.

මේ පිළිමය අසල භූමිය දැන් පොසොන් සමයෙහිදී උවසුරුවැසියන් සමූහ වශයෙන් ගොස් භාවනානුයෝගිවන තැනක්වී ඇත. අවුරුදුපතා මේ භාවනානුයෝගී පිරිස් වැඩිවෙන බැව් පෙනේ. සුදෝසුදුවන් හැඳ පොරවාගත් විශාලජනකායක් එක්රැස්ව පිළිමයේ ඉරියව්වෙන්ම හිඳ නිශ්චලව නිහඬව බවුන් වැඩිමේ දර්ශනය අමතක නොවනසේ සිත් වශී කරන්නෙකි. ශතවර්ෂගණනක් තිස්සේ වෙනස්වෙමින් පැවතුන අනුරාධපුරයේ භාග්‍යය හා අභාග්‍යය දෙස මැදහත් සිතින් බලමින් යාත්‍රාව වැඩඋන් පිළිමයේ ඉතිහාසය භාවනාකරුවන් විසින් එක් දිනකදී විදහාපාතා වැන්න.

කලාකෘතී පුද්ගලයන් මේ පිළිමයේ ඇති නියම අගය වටහාගෙන තිබුණත් අවාසනාවකට මෙන් සමහරු මේ පිළිමය තුළ මැණිකක් තිබෙන බැව් සලකති. මේ මතය පිළිමයේ ආරක්ෂාව සඳහා හිතකර නොවෙයි. දෙපාර්තමේන්තුවටද ඒ හේතුවෙන් කරදර අවස්ථාවල් කීපයක් පැමුණුනා. මෙබඳු එක් අවස්ථාවක් මෙහිලා සඳහන් කිරීම මෑතවැසි හැඟේ. ටිකකලකට පෙර අද්භූත අන්දමට ලෙඩ සුවකිරීමට සමත් යයි කියාගත් අයෙක් අනුරාධපුරයේ ගෙඩිගේ තහනම් ඉඩම අසල සිටියා. නගර වැසියෝ ඔහුගෙන් ප්‍රතිකාර ලබාගැනීමට වැල නොකැඩී ගියහ. ඔවුනතර විශ්ව උදව්‍යද සිටියා. රැයමයන්හිදී සමාධිපිළිමය පාදයෙහි සුදුවැලි ඉසිමින් එය වැදීම මොහුගේ සිරිත විය. අසල්වැසියෙක් මොහුගේ අද්භූත පිළියම් හා යම්ඵම් පිළිබඳ සැකකොට මොහු පිළිමයේ ගැබ්ව පිහිටි මැණික්වලට දෘෂ්ටිලා පැමිණ සිටින බැව් දෙපාර්තමේන්තුවට දන්වා සිටියා. මේ නිසා රුදාවල් දෙකෙහි පිළිමයේ ආරක්ෂාව පිණිස කලකට මුරකරුවන් යොදවන්නට සිදුවී.

පිළිමය කැඩීමට ගත් උත්සාහයක ලකුණු දැනුත් එහි පෙනේ. දෙපාර්තමේන්තුව පිහිටුවීමට පෙර මේ පළාත්වල නිදන්සොරු බහුලව ගැවසුන කාලයේදී එය කෙටි ඇති බව සිතන්නට පුළුවන. වාසනාවකට මෙන් ඔවුන් දැරූ ප්‍රයත්නය සපලවී නැත. මෙවැනි දුර්මත විශ්වාසකරන අයවළුන් අතින් වටිනා සෙල්ලිපි කීපයක්ම නැතිවී ඇත. ඒ සඳහා අනාගත පරම්පරා ඔවුන්ට සාපකරනවා ඇත.

පිළිමයන්හි හා අකුරු කෙටු ගල්වල මැණික් ගැබ්වී ඇතිබව හා නිධන් තිබෙන තැන් ගැන සඳහන් කෙරෙන වදළුපොත් ගැන විශ්වාස කරන ටික දෙනෙක් මේ දිවයිනේ සිටිති. ඔවුන් අතර උගත්පක්ෂයේ අයද සිටිනවා. මේ දුර්මතයන් අදහා වැරදිමග ගමන්කරන තම සහෝදර වැසියන් එයින් වළක්වාගෙන පැරණිදේ ආරක්ෂා කිරීමට උපකාරවීම තතු දන්නා අයගේ පරම යුතුකමකි.

සමාධිපිළිමය ඇති තැන පැත්තක් අඩි 42ක් වූ සමවතුරු ගොඩනැගිල්ලක ගල් කණු පෙළක් පෙන්නුම් කරන ලකුණුවේ. නැගෙනහිරපසෙහි ගල්කණුවකදි ගිනි කොණෙහි කණුවකද, දකුණු පැත්තෙහි කණු දෙකකද නිරිතදිග කණුවකද බස්නාහිර පැත්තෙහි කණු දෙකකද උතුරු පැත්තෙහි කණු තුනකද පාද දැනට ශේෂවී ඇත. (නො. II සැලැස්ම බලන්න.)

කොත් සතරේ කණු සතර හැර අනික් හැමපැත්තකම කණු සතර බැගින් තිබුණු බව පෙනියේ. නොයිවිගල් වැනි ගල්පුවරු මත සිටුවා ඇති මේ කණුවල පාද වටා ගඩොල්බැමි දැක්කහැකියි. මේ පෙළේ ගල්කණු අතර පරතරය අඩි 7 අඟල් 5 න් අඩි 9 අඟල් 1ක් අතර පවතී.

ගල්කණු පෙළකින් වටවූ මේ සතරැස් ගොඩනැගිල්ල මධ්‍යයෙහි තවත් වතුරු මලුවකි. පිටකණු පෙළේ සිට අඩි 14ක් ඇතුළතිනි, මෙය පිහිටා ඇත්තේ හතරැස් කොටුවක් වූ මෙහි එක් පැත්තක් අඩි 16 අඟල් 7ක් වේ. ඇතුල්මලුවෙහි ගඩොල්බැමි මෙහි සිටුවන ලද ගල්කණුවලින් දැනට ඇත්තේ කණු අටක පාද හා සම්පූර්ණ එක කණුවක්ය. මේ සම්පූර්ණ වැඩේ උස අඩි 16 අඟල් 7ක් ය. ඇතුල්මලුවේ කණු අතර පරතරය යටත්පිරිසෙයින් අඩි 5 ක්ද උඩත්පිරිසෙයින් අඩි 5 අඟල් 11 ක්ද අතර වේ.

ගල්කණු පිහිටා තිබෙන ආකාරයෙහි විශේෂ ලක්‍ෂණයෙකි. නැගෙනහිර පැත්තෙහි එකම ගල්කණුවක්වත් නොමැතිය. මේ ගොඩනැගිල්ලේ ඇතුළුවන දොරටුව, මේ පැත්තෙහි තිබෙන්නට ඇතැයි අනුමාන කිරීමට එය තුඩුදේ.

මේ බැමීමේ පිටපැත්ත, තහවුරු කිරීම යනාදී ක්‍රියාවලින් වෙනස් වීම නිසා කෙබඳු ස්වරූපයක් ඉසිලීදැයි නිශ්චය කිරීම උභහවය. එය එසේ වෙතත් ඇතුල් පැත්ත පැරණි අසුරින්ම ආරක්ෂිතව පැවතීම විශ්මයජනකය. මෙහි බොරදම් සහිත ඇතුල් පැත්ත තවම ලඹට පිහිටීම පුරාතන පෙදරේරුවන්ගේ කොශලය මොනවට විදහා පෑමකි. පාදම සහිත මේ බැමීමෙහි උස අඟල් 47ක් ය.

මෙහි ඇතුළත තවත් කුඩාකොටුවකි. උඩු අතට බිදිනලද තනි ගඩොල්වරයකින් යුක්ත එය උතුරේ සිට දකුණට අඩි 5 අඟල් 3 ක්ද නැගෙනහිර සිට බස්නාහිරට අඩි 5ක්ද වේ.

ඇතුල්මලුවෙහි නිරිතදිග්භාගයෙහි සිට දකුණට ගඩොල්වරි හයකින් යුක්ත බැමි මක් පෙනේ. පාදමය වරයට උඩ වරියේ සිට හැම වරියක්ම, පඩි පෙළක් මෙන් පස්සට බරව නිමකර තිබීම සැලකිය යුතුයි. දකුණු දෙසට “මුහුණලා” සවිකර ඇති කැඩුණු ශෛලමය බුද්ධප්‍රතිමාවේ ආසනය වෙනුවෙන් තනනලද අත්තිවාරමට අඩි 2 අඟල් 1 ක් පහළිනි, මේ බැමීම පිහිටා තිබෙන්නේ. මෙබඳු බැමීමක් මේ ගොඩනැගිල්ලෙහි වෙන කිසිදු තැනෙක මතු නොවීය. මේ බැමීමත්, බොරදම් සහිත ගඩොල් කර්මාන්තයත් එකම වකවානුවක කෘතීන් බව පැහැදිලිව පෙනේ.

මෙතැන වූ සතරැස් ගොඩනැගිල්ලට පිළිම වැඩ සිටුවන්නට උතුරු දෙසටත් දකුණු දෙසටත් අතුරු ගොඩනැගිලි දෙකක් පසුව යාකළ බව අත්තිවාරමෙන් පෙනියේ. ඇතුල්මලුව වහලක් රහිතවද කණු පෙළවලට මැදිවූ කොටස වහලක් සහිතවද පවතින්නට ඇතැයි සැලකිය හැක. ඇතුල්මලුවෙහි උළුකට කිසිවක් නොලැබීමත් කණු පෙළවල් දෙකට මැදිවූ පෙදෙසෙහි උළුකට ලැබීමත් වැදගත් සාක්ෂි වන්නේය. ඇතුල් මලුවෙහි පැදුම්බැමීමෙහි ගල්කණු නොතිබීම, දොරටුව එ් පැත්තෙහි වන්නට ඇතැයි අනුමාන කිරීමට සිත පොළඹවන ඉතියකි. එහෙත් පඩිපෙළක් ගැන හෝ ගඩොල් ඇතිරීමක් ගැන හෝ යකඩවැටෙන් කොටු වූ පෙදෙස තුළින් නම් කිසිම හෝඩුවාවක් ලැබුණේ නැත.

සමාධිප්‍රතිමාවන්ගේ හැර මේ ගොඩනැගිල්ලෙහි පිළිම දෙකක බඳ කොටස්ද බුදු පිළිම සිරසක්ද දක්නට ලැබේ. මේ ප්‍රතිමාවන් ළඟදී පරික්‍ෂා කර බැලූ ආණ්ඩුවේ බණිජ විද්‍යාඥ මහතුන් දෙපළගේ අදහසේ හැටියට කැඩුණු පිළිම කොටසුත් බුදු පිළිම සිරසත් අයත් වන්නේ සමාධිපිළිමයේ ගල්වර්ගයටමය. මේ හැර මෙතැන අඟල් 29 ක් දිග හා අඟල් 28 ක් පුළුලැති සිරිපතුල් ගලක්ද අඩි 8 අඟල් 2 ක් දිග හා අඩි

4 ක් පළල් ආසන ගලක්ද වේ. දැනට මේවා නැගෙනහිර පැත්තෙහි ඇතත් මේවා වැට සවිකරන්ට කලින් කොහොම තිබුණදැයි නිශ්චය වශයෙන් කිව නොහැක. වැට ගහන කාලේදී ඒවායේ නියම තැන්වලින් දැන් තිබෙන තැන්වලට මාරු කරන්ට ඉඩ තිබුණු හෙයිනි.

පිටමලුවෙහි තුරාල නොවූ උළුකට හමුවීමත් ගල්කණුපෙළවල් දෙකක් තිබීමත් මෙතැන්හි උළු සෙවිලිකළ වහලක් තිබුණු බව හඟවන්නේය. තවද ඇතුල්මලුවෙහි උළුකට නොලැබීම සැලකිය යුතු ලක්ෂණයකි. එයින් අපට සිතියහැක්කේ ඇතුල්මලුවෙහි වහලක් නොතිබුණු බවයි. ඇතුල්මලුවෙහි ගඩොලින් කළ කොටුවක් තිබීම ගැනද සැලකිල්ල යොමු කළ යුතුයි. ඇතැම් විට, බෝධින් වහන්සේ රෝපණය කරන්ට ඇත්තේ මේ කොටුව ඇතුළතය.

ඇතුල්මලුව තුළ සායම් ගැවුණු හුණුබදාම කැබැලි හමුවිය. ඇතුල්මලුව වටා ගඩොල් ප්‍රාකාරයක් තිබුණායයිද එය සුණෙන් කපරාරුකර සායම්කර තිබුණායයිද අනුමාන කළහැකියි.

අභයගිරියට අයත් බෝධිකරයක් ගැන මහාවංශයෙහි සඳහන් වේ. එය මහසෙන්රජු (275-301) විසින් තනනලද්දී සිවුවන මිහිදුරජු (956-972) විසින් ප්‍රතිසංස්කරණය කරන ලද්දීද ඉතිහාසයෙන් පෙනේ.

1. පටිමාසරං බෝධිසරං ධාතුසාලං මනොරමං

වතුසාලං ච කාරෙසි සංඛරී කුක්කුට්ඨිහං (ම. ව. 37,15).

2. අබයතුරා මහ සායෙහි ඉසා බොගෙහි ඉසා

(ශ්‍රී. ලී. සං. 1 කා. සෙල්ලිපි. නො. 20, 46 වෙනි පෙළ)

මේ පිළිමය පිහිටා ඇතුන් අභයගිරිදාගැබට ඉතා නුදුරිනි. තවත් සාධකයක් ලැබෙනතුරු සිටි නිගමනයක් නොකළහැකි වුවද ඉහත සඳහන් කළ දෙපොලේම කියවෙන බෝධිකරය සමාධිපිළිමය පිළිබඳ බෝධිකරයැයි සිතිය හැක.

සොයාගැනීම්

1. ලක්ෂ්මි පුවරුවක් වැනි ඊට කුඩා ලෝහමය පුවරුවක්.
2. බොවනයිවවර්ගයේ පබලු.
3. තදින් මල බැඳුණු රෝමක කාසියක්.
4. තදින් මල බැඳුණු කාසියක්.
5. නිල්විදුරු පබලු.
6. සුදුපළිඟු කැබැල්ලක්, වටේට පටියක් මෙන් කැටයමක් ඇත.
7. නිස්සාරාමයේදී හමුවූවක් වැනි කවාකාර මැටිපුවරු : විෂ්කම්භය සෙන්ටිමීටර් 3ත්—සෙන්ටිමීටර් 3½ ත් අතර වේ.
8. නිල්විදුරු කැබැලි.
9. ලෝහමය කැබැල්ලක්.
10. දුඹුරුබදාමෙන් කළ පබලු.
11. පැතලි සුදුපබලුවක්.
12. පච්ච බදාමෙන් කළ පබලු.
13. මැටි ඡත්‍රාවලියක කොටස් වැනි කවාකාර මැටි පුවරු දෙකක්.
(අ) විෂ්කම්භය—සෙන්ටිමීටර් 13.3 ඝනකම—සෙන්ටිමීටර් 5
(ආ) විෂ්කම්භය—සෙන්ටිමීටර් 11.4 ඝනකම—සෙන්ටිමීටර් 5
14. උළුකටයක මෙන් පිලි හැරූ ගඩොලක්. පළල සෙන්ටිමීටර් 19.4.
15. මැටිකෝවක්—උස සෙන්ටිමීටර් 9.7—විෂ්කම්භය (මුවවිටේ) 9.5.
16. සායම් සහිත බදාම කැබැලි.
17. ඇට කටු කැබැලි.
18. අතුරු කැබැලි.
19. මැටිබඳන් හා වලංකැබිලිනි.

ගඩොල්

ඇතුල්මටුවේ ගඩොල්බැමීමේ වයඹදෙසට අයත් කොටසින් ලබාගත් සම්පූර්ණ ගඩොල් දෙකක මිම් පහත සඳහන් වේ.

$$1. 12'' \times 6'' \times 2''.$$

$$2. 13'' \times 6\frac{1}{2}'' \times 2\frac{1}{2}''.$$

... ..

යකඩ අඩු, දුඹුරුමැටිවකින් තනනලද මේ ගඩොල් තද උෂ්ණයක් වහනය වූන දුන්නක පිළිස්සු බවක් නම් පෙනෙන්න නැත.

උළු. සම්පූර්ණ පැතලි උළුවල මිම් පහත සඳහන්.

$$1. අඟල් $12\frac{1}{2} \times 6\frac{1}{4}$.$$

$$2. අඟල් $12\frac{1}{4} \times 5\frac{1}{2}$.$$

$$3. අඟල් $10\frac{1}{4} \times 5\frac{1}{2}$.$$

$$4. අඟල් $9\frac{1}{4} \times 4\frac{3}{4}$.$$

ගල් කණු

1. ඇතුල්මටුවේ අන්තිදිග පිහිටි තුවාල නොවූ කණුවක මිම්ම මෙසේ විය.
 $10.7'' \times 9\frac{1}{2}'' \times 6''.$

මේ ගොඩනැගිල්ලේ බිම් සැලැස්ම පිරික්සීමෙන් මෙතැන්හි බෝගෙයක් තිබුණු බවත් මුලදී මෙහි වන්දනාවට පාත්‍රවූ වස්තුව බෝධිවෘක්ෂයක් බවත් පෙනෙනවා. (සැලැස්ම II බලන්න.) මෙබඳු සැලැස්මකින් යුක්ත ගොඩනැගිල්ලක් අනුරාධපුරයෙහි තවම අනාවරණය වී නැත. මේ වනතුරු දෙපාර්තමේන්තුව විසින් තහවුරුකර ඇති එකම බෝධිඝරය වන නිල්ලක්ගම බෝධිඝරය පිළිබඳ විස්තරයක් පුරාවිද්‍යා අධිකාරී තැනගේ 1954 පාලනවාර්තාවේ පිටු 18 සිට 21 දක්වා පළවී ඇත.

සමාධිපිළිමයට ආවරණයක් ඉදිකළයුතු බැව් කාලයක් තුළ තිබුණු අදහසකි. දෙපාර්තමේන්තුව මේ සඳහා සැලැස්ම කීපයක් සැපයූ නමුත් ඉන් එකක්වත් මේතාක් සුදුසු බැව් පිළිගනු නොලැබී. මුලින් සකස්කළ සැලසුම් ඒ අවට භූමිය නිසි පරිදි පරීක්ෂණය නොකර කළ ඒවා විය. එබැවින් වර්ෂ 1959 දේදී ඒ ආවරණය සඳහා පිළියෙලකරන සැලසුම් ඒ භූමියේ පැරණි අංග හා සංසන්දනය වෙන පරිදි කළයුතු බැව් දෙපාර්තමේන්තුව තීරණයකළා.

වර්ෂ 1960 දී මහාවායඞ් සෙනරත් පරණවිතාන, ප්‍රසිඬවැඩදෙපාර්තමේන්තුවේ අධිකාරී ප්‍රේමරත්න, අනුරාධපුරේ දිසාපති නිශ්ශංක ප්‍රේමරත්න විජේරත්න, අනුරාධපුරේ විශේෂ කොමසාරිස් තැන්පත් දිසානායක යන මහතා සහ අටමසානාධිපති හල්මිල් ලැවේ රේවත නායක සමාමිපාදයන්වහන්සේද ඇතුළු සභාවක් ඉහත සැපයූ සැලසුම් ප්‍රතික්ෂේප කරමින් ප්‍රසිඬවැඩදෙපාර්තමේන්තුවේ අධිකාරීන්ගේ අනුශාසනය ඇතිව වෙනත් සැලසුමක් පිළියෙල කිරීමට විධානය කළා. ඒ අනුව අනුකරණයක් සමග සැලසුමක් සෑදුවා. එකල දෙපාර්තමේන්තුව අධ්‍යාපන අමාත්‍යාංශය මගින් පාලනය වූ බැවින් ඒ සැලසුම හා අනුකරණය ඒ අමාත්‍යාංශයේ සඞ්ලේකම්තුමාට යවනලදින් එයද නිශ්ප්‍රභාවය. සඞ්ලේකම්තුමාගේ ඉල්ලීම අනුව ප්‍රසිද්ධවැඩදෙපාර්තමේන්තුවේ ප්‍රධාන සැලසුම්කරු විසින් සපයනලද ප්ලානක්ද ඉදිරිපත් කරනලදී එයද අනුමත නොවිය.

දෙපාර්තමේන්තුව නැවත කර්මාන්ත, සවදෙය හා සංස්කෘතික කටයුතු පිළිබඳ අමාත්‍යාංශය යටතට පත්වූ විට දැනට එහි ඇමතිවූය දරන ගරු මෛත්‍රීපාල සේනා නායක මහතා ඉහත සඳහන් සභාවේ සමාජිකයන් ඇතුළු නගර නිර්මාණ ශිල්පී

තෙවිල් ගුණරත්න, වරාය සංයුක්තමණ්ඩලයේ ප්‍රධාන සහකාර ඉංජිනේරු තැන්පත් ඒ. ඩබ්ලිව්. එස්. කුලසිංහ, ප්‍රසිද්ධවැඩදෙපාර්තමේන්තුවේ ප්‍රධාන වාස්තු විද්‍යාඥ ජස්විත් සමරසේකර, සුප්‍රසිද්ධ චිත්‍රශිල්පී ජේ. ඩී. ඒ. පෙරේරා යන භවතුන්ගෙන් සමන්විතවූ කොමිටියක් ඒ සඳහා කැඳවිණි. මේ අතින්ව කොමිටිය ද අඩි 50 X 50 හේ ආවරණයකින් සම්පූර්ණ විහාරයේ වසා තැනීමට පිළියෙල කළ සැලසුමක් අනුමත කළා. එහෙත් අළුතෙන් සැලසුම් ඒ සඳහා සාදා ඉදිරිපත් කළ විට ගරු කර්මාන්ත, සවදේශ හා සංස්කෘතික ඇමතිතුමා එය නිශ්ප්‍රභාකර කලින් අධ්‍යාපන අමාත්‍යාංශයේ නිත්‍යලේකම්තුමා නිශ්ප්‍රභාකර සැලසුම පිළිගතයුතු බැව් සැලසුම් පිළිබඳ නිපුණයන්ට විධානය කළා. (නො III සැලැස්ම බලන්න.) කරුණු මෙසේ වූ බැවින් මේ පිළිමයට ආවරණයක් ඉදිකිරීම ප්‍රමාදවීමට හේතු කවරේද යන්න මහජනයාට මෙයින් අවබෝධවේ:

පැරණි නගරයේ දකුණු දොරටුව

අනුරාධපුරයේ පැරණි ආරක්ෂා සංවිධානයන් ගැන වැඩිදුරටත් කරුණු සොයාගැනීම සඳහා නගරයේ දකුණු දොරටුව ලග කැණීමක් කළා. මේ බිම්කොටස අනුරාධපුර පාර්ලිමේන්තු මන්ත්‍රී සිරිමෙවන් ගොඩගේ මහතා සතිය. ඉහතින් සඳහන් කර ඇති අන්දමට ඉඩම ආණ්ඩුවට ගත් පොතුවෙන්ම එහි කැණීම් කරන්නට ගොඩගේ මහතා අපට ඉඩදුන්නා. මෙහි කැණීම 1960 සැප්තැම්බර් මස 9 වෙනි දින භවස 3.00ට පටන් ගත්තා. කර්මාන්ත, ස්වදේශ හා සංස්කෘතික කටයුතු පිළිබඳ ඇමතිවර ගරු මොනරිපාල සේනානායක මැතිතුමා, අධ්‍යාපනය හා ගුවන් විදුලි ප්‍රචාරය පිළිබඳ ඇමති තැන්පත් ගරු බදිඋද්දිත් මුහම්මද් මැතිතුමා, වෘණිජ ආහාර හා නාවික කටයුතු පිළිබඳ ගරු ඇමතිවර ටිකිරිබණ්ඩාර ඉලංගරත්න මැතිතුමා සහ ඇතැම් උසස් රාජ්‍ය නිලධාරීන්ද එදින මෙහි වැඩ පිරුවා.

ඇතුළුවර වටා දියඅගලක් හා පවුරක්ද තනා තිබුණු බව වංශකථාවලින් පෙනී යනවා. පවුර නම් තවම පැහැදිලිව සොයාගන්නට පුළුවනි. පවුරේ අනුසාරයෙන් ඇතුළුවර ප්‍රමාණය වටහාගත හැකියි. එය උතුරේ සිට දකුණට සැතපුම් 3ක් ද නැගෙනහිර සිට බස්නාහිරට සැතපුම් 2 බාගයක්ද පමණ වේ.

දකුණු දෙසින් වැටී ඇති පවුර බැම්මෙහි දොරටුවක් තිබුණු බවට භූලක්ෂණ විද්‍යා මානවයේ එක්තැනෙක්හි පමණයි. පවුරෙහි එතැන පහත්ව සමතලාවී තිබුණා. ඊට ලම්බකව පාරක් වැටී තිබුණු බව භූමිය පරීක්ෂාකිරීමෙන් මැනවින් පෙනී ගියා. ඒ වැටී ඇති විටිය අඩි 57 ක් පමණ වේ. පාර දෙපැත්තෙහි ප්‍රාකාර බැම්මක මුදුණද එහි මැද කාණුවක් මෙන් නිමින පෙදෙසක්ද විද්‍යමානවීම, මේ නිගමනයට බැසීමට තුඩු දුන්නා.

මෙතැන්හි කැණීම තුන් අයුරකින් සිදුවිය. පළමුව, දකුණු දොරටුවේ මතුපිට පැදි මත්, දෙවනුව පවුර බැම්ම ගොඩනැගීම කෙළේ කෙසේදැයි සෙවීමත් තුන්වෙනුව මහාවිටියේ සැලැස්ම පරීක්ෂාකර බැලීමත්ය. ගොඩගේ මන්ත්‍රීතුමාගේ නිවසට එත පාරත් වාරිමාවේ ඇලත් අතර කුරුසේ හැඩයට අගල් දෙකක් භාරතලදි. නැගෙනහිර සිට බස්නාහිරට කපන ලද අගලට දොරටුව දෙපැත්තේ ඇති ආරක්ෂිත බැම්ම හමුවිය. මෙයින් දොරටුවේ පළල දැනගන්නට හැකිවිය. දොරටුවේ මැද්දෙන් උතුරේ සිට දකුණට භාරත ලද අගලට මුරමඩුවක් වැනි ගොඩනැගිල්ලක් පැදුනා. එහි ශේෂවී ඇත්තේ කළුගල් අඩිතාලම හා ගඩොල් බැම්මෙහි කොටස් පමණි. එය උතුරේ සිට දකුණට අඩි 24ක්ද නැගෙනහිර සිට බස්නාහිරට අඩි 16ක්ද විය. මෙය උළු සෙවිලිකළ ගොඩ නැගිල්ලක් බව හමුවුණු පැතලි උළුකැබලිවලින්ද කොත්කැරලිවලින්ද පෙනී යනවා. මේ ගොඩනැගිල්ල ඇතුළත තිබී කඩුමටක් වැනි යකඩභාණ්ඩයක්ද ආයුධ මුවහත් කිරීමට පාවිච්චි කළ මිරිස්ගලක හැඩය ඇති ගලක්ද හමුවීම සැලකිය යුතුය. මේ ගොඩනැගිල්ල දොරටුව දෙකට බෙදන සේ මැද්දේ පිහිටුවා තිබීම වැදගත්ය. මෙය ප්‍රධානම මංගල විටිය වූයෙන් රථවාහන ආදියේ ඇතුළුවීම පිටවීම යනාදිය පරීක්ෂා කිරීමට මුරගෙයක් අවශ්‍යවන්නට ඇත. මෙතැන තව යටට හාරා බැලිය යුතුයි.

පවුරුබැම්ම කුමනාකාරයකට සාදනලදදැයි දැනගැනීමට පවුර තුවාල නො වුණු උසම තැන හරහා අගලක් කපන ලදී. එය කපනලද්දේ උතුරේ සිට දකුණටය. උතුරුමායිම ගොඩගේ නිවසට යන පුද්ගලික පාරයි. දකුණුමායිම වාරිමාගීදෙපාර්තමේන්තුවේ ඇලයි. ගොඩගේ නිවසට වැටී තිබෙන පාර පුද්ගලිකපාර යනුවෙන් මෙතැන් සිට හඳුන්වනු ලැබේ. පුද්ගලික පාරේ සිට අඩි 16 ක් දකුණින් කළුගල් පංතියක් විය. ඊට අඩි 12ක් ඇතිත් තවත් ගල් තව්වු දෙකක්ය. මේ ගල්බැමි අතර පුරවා තිබෙන්නේ පස්ය. මීට යටින් කළුගල් කීපයක් වැටී තිබුණු හෙයින් මේ බැමි දෙක පැනලිගල්වර්ග කීපයකින් සමන්විතවත්ට ඇතැයි සිතියගැනියි. පොළොවමට මේ සිට අඩි 7 අඟල් 11 දීද, අඩි 8 අඟල් 9 දීද, අඩි 9 දීද අඩි 9 අඟල් 4 දීද අඩි 11 අඟල් 5 දීද අඩි 13 අඟල් 3 දීද අඩි 17 දීද පැනලිගල්කුණු වැටී තිබෙනු දක්නට ලැබුණා. මෙයින් පෙනෙන්නේ පවුරේ එක කොටසෙක්හි ශක්තිය සඳහා කළ ගල්වලින් ආරක්ෂිත බැම්මක් ගොඩනගා තිබුණු බවයි.

පවුරුබැම්ම සම්පූර්ණයෙන්ම පුරවාපු පසින් යුක්තවිය. සමහර තැන්හි ගඩොල් කැබලිද සනාකාරයෙන් දක්නට ලැබේ. මේ කැපුම පදනම් කරගෙන මේ පවුරුබැම්ම පස්බැම්මක්යයි නිගමනය කරන්නට හැකියි.

උතුරුදෙසෙහි කළුගලින් යුක්ත ආරක්ෂිත බැමි දක්නට ලැබුණත් දකුණුදෙසෙහි මතු වූයේ ඊට හාත්පසින්ම වෙනස් දෙයකි. වාරිමාගීදෙපාර්තමේන්තුවේ ඇලට අඩි 35ක් උතුරින් ගඩොල්බැම්මක් මතු විය. ගඩොල්වරි හයකින් යුක්තවූ ඒ බැම්ම අඟල් 20½ක් උස්ය. එහි මතුපිට කළුගල්, පෙළුව තබා තිබුණු හෙයින් ඒවා අගලක් වැසීමට යෙදු ගල්පියන්දෝ හෝයි කුතුහලයක් ඇතිවූයෙන් එකක් ඉවත්කර පරීක්ෂා කර බලන ලදී. ඒ පරිශ්‍රමය ප්‍රතිඵල සහිත එකක් විය. ඒ බැම්ම අනිකක් නොව තිස්සාරාමයේ දියඇල බදු ජලමාගීයක් බව පෙනී ගියේය.

බැම්මේ ගඩොල්වරි හයෙන් පාදමය දෙක ඇලේ අඩිතාලමවේ. මේ අඩිතාලම රැදී තිබුණේ කහපාට වැලිපසක් උඩයි. එය පුරවාපු පසක් බව සැලකිය යුතුයි. පැත්තක් වරි සතරකින් සමන්විතයි. ඇලේ පැති තනිගඩොලින් සාදන ලද්දේ විය. තිස්සාරාමයේ මෙන් මෙහිද ගල්පියන් සවිකිරීමට මැටි බදුමක් පාවිච්චිකර ඇත. මෙහි විශේෂ ලක්ෂණයක් නම් පාදමය ගඩොල්වරි දෙක අඟල් 5ක් දුරට නෙරී සිටීමයි.

දියඇලේ පළල අඟල් 9½යි. එහි ගැඹුර අඟල් 13½යි. පොළොවමටමේ සිට ඇලේ උඩට අඩි 13 යි අඟල් 5 වේ.

මේ දියඇල සොයාගැනීමේ විශේෂ වැදගත්කමින් යුක්ත එකක් විය. ප්‍රාකාර බැමි කේ තුළින් දියඇලක් ගමන්කරනු සොයාගත් පළමුවන අවස්ථාවයි මේ. දියඇලේ ප්‍රභවය අභයවැවදැයි සෙවීම වටහේය. සතුරු උවදුරු ඇති සමයක අවහිරයක් නො දැනිව වතුර ලබාගැනීමට මෙය තනනලදැයි දෝ සිතීවිල්ලක් පහළවේ.

වාරිමාගී දෙපාර්තමේන්තුවේ ඇල පුරාණ දියඇලේ විකාශනයක් මෙන් සැලකුව හොත් ඊට සමාන්තරවත් කිවුවොනුත් (අඩි 35 ක් ඇතිත්) බැම්ම තුළින් දියඇල වැටී තිබීම සැලකියයුතු කාරණයෙකි. කුඹුරු ගොවිතැනට වතුර සපයන වාරිමාගී දෙපාර්තමේන්තුවේ ඇල හා ඊට ඔබ්බෙන් ඇති ප්‍රසිද්ධ මාවත දකුණු දෙසට කැණීම වැළැක්වූ බාධකයෝ දෙදෙනෙක් වූහ. මේ බාධාද්වය හේතුකොටගෙන පුරාණ දිය අගලේ නියම සැලැස්ම සෙවීමට මගක් නොතිබිණ.

වාරිමාගීදෙපාර්තමේන්තුවේ ඇලට අඩි 58ක් නැතහොත් දියඇලට අඩි 23 ක් උතුරින් තවත් ගඩොල් බැම්මක් විය. එය ගඩොල්වරි තුනකින් යුක්තවූවකි. මේ බැමිමේ උස අඟල් 10½ යි. පළල අඟල් 28 යි. එහි එක ගඩොලක් අඟල් 10½ X 9½ X 2½ විය. මේ බැමිම හමුවූයේ පොළොව මට්ටමේ සිට අඩි 14ක් පහළින්ය. දියඇලත් මේ බැම්මත් අතර තදකළුපසක් හමුවිය. පොළොව මට්ටමේ සිට අඩි 15ක් ඔටින්ද දිරාගිය ගඩොල් බැම්මක ලක්ෂණ මතු විය.

මේ කැණීමෙන් බැම්ම සාදන ලද ආකාරය සොයාගන්නට හැකිවිය. පළමුව එය නළා පසින් සාදන ලද්දක් බව පෙනීගියේය. බැම්මේ මැද කොටසෙහි, පැතලියට අතුරන ලද කළුගල් පේළි දෙකක් තිබේ. මේ කළුගල් පේළි අතර පරතරය අඩි 10 අඟල් 3ක් විය. ආරක්ෂිත බැම්ම මෙන් පවුරට ශක්තිය ගෙනදෙන්නට මේවා සවි කරන්නට ඇතැයි සිතිය හැකිය. බැම්මේ පිට පැත්තෙහි ගඩොල් හෝ ගල් හෝ අල්ලා තිබුණාදැයි කීමට සාක්ෂ්‍යයක් නැත. වාරිමාගී දෙපාර්තමේන්තුවේ දියඇල කැණීමේදී පවුරුබැම්මේ පිට සවරූපය වෙනස්කර තිබෙන හෙයිනි. පුද්ගලික පාර දැමීමේදී පවුරේ ඇතුල් පැත්තේ ස්වරූපය විනාශවී තිබේ. බැම්මේ මැද වසන ලද දිය ඇලක් වේ.

මඟුල්මහවෙය පරික්ෂාකිරීම සඳහා එය හරහා අගලක් භාරනලදී. (නො. IV සැලැස්ම බලන්න). මේ විවිධ උතුරේ සිට දකුණට වැටී ඇති හෙයින් කැණිත ලද අගල නැගෙනහිර සිට බස්නාහිරට විය.

පරික්ෂණය සඳහා පාරට වඩා විශාල අගලක් කපනලදී. එය අඩි 122ක් දිග හා අඩි 6 ක් පළල්විය. මෙසේ කරනලද්දේ විවිධයේ දෙපස පරික්ෂාකර බැලීමටය. පාරේ නැගෙනහිර ඉමෙහි පිටතාප්පයේ බැම්ම හමුවිය. අඩි 3 යි අගල් 4 ක් පළලැති ඒ බැම්ම උඩ පැතලි කළුගල් අතුරා තිබේ. මේ බැම්මට අඩි 10 අගල් 5ක් මෙපිටින් නැගෙනහිර ඉමෙහි ඇතුල්තාප්පයේ බැම්ම විය. එය අඩි 5 අගල් 7ක් පළල්ය. එය මතුපිටද පැතලි කළුගල් අතුරා තිබේ. මෙය පුරවාපු පසින් හා ගඩොල්කැබලිවලින් පිරී තිබිණ.

සොයාගැනීම්

1. යකඩකඩුවක් වැනි භාණ්ඩයක්.
2. මුවහත් කිරීමට හෝ ඇඹරීමට පාවිච්චිකළ ගලක්. (පාදයක් සහිත.)
3. පළිඟුකැබලි.
4. කොත්කැරළි.
5. නිල්විදුරුවලු කැබලි.
6. පේරෝජ වර්ණ විදුරුඔපය සහිත කැබලි. සමහරක ඇතුල් පැත්තෙහිද විදුරු ඔපය ඇත.
7. කොළපාට කුඩා පිප්ප පබලුවක්.
8. කළු විදුරු ඔපය කළු කැබලිනි.
9. යකඩවිල්ලක්.
10. මලබැඳුණු කාසි.
11. තද දුඹුරුපාට බදාමෙන් කළ ලොකුපබලුවක්.
12. දුඹුරුපාට බදාමෙන් කළ කුඩාපබලු.
13. යකඩඇනයක්.
14. පිහන් මැටි පබලුවක්.
15. ලොකු කුඩුම්බියක් සහිත කවාකාරගලක්.
16. මැටිහෙප්පුවක අඩියක්.
17. යකඩඇනයක කැබෙල්ලක්.
18. යකඩ නියතක් වැනි භාණ්ඩයක්.
19. කළු විදුරු ඔපය ඇති දැතිරෝදෙන් සන්කළ වළංකඩුවක් ලැබීම සැලකිය යුතුයි. එය දෙපිටම විදුරුඔපය කරනලද්දකි. ගෙඩිගේ කැණීමෙහිද රුලටි කැබලිනි මතු විය. රුලටි කළ මැටිබදුන් සාමාන්‍යයෙන් දක්නට නොලැබෙන හෙයින් මෙය විදේශීය බදුනකට අයත් විය හැකිය.
20. හුදුපාට චිත්තබදුනක කැබලිනි.
21. යෙවතවර්ණ විදුරුඔපකළ බදුනක අඩියක්.
22. කවාකාර මැටිපෙති කීපයක්.
23. මැටිපහන් කඳක කොටසක්.

මැරිකර්මාන්තය

මේ පෙදෙසෙහි කැණීමෙන් ලත් වළංකවුටලින් හැඩ කීපයක බදුන් හඳුනාගත හැක.

වර්ග 1 (අ) විශාල මුට්ටි:—සමහර බදුන්වල හැඩකළ ලොකු ගැටි ඇත. එවැනි ගැටි සහිත බදුනකට කරක් නැත. රතු මැටිඔපය සහිතයි. එකකවත් කළු මැටිඔපය දක්නට නොලැබීම සැලකිය යුතුයි. මැටිවෙහි කුඩා නිරිවානාගල් දක්නට ලැබේ. සමහරක ගැට්ට යටින් බඳ වටේ ගැඹුරට ඉරි දෙකක් හෝ තුනක් හෝ ඇඳ තිබේ. 1 (ආ) මේ වර්ගය උඩින් සදහන් කළ වර්ගයේ ප්‍රභේදයකි. ගැට්ට පිටට තෙරා සිටි. බඳේ මැට්ට සනය. සමහරක් අඩුගින්නෙන් පුළුස්සා ඇත. ඉරි දෙකක් හෝ තුනක් හෝ ඇඳීම ඒ කාලයේ පැවැති සාමාන්‍ය මෝස්තරයක්විය.

වර්ග 2. පොඩිමුට්ටි:—සමහර ගැටි පැතලි හා කවාකාරයි. කෙටිකරවල්වලින් සමන්විතයි. මේවායේ බඳ හා අඩිය රවුම්ය.

වර්ග 3 හට්ටි:—කවාකාරගැට්ටක් සහිතයි. කරවටා තදේට අදිනා ලද ඉරි දෙකක්ය. රතුමැටි ඔපය සහිතයි. අඩුගින්නෙන් පුළුස්සා ඇත. සමහර කැබලිතිවල මැටිවෙහි කුඩා ගල්කැට දක්නා ලදී.

වර්ග 4. කොරහා:—කුඩා හා විශාල කොරොස්වල කැබලිති ලැබීන. දුඹුරුමැටිවෙන් යුක්තයි.

වර්ග 5. (අ) රවුම්පාත්‍ර:—බඳන් ගැට්ටත් එකට සම්බන්ධකර සාදා ඇත. මැට්ට හොඳට පදම්කර තිබේ. පිටපැත්තෙහි රතු මැටිඔපය යොදා ඇත. කර්මාන්තය අතින් මේවා උසස් තත්ත්වයක් උසුලන්නේ නමුත් මේ වර්ගයේම බාලකෘතිද දක්නා ලදී. ඒවායේ මැට්ට පදම්කර නැත. පිළිස්සීමද හොඳ නැත.

(ආ) පැතලිපාත්‍ර:—කර්මාන්තය අතින් (අ) වර්ගයට සමානවුවත් හැඩයෙන් වෙනස්ය. මෙහි අඩිය පැතලිය.

උළු:—පැතලි උළුකැබලි කීපයක් හමුවිය. පාට උළුකැබලි හමුවීම ඉතා දුර්ලභයි. එයද නිල්පාටට පමණක් සීමාවිය.

තහවුරුකිරීම**කපාරුරාමය**

කපාරුරාමයට ඇතුළුවන තැන ඇති ගොඩනැගිල්ලෙන් දකුණුදෙසට විහිදෙන පැරණි ගල්බැම්මේ වැඩ මේ අවුරුද්දේදීද කරගෙන ගියා. අවුරුද්ද තුළදී මේ බැම්ම අඩි 285 ක් දිගට නැවත ගොඩනැගුවා. බැම්මේ උස හා පළල පිළිවෙලින් අඩි 1 යි අඟල් 6 ක් හා අඩි 4 යි අඟල් 7 යි. මේ බැම්මේ ශක්තිය සඳහා පිටතට නොපෙනෙනසේ කොන්ක්‍රීට් යෙදෙව්වාය.

තිසාවැව

තිසාවැවේ එක් පොකුණක සක්කගල් බැම්මක් බැන්දා. ඒ බැම්මේ දිග අඩි 8½ කි. පළල අඩි 4½ කි. පළමුවැනි හා දෙවැනි පොකුණු සම්බන්ධවන තැන බඳ ඇති බැම්මේ, අමුණ ලග බැම්පත්ල හැරීම වලක්වනු සඳහා අඩි 21×1½ බිම් පෙදෙසක සක්කගලින් බිම ලැයිසන් කළා.

සරක්ෂණය

විජයාරාමයටත් පැරණි ගල්පාලම් දෙකටත් අතර ලඳු කැලෑ කපා ශුඛ කළා. අසෝකාරාමය, කිරිඳිවෙහෙර, විජයාරාම, පංකුලිය, අභයගිරි, බටහිරආරාම, ශ්‍රීමහාබෝධිය පිළිබඳ පෙදෙස, උතුරු හා දකුණු ගෙඩිගේ කොටස, නබාවෙහෙර, හා රත්මසුරායන යන තඟනම්ඉඩම්වල වල් උදුරා පිරිසිදුව තැබුවා.

දකුණුදූතලේ හා සේලවෙනායේ බැම්කුස්තුර පිරෙව්වා.

මිනින්තලය

තහවුරුකිරීම

පැරණි වැඩට ගැලපෙනසේ මිනිදුසූ ප්‍රතිසංස්කරණයකලා. මෙසේ සෑදූ කොටස් දෙකේ මිමි පහත දැක්වේ.

පළමු පේසාව—අඩි 104ක් දිගට, අඩි 2½ක් පළලට හා අඩි 3½ක් උසට ගඩොල් බැමීම.

දෙවන පේසාව—අඩි 114ක් දිගට, අඩි 2½ක් පළලට හා අඩි 3ක් උසට ගඩොල් බැමීම.

දාගැබ්බදේ අඩි 119ක් දිග අඩි 2½ක් 3 ටත් අතර පළල හා අඩි 4ක් උස එක් කොටසක් හා අඩි 60ක් දිග අඩි 2½ක් පළල හා අඩි 12ක් උස තවත් කොටසක්ද ප්‍රතිසංස්කරණය කලා.

අම්බස් ඵලමඵව. මෙහි තිබුණු නූතන වෛත්‍යය හා විදුලිබලය නිපදවන යන්ත්‍රයක් සඳහා ඉදිකර තිබුණු මඩුවක්ද අස්කලා.

සංරක්ෂණය

පාරවල්. දෙපාර්තමේන්තුවට අයිති සියළුම පාරවල් කටුකොහොල් හරවා බොරළු දමා තබන්තුකලා. සියළුම තහනම්ඉඩම් නිසියාකාර තබන්තුකලා.

දෙපාර්තමේන්තුවෙන් තහනම්ඉඩම් තුළ ඇතිකරනුලබන මුවන්ට, කොන්ක්‍රීටිකණු හා පැස්සු යකඩදැල් යොදා අඩි 216ක් දිග හා අඩි 120ක් පළල අළුත් කොටුවක් සෑදුවා.

පොළොන්නරුව

තහවුරුකිරීම

මේ අවුරුද්දේ පොළොන්නරුවෙහි කණිනලද තැනෙක සිවදේවාරයක පැරණි ඩිත්ති තහවුරුකලා. තහවුරුකළ ඩිත්තිවල මුළු ප්‍රමාණය දිනින් අඩි 10ක් හා පළලින් අඩි 2½කි. සාමාන්‍ය උස අඩි 2 කි.

කැණීම

අක්කර ½ක පමණ භූමිය අඩියක පමණ ගැඹුරට කැණ සිවදේවාරයක (අංක 5) ඩිත්ති පෑදුවා.

ඒ කැණීම ගැනත් එතැනින් ලද වැදගත් පිළිම හා තවත් දේවල් ගැනත් විස්තර යක් මෙහි සඳහන් කරනවා.

වසි 1960ක්වූ සැප්තැම්බර් මස 18 වෙනිදා අඬක 5 දරන ශිවදේවාරයේ තහවුරුවූ අරහයා එම ගොඩනැගිල්ල හා නයිපෙණවිහාරයයි සාමාන්‍යාජනය විසින් ව්‍යවහාරවූ අඬක 4 දරන විෂ්ණුදේවාරයත් අතර භූමිභාගය කටුකොහොල් හැර සකස්කරන විට සරස්වතීදෙවියගේ ලෝහරූපයක් මතු විය.

අඬක 5 ශිවදේවාරයේ හා ඊට යාබදව වමෙන් පිහිටි අඬක 4 විෂ්ණුදේවාරයේ විස්තර වසි 1913නේ පළකරනලද වසි 1908වේ පුරාවිද්‍යාදෙපාර්තමේන්තුවේ රපෝර්තු වේ පිටු 4 සිට 7 දක්වා සඳහන්වේ. එම කාලයේ එහි ලැබුණු පුරාවස්තුවල ලේඛන යක් එම රපෝර්තුවේම 17 වෙනි පිටේ C අක්ෂරය දරන උපග්‍රන්ථය වශයෙන්ද ඒ රූපවලින් සමහරක් අඬක 15, 16, 17, 18, 19 දරන පින්තූරවලින්ද පළවේ.

අඬක 5 ශිවදේවාරයේ පිටිපස එම දේවල ගොඩනැගිල්ලට අයත් ගඩොලින් කළ විශාල විමානය කඩා වැටී තිබෙන තැන තවත් ලෝකබරූප දකින්නට ලැබුණු බව

ආරංචිවූයෙන් දීපවාලීඋත්සව දිනයවූ ඔක්තෝබර් මාස 19 වෙනි දින දෙපාර්තමේන්තු වේ භාග්‍යාලයෙහි පි නලංස මහතාගේද ආධාර ඇතුළු එම ස්ථානය පරීක්ෂණයෙහි යෙදුනෙමු. මේ රූප ඒ උදෙසාම දේවාල ගොඩනැගිල්ලේ අඩිතාලමෙන් අඩි 3ක් යටට කැණු අඩි 5ක් දිග හා 3ක් පළල වළක යටකර තිබුණාය. මේ ඉතාම වමන්කාර අන්දමට නිමවූ රූප කාලානුරූප වැඩිහිටිකම් පිළිවෙලට ඒ වලේ තැන්පත්කර තිබුණාය. එම දින ගොඩගත් රූපයන්ගේ ලේඛනය මෙසේය.

1. නවරූපශිව රූපය, කෙශකලාපය සොයාගන්නට බැරිවිය. ප්‍රභාමණ්ඩලය හා ආසනය වෙනම ලැබුණාය. (2)
2. සොමස්කන්ධමූර්තිශිව රූපය, මෙහිද ප්‍රභාමණ්ඩලය හා රූපය වෙනම ලැබුණාය. එහෙත් දේවිය හා කුමාරයා නැත. (3)
3. භෝගසානකමූර්ති විෂ්ණු රූපය, ගදාව නැතිවෙලාය. (4)
4. පාර්වතී රූපය (5)
5. පාර්වතී හෝ ලක්ෂ්මිරූපය (6)
6. රූපර්ෂිහත්තරූපය. (7)
7. භක්තරූපය. (8)
8. සුද්ශිතවක්‍රය. (9)

ඔක්තෝබර් මාස 26 වෙනි දින තවත් පුරාවස්තු මෙම ශිවදේවාලයේ බිම දකුණු පැත්තෙන් ගොඩගන්නා ලදී බිදුණු මැටිබදුනක මතු දක්වන දේවල් තිබුණාය. (10).

1. ලෝකබරූප—

- i. ප්‍රභාමණ්ඩලය හා කෙශකලාපය සහිතවූ නවරූපශිව.
- ii. පිටිපස්සෙන් ඉන්නා බල්ලෙකුත් සමගවූ බවුකහෙරවශිව.
- iii. ශිව්වාහනස්කන්ධ.
- iv. එක්කකුලෙන් සිට නටන බාලකාණ්ණ.
- v-vi. සිටගෙන ඉන්නා දෙවදුන් දෙදෙනෙක්.
- vii. වැඩ ඉන්නා දෙවදුවක්.
- viii. නන්දිවාහන.

2. ගලින් කළ ගණදෙව් රුවක්.

3. මැටියෙන් කළ සුන්වූ ගණදෙව් රුවක්.

4. තවත් භාණ්ඩ—

- i-ii. ශෛලමය ශිවලිඟු දෙකක්. සෙස්ස ලෝහමයයි.
- iii. ත්‍රිපාද දරණු තුනක්.
- iv. ත්‍රිපාද දරණුවක් පිට සුවද පහනක්.
- v. ත්‍රිපාද දරණුවක් පිට කපුරු පහනක්.
- vi-vii. පාත්‍රයක් හා පියනක්.
- viii. හැන්දක්.
- ix. හක්ගෙඩියක්.

යටති මැටිබදුන ලගම කොටස් වෙන්වූ මිණිගෙඩියක් සම්බවිය. (11)

එදිනම දේවාල ගොඩනැගිල්ලේ එම අංශයේම තිබී ස්ත්‍රීශිවහත්ත රූපයක්ද ගොඩ ගන්නා ලදී. (12)

පසුදින එනම් ඔක්තෝබර් මාස 27 වෙනිදා දේවාලහමයේ බටහිර පැත්තෙන් ඉතාම ලක්ෂණවූද පෙර කිසි තැන නුදුටුවීරු ද ගණදෙව් රුවක් මතු විය. (13)

ඔක්තෝම්බර් මස 28 වෙනි දින මතු කියන වස්තු දේවාලභූමියේ උතුරු පැත්තෙන් ලැබුණය.

- i. ගදාව සහිතවූ විෂ්ණුරූපයක්. (14)
- ii. පහතක අඩියක්. (15)
- iii. සණ්ඨාවක්. (16)

පහත් අඩි දෙකක්. (17-18)

වම් 1960 වේ දී මෙසේ පොළොන්නරුවෙන් ලැබුණු ලෝකබරුප පෙර ලක්දිව නොදුටුවිරු අතර්ඝ වස්තු වෙතවා පමණක් නොව හින්දු සමය සම්බන්ධව නම් ලොව අන්තරාකිත් නොලැබුණු තරම්ද වටනේය.

වම් 1911 හේ පළකළ වර්ෂ 1907 සම්බන්ධ පුරාවිද්‍යා රපෝර්තුවේ 36 වෙනි පිටේ කියන හැටියට පොළොන්නරුවේ අඩක 2 දරන ශිවදේවාලභූමියේද අපට 1960 වේ සම්බදුණු ප්‍රකාරයටම ශිවරූප ආදිය ලැබී ඇත. එසේම අපට පුරාවස්තු ලැබුණු අඩක 5 දරන ශිවදේවාලයෙන් හා එම භූමියෙන් වම් 1908 වේ දී ලැබුණු දේ පිළිබඳ විස්තරයක් වර්ෂ 1913 නේ දී පළකළ වම් 1908 වේ පුරාවිද්‍යා රපෝර්තුවේ 17 වෙනි 18 වෙනි පිටුවල පළවේ. එම රපෝර්තුවේම 36 වෙනි පිටෙහි හිටපු පුරාවිද්‍යාකොමසාරිස් බෙල් මහතා පොළොන්නරුවේ ශිවදේවාලවලින් ලැබුණු රූප “නිසැකවම ඉන්දියාවේ” කරන ලද්දේ යයි කියයි. පොළොන්නරුවෙන් ලැබුණු කුඩාරූප සමහරක් නම් දකුණු ඉන්දියාවේදී නිමවා මෙහි ගෙනාවා විය හැකිය. එහෙත් එම රූපවලින් වැඩි කොටස විශේෂයෙන්ම ලොකුරූප සුපරීක්ෂාකාරීව බැලුව කෙනෙක් බෙල් මහතාගේ නිගමනයට විරුද්ධ අදහසක් ඇතිකරගන්නා බව නිසැකයි.

පොළොන්නරුවේ හින්දුකෝවිල් හා ඒ සම්බන්ධවූ රූපකම් ආදියෙන් බොහෝමයක් පස්වන මිහිදුරුප්පේ එකොළොස්වන වර්ෂය වූ ක්‍රිස්තු වර්ෂ 993න හා මහඵ විජයබාහුරජ පොළොන්නරුපුරය ගත් වම් 1070ව අතරේ රජරට සොළීන් යටතේ තිබූ කාලයට අයත් බව පිළිගත යුතුයි.

සොළීහු සිංහලයන් දිනා ස්වකීය දෙවිදේවතාවරුන්ගේ රූප හා ඒවා තැන්පත් කිරීමට දේවාල කෝවිල් සාදනවිට තමන් අවනතව උන් සිංහල කම්කරුවන්ගෙන් මෙහෙගත්තෝය. මෙවක් වන විට සිංහලයන් අතර දැගැබි බුඩාල ආදිය කිරීමෙන් වාස්තුවිද්‍යාවද ඒ ගොඩනැගිලි පිළිබඳ රූපකම් සිතියම් ආදිය කිරීමෙන් හා විශිෂ්ඨ බුද්ධරූප නෙලීමෙන් කැටයම් හා චිත්‍රකලාද පිළිබඳ උසස් අන්දමේ ප්‍රවීණත්වයක් ලැබූ ශිල්පීහු ඇතිවූවාහ. පුරාතනිසි ඕලන්ද බ්‍රිතාන්‍ය යුරෝපීය ආණ්ඩුකාලවලදී සිංහල ශිල්පීන් විසින් ක්‍රිස්තියානි දේවස්ථාන සාදනලද බව සැබෑ නම් සොළීරජුන්ගේ කාලයේදී සිංහලයන් හින්දුදේවාල හා ඒ සම්බන්ධ රූපකම් කිරීම පුදුමයක් වෙන්ට බැරිය.

ශතවර්ෂයකට කිට්ටු කාලයක් පොළොන්නරුවේ සැකයක් නැතිව උන්නාවූ හින්දු පූජකයන් විජයබාහුරජුගේ සේනාවන්ගේ ආක්‍රමණය පිළිබඳ ආරංචිය ඇසූ විට තමන් දෙවිවරුන්ගේ රූපවල වටිනා ආහරණ ගලවා ඒවා වැළලූ බව පෙනේ. ඔවුන්ගේ අදහස වූයේ ඒ දෙවිවරුන්ගේ බලයෙන් සිංහලයන් ජයගෙන නැවත එම රූප දේවාලයන්හි සරසා තැබීම වියහැකිය. එහෙත් හින්දුපූජකයන්ට නැවත තමන් වැළලූ දේවරූප බලන්ට ලැබුණේ නැත. ඒවා ගොඩගැනීමේ භාග්‍යය මේ ශතවර්ෂයේ පුරාවිද්‍යාඥයන්ට හිමිවිය.

මෙම රූප ගැන සලකා බලන විට ඒවා හින්දු ආගමේ ප්‍රකට ත්‍රිමූර්තියෙන් ශිව විෂ්ණු යන මූර්ති දෙකට ඇතුළත් වේ. ආදිම වූ බ්‍රහ්ම මූර්තියට ඇත්තේ එකක් පමණය. එනම් පළමු දිනම ලැබුණු රූපය පිළිබඳව අපේ නිගමනය හරි නම්, සරසවති රූපයයි.

ශ්‍රේණි රූප

1. නවරූපමූර්ති ශිව (අඩක 2). අගල් 37ක් උසවූ මෙම රූපය ආසනය උඩ තබා ප්‍රභාමණ්ඩලයෙන් වටකළ විට අගල් 56ක් උස්වේ. මෙහි කේශකලාපය හා කර්ණාභරණ නැතිවුවත් එය ලෝක ප්‍රකට කිසිම නවරූපරූපයකට දෙවෙනි නොවේ. දේව රූප ආදියෙහි ආභරණයන් ගැන යට කීවෙමු. කේශකලාපය වම් 1908 වේදී ගොඩ ගන්නා ලද පුරාවස්තු සමග තිබුණු වියහැකිය. නැතහොත් ඒවා තවම පෙරළි ඇති විමානය යටද විය හැකිය. මෙම නවරූපරූපයේ හා අතිකුත් රූප වැඩි ගණනක මුහුණු වර හා ඇතැම් ලක්ෂණ දකුණු ඉන්දියාවේ ඇති එම වර්ගයේ රූපයන්ට වෙනස්ය. නවරූපා විසින් පාගනු ලබා ඉන්නාවූ දෙමළ භාෂාවෙන් මුසලකන් නම්වූ අපස්මාර පුරුෂයා මුහුණුවරින් පොළොන්නරුවේ වටදගෙයි ගණරූපවලට සමානය. එසේම ආසනයේ පෙනෙන සංගීතවාදකයන් හා ඔවුන්ගේ භාණ්ඩ සිංහලවිපයෙහි වෙනත් තැන්වල පෙනෙන එබඳු රූකම්වලට සමාන බවක් උසුලයි.

මැටිවළඳේ තිබී සම්බවූ ප්‍රභාමණ්ඩලය හා ආසනයද සමග අගල් 6ක් පමණ සම්පූර්ණ උසවූ ශිවනවරූපරූපයද කලාකමයේ උසස් තැනක් ගනී.

2. සොමස්කන්ධමූර්ති ශිව (අඩක 3). දික්කළ පාදයන් සමග උස අගල් 21යි. වෙනම ලැබුණාවූ ආසනයේ උස අගල් 17 යි, දිග අගල් 27 යි, පළල අගල් 13 යි. ප්‍රභාමණ්ඩලයේ උස අගල් 26 යි. දේවිය හා කුමාරයා ලැබුණේ නැත. වම් 1950 හේ පුරාවිද්‍යාරාජ්‍යවේදීන්ගේ සදහන්වෙන ත්‍රිකුණාමලයෙන් ලැබුණු රූපය ආදි මෙම මූර්ති යෙන් පෙන්නුම් කළ ශිවරූප හා සමාන කරන විට දැන් මේ ලැබුණු රූපයේ වෙනස් කම් ඇත. ඒ අතින් රූපවල වම්පස උස්වෘගෙන අසුනේ තබා ඇත. මෙහි එසේ තිබෙන්නේ දකුණුපසයි. අපි දැන් කියන රූපයේ මුහුණේ හා ශරීර අවයවයන්ගේ ආකාර ඉතා ලක්ෂණට නෙලා තිබේ.

3. බවුකහෙරව ශිව (අඩක 10). ආසනයන් සමග අගල් 6ක් පමණ උස ඇති බල්ලෙක් පිටිපසින් යුත් මේ රූපය තිබුණේ අඩක 10 යෙන් විස්තර කළ මැටි වළඳේ තිබූ දේ අතරය. දඹදිව පළවූ රූපනිර්මාණ ශිල්පය සම්බන්ධ ග්‍රන්ථයන්හි කියන අන්දමට වඩා මේ රූපය බොහෝ සේ වෙනස් වූයේ ඒ රූප තරම් හයඬකරද නොවේ. (ඡයාරූප නො. 1 ඒ. බී).

4. පාර්වතී (අඩක 5 හා 6). මේ දෙවිදු රු දෙකම ශිවභායාභාවවූ පාර්වතීදේවිය හැටියට ගෙන විස්තරකරනු ලැබේ. එයින් වඩා ප්‍රියකරුවූයේ අඩක 5 දරණ වස්තුවූ ආසනය සමග අගල් 38 ක් උස්වූ ශිවකාමසූන්දරී නම් රුවයි. මේ රූපයේ ඇඳුම් හා පොත් ගුල්වෙහෙර ප්‍රතිමාවේද ලන්ඩන්හි බ්‍රිතාන්‍ය කෞතුකාගාරයට ගෙන ගොස් තිබෙන තාරු රූපයේද ඇඳුම් පෙන්වා තිබෙන අන්දම හා එක්තරා සමානතාවයක් පෙන්වයි. මිළඟට විශාල දේවරූපය නම් ආසනය සමග අගල් 33 ක් පමණ උස්වූ අඩක 6 දරන වස්තුවයි. මෙහි ඉදිමුණු සවභාවයක් දරණ මුහුණද කොටබෙල්ලද අති විශාල පයෝධරද අඩක 5 හේ රූපයට ඉතා වෙනස්ය. එසේම ඇඳුම් හා ආභරණවලද වෙනස් කම් පෙන්වේ. (ඡයාරූප නො. 2 සහ 3).

5. ශිවදෙවියන්ගේ පුත්වරු දෙදෙනාම මෙය ලැබුණු රූපවලට ඇතුළත්වේ. මැටි වළඳේ ඇතුළත් රූප අතරේ ශිවිවාහන දේවරූපයක්ද වේ. ඒත් මේ අගල් 4 කට පිකක් උසැති මයුරපක්ෂිරූපයා වාහනය කොට ඇති රූපය මුණු සයකින් හා අත් දොළොසකින් නොව මුහුණකින් හා අත් හතරකින් යුක්තවේ. (ඡයාරූප නො. IV).

මැටිබඳුන තුළ සිටගෙන ඉන්නාවූ දෙවිදු දෙදෙනාගේද ඉදගෙන ඉන්නා දේව ගණකගේද රූ විය. මෙයින් ඉතාම ලක්ෂණ රූපය නම් පද්මාසනය සමග අගල් 40 පිකක් උස්වූ රූපයයි. මෙය ඉතා උසස් කලාශිල්පයක ප්‍රතිඵලයකි. දෙකොටසකින් යුත් ආසනයක් සමග අගල් පහක් පමණ උස්වූ අතික් හිරිදෙවිදුරූපය එපමණ ලක්ෂණ නැත.

මේ සමගම ලලිතාසනයෙන් ඉන්නාවූ දෙව්දුරුපයකි. මේ රූපවලින් දෙකක් උසින් කී ශිඛිලාගත දෙවියන්ගේ අමිබිකාවක්වූ මහාවල්ලී හා දේවසේනාද අනික මැටි වළඳේ තිබුණු නටරාජරූපයට අයත් පාර්වතීරූපයක්යයිද සේ ගතහැකියයි සිතෙන්නන් ඒ ගැන නිශ්චය අදහසක් දැන්ම පළ නොකරමු. (ඡායාරූප නො. V, VI සහ VII).

අඩක 13 දරන වස්තුවෙහි ආසනයත් සමග අඟල් 32ක් උසැති ගණදෙව්දුරුපය කිසි තැනක නුදුටුවීරු විසිතුරු රුවක්ය. සිංහල දේවකථාවල කියන හැටියට දෙවියන්ගේ එක් අතක අඹගෙඩියකි. (ඡායාරූප නො. VIII).

මැටිවළඳේ අඟල් 2ක් උසැති ගලින් කළ ගණදෙව්දුරුවක්ද එසේම මැටියෙන් ඇඹු එම දෙවියන්ගේම රුවක්ද විය.

6. ශිවහත්තරූප තුනක්ද විය. දෙකක් පුරුෂරූපයි. එකක් ස්ත්‍රීරූපයකි. අඩක 7 දරණ වස්තුවෙහි අඟල් 27 ක් පමණ උසැති කිරුළක් ඉසේ දරන අඟල් 3 කට වඩා උසැති පද්මාසනයක හිටින්නාවූ රුව වතුකෙටුව වියහැකියි.

වැඩි උසක් නැති අසුනක හිටින්නාවූ අඩක 8 දරන අඟල් 20 ක් පමණ උසැති රූපය සුන්දරමූර්තිසමයෙන් විය හැකියි. අඩක 12 ට එන්නාවූ උක්කුටිකයෙන් ඉන්නාවූ අඟල් 11 ක් උසැති රූපයක් කාරෙරක්කාල් අම්මෙයාර් නම් ශෛව හක්තික අම්මාගේ රූපය හඳුන්වයි.

7. මැටිවළඳේ තිබූ ගලින් කළ තිථිකය සමග එකක් අඟල් 3 ක් පමණ උසැති ශිවලිඟුවලින් එකක තිථිකය කැඩීලාය.

එම මැටිවළඳේම තිබූ අඟලකට වඩා ටිකක් උසැති නන්දිවාෂභයාගේ බෙල්ලේ මිණිගෙඩියක් වෙයි.

අඩක 11 ට හා 16 ට එන එකක් අඟල් 10 ක් හා අනික අඟල් 12½ ක් උසැති සණ්ඨාවල මිටිවලද ශිවදෙවියන්ගේ ආයුධයක්වූ ත්‍රිශූලය පෙනේ.

වෛෂ්ණවරූප

8. මේවාරයේදී වෛෂ්ණවරූපද සවල්පයක් ලැබුණාය. අඩක 4 ටේ පෙන්වන්නේ පද්මාසනය උඩ හොගසානමූර්තියෙන් සිටින්නාවූ ආසනයත් සමග අඟල් 30ට වඩා උසැති විෂ්ණුරූපයකි. ගදාව නැතිවෙලාය.

අඩක 14 ටේ එම මූර්තියෙන්ම හිටින්නාවූ අඟල් 20 ක් පමණ උසැති විෂ්ණුරූපයකි. ගදාව තිබේ. ඇදුමෙන් ආභරණවලින් හා කිරිටයෙන් මේ රූපය අනික් රුවට වඩා වෙනස්ය. (ඡායාරූප නො. IX a සහ b).

9. වළඳේ තිබූ වස්තු අතර එක් කකුලකින් හිටගෙන නටන්නාවූ බාලක්‍රිෂ්ණරූපයකි. ආසනයත් සමග උස අඟල් 4 ට වැඩිය. ජවා ඔටුන්න මුක්තාපටය ආදී ආභරණ සමග ඉතා වටිනා කලාත්මක කෘතියකි.

10. විෂ්ණුදෙවියන්ගේ සම්පූර්ණයෙන් අඟල් 19 ක් පමණ උසැති අසුරයින් මරණ සුදර්ශනවත්‍රයක්ද විය.

බ්‍රාහ්මරූප

11. පළමුවෙන්ම ලැබුණු සරසවිදෙව්දුවගේ රුව ඇර මේ කොටසට අයත් දෙයක් නැත. මෙබඳු අතේ පක්ෂියෙක් ඇති සරසවතීරූපයක් කිසි තැනක පළවී නැතත් මේ රූපය එසේ හඳුන්වන්නේ ගිරාසන්දේශයේ—

“එතරම් පසිඳු සරසවිදෙවිය අත වැසි”

ආදියෙන් ගිරවාට ස්තූති කොට තිබෙන නිසයි. අතේ ඉන්නා පක්ෂියා ගිරවෙක්ම නම් අපේ නිගමනය නිරවද්‍ය වියයුතුයි. (ඡායාරූප නො. X).

අනිකුත්දේ

12. යටකි ශිවදේවාලභූමියෙන් ලැබුණු අනිකුත්දේ මේවාය :

1. අගල් 8 ක් දිග හක්ගෙඩියක්.

අගල් 29 ක්, 25 ක් හා 18 ක් උසැති පහන්.

අගල් 15½ ක් දිග හැන්දක්.

අගලේ සිට අගල් එකහමාරක් උස ත්‍රිපාද දරණු.

එකක් අගල් තුනක් තරම විෂ්කම්භය ඇති පාත්‍රාදෙකක්.

අගල් 3 ක් උස ත්‍රිපාද දරණුවක් උඩ පිහිටි කපුරු පහණක්.

(මෙහි කි පොළොන්නරු රූප පිළිබඳ ඉන් එයක් පුරාවිද්‍යාකොමසාරිස් තැන වෙනම පළකරයි.)

සංරක්ෂණය

සියළුම ගොඩනැගිලිවල වල් ශුඛකොට, අවශ්‍ය තැන්වල කුස්තුර පිරව්වා.

පාරවල් හා අභිපාරවල්. රත්කොත් විහාරයටත් මැණික්වෙහෙරටත් අතර පිහිටි ගල් පොකුණ පාරෙන් ඉහතකි තැන් දෙක අතරේ, වන්දනාකාරයින්ගේ පහසුව සඳහා අළුත් අභිපාරක් හැදෙව්වා. අළුතෙන් කණින ලද සිව්දේවාලේ සිට ගල් පොකුණට තවත් අභිපාරක් කැප්පුවා.

සිහිපිය

කැණීම්

පසුගිය පාලනවාර්තාවේ සඳහන් ගලට නගින පරණමාගීය මේ අවුරුද්දේ තව දුරටත් කැණෙව්වා.

කැණීම්වලින් පහත සඳහන් වස්තූන් සිහිපියෙන් ලැබුනා.

1. මහල් උයනේ දකුණුමුණේ ඔපය වටා ඇති දියඅගලින් හෙලිතුඩක්.
2. ගලට නගින පාරේ තිබී ලැබුණු මුවිටියක්.
3. එම ස්ථානයේම මදක් ඉහළමට්ටමකින් ලැබුණු මුවිටිදෙකක්.
4. හයවැනි ශතවට යන පාරේ තිබී ලැබුණු අභි 2½ ක යකඩ සරනේරුවක්.
5. සිංහනලයෙන් ලැබුණු අගල් 8 වේ සිට අභි 1 අගල් 10 දක්වා දිග යකඩ ඇත දහතුනක්.

තහවුරුකිරීම්

පැරැණිමාගීයේ තහවුරුකිරීම් තවදුරටත් කරගෙන ගියා. මේ සම්බන්ධයෙන් හුණු ගල් පඬි අසුවක් මාගීයෙහි තහවුරුකිරීමත් ගබොල් පඬි 44 ක් බැඳීමත් කියුබ් 45.6 ක ගල් බැම්ම තැනීමත් කරන්ට සිදුවුනා.

පාරවල්

රාමකැලේ දශබ ලහ සිට බටහිරදෙරටුවට තනාගෙන යන අළුත්පාර සැතැප්මකින් පහෙන් එකක් තරම දුරට සැදුවා. මේ හැර එතරම් දුරප්‍රමාණයක් වල්කොටා ගස්කපා මුල් උදුරා සකස්කළා.

සිහිපිගල වටා යන දියඅගලට පිටින් ඇති වටපාර බොරලු දමා අළුත්වැඩියා කළා.

සංරක්ෂණය

මහල් උයන පෙදෙසත් ගලපාවුල බස්නාහිරපෙදෙසත් වටපාර අඩනේ තහනම් ඉඩමත් රාමකැලේ තහනම්ඉඩමත් වල් ශුඛකර පිරිසිදුව තැබුවා. මහල් උයනේ සහ ගලමුදුනේත් ගොඩනැගිලිවල ගබොල් බැම්මවලින් වල් පැලෑටි ඉවත්කර සියළුම අභි පාරවල් නඩත්තුකළා.

මැණික් දෙණ

උතුරුමාතලේ ඇතැම් දිව්‍ය අසල මැණික් දෙණ වැඩ පිරුවා. ඉකුත් අවුරුද්දේ පාලනවාර්තාවේ සඳහන් වන අළුත් පාරේ වැඩ පටන් ගන්නට පෙර කම්කරුවන්ට වාඩි සැදුවා. මැණික් දෙණ දේ කිද අමුණ-වැල මිටියාව පාරට සම්බන්ධ වන සේ බෝක්ක සහිත අඩි 20 ක ජිප් රථ පාරක් හැතැප්ම බාගයකට වඩා දුරට සැදුවා. මේ පාර දිගේ මැණික් දෙණට යන්නෙකුට ප්‍රථමයෙන්ම හමුවන්නේ වටදාගෙයක් එය ඉදිරිපිට ඇති දෑගබත් ය. දෑගබට අඩි 25ක් පමණ දකුණින් විශාල ගල් කණු පිහිටි ගොඩ නැගිල්ලකි. තවත් යාර සියක් දකුණට ගල් වේදිකාවකින් යුත් පායක් ද වේ. මේ නිශ්චය ගෙය සියල්ලම එළිපහළිකොට ඒවාට අඩිපාරවල් සැදුවා. වටදාගේ කැණීම අවුරුද්ද අන්තිමේදී පටන් ගත්තා. (ඡායාරූප නො. XI).

යාපහුව

කැණීම

මේ අවුරුද්ද තුළදී සාමාන්‍ය ව්‍යවහාරයෙහි රජමාලිගයෙහි සම්මත පැරැණි දළදා ගෙයට පිවිසෙන විසිතුරු සෝපානමාලාව තහවුරුකිරීම සඳහා කැණීමේ වැඩ කළා. ඉහළම මාලකයේ ආධාරබැම්ම දෙපැත්තම අඩි 40ක් දුරට පැදුවා.

පඩිපෙළේ ආරම්භයට නුදුරින් ඉදිරිපස පිහිටි දිගින් අඩි 58ක් හා පළලින් අඩි 40 ක් ද වන ගල් කුළුණු සහිත ගොඩනැගිල්ලෙන් ඉතුරුව තිබුණේ පාද එහි පිහිටි ගල් සියල්ලම ඉවත් කළා.

ඇතුළු දියඅගලේ ආධාරබැම්ම පත්සල පැත්තේ සිට අඩි 198ක් දුරට හාරා බිම සමතලා කළා. එය තහවුරුකිරීම පටන් ගැනීමට දැන් ලැස්තියි. නැගෙනහිර දෙරටුවේ සිට බලකොවුවට තිබුණු පැරණි පාර හා ඇතුළු දියඅගල සෑදූ ක්‍රමය සෙවීමටද තාව කාලීන වළවල් හා කාණු කිපයක් කැණුවා.

තහවුරුකිරීම්

කැණීම යටතේ සඳහන් වෙන පඩිපෙළ ඉදිරිපිට පිහිටි ගොඩනැගිල්ලේ නැගෙනහිර හා දකුණු පැති තහවුරු කළා. තවත් පැත්තක අඩිතාලම දැමීමා.

යාපහුවේ පිහිටි මහනුවර සමයේ කර්මාන්ත සහිත පිළිමගෙයි බිත්තියකුත් පඩි පෙළත් වර්ෂ 1957 ගංවතුරේදී කැඩී ගිය හෙයින් ඒවා මේ අවුරුද්දේදී අළුත් වැඩියා කළා. ඉහළ කන්දේ ගල් පර ඔස්සේ ගැලූ වතුර කළපාවුල ගල්ලෙණේ කළ විහාරගේ ඇතුළට කාන්දුවෙන් පටන් ගත් නිසා විහාරගෙට උඩින් ගලවවා කාණුවක් බැදීමෙන් මේ අනතුර වැළැක්කුවා.

දළදාගෙයි විසිතුරු සෝපානමාලාව තහවුරුකිරීම ඇරඹුවා. පලංචි බැඳීමටද පස්ගල් හා ගොඩනැගිල්ලේ කොටසක් ඉවත් කිරීමටද තුන් මාසයක් පමණ කල් ගතවූයෙන් නියම තහවුරුකිරීම් වැඩ පටන් ගන්නට හැකි වූයේ අප්‍රේල් මාසයේ දීය.

මෙහි පිටතින්ම තිබුණේ සැරසුම් බැම්මක් ය. මේ බැම්ම 1886 දී ප්‍රසිද්ධ වැඩ දෙපාර්තමේන්තුව විසින් අළුත් වැඩියා කරද්දී කුස්තුරවලට ගතසැරේට සීමෙන් තිබූදා යොදා තිබෙනවා. පතුලේම තිබූ හැඩකළ ගල් වරියේත් අඩිතාලමේත් මෙසේ බදාමය තිබුණේ නැහැ. ඒ නිසා බැම්මේ මේ පහළ කොටස පුරාණ වැඩයට අයිතියයි සිතන්නට පුළුවනි. හැඩකළ ගල් යොදා තිබුණේ සක්කගල් අත්තිවාරමක් උඩය. මේ අත්තිවාරමේ මද වශයෙන් හුණු බදාමය යොදා තිබුණා. හැඩකළ ගල් වල පහතම වරිය පිහිටිගලේ කැපූ කාණුවකට වද්දා තිබුණා. මේ ගල් වරියේ ඉදිරිපස අයිත පිහිටිගලේ කපනලද කැපුමේ හිරවන ලෙස යොදා තිබුණා. මේ කාරණය නිසා පිටසැරසුම් බැම්මේ පහතම වරිය මුලින් පිහිටි මට්ටම හා ස්ථානය සැකයක් නැතිවම ලකුණු වෙනවා.

මේ සැරසුම්බැම්ම එක්කම පිටුපසින් ගල්වරි 9 කින් යුත් හැඩ නොකළ විශාල ගල් 36ක බැම්මක් තිබුණා. මෙය බැඳ ඇත්තේ මැට්ටෙති. මේ බැම්මේ එක් එක් වරිය ඒ එක්කම යටවරියෙන් අගල් 4ක් පස්සට පත්තා බැඳ තිබුණා. 1886 දී ප්‍රසිද්ධ වැඩදෙපාර්තමේන්තුව මෙහි වැඩ කරන්නට පෙර කලක මේ පදනම්බැම්ම ගරාවැටී තිබුණු බව පෙනෙනවා. ඒ නමුත් සැරසුම්බැම්ම අළුත්වැඩියා කළ අයට මේ පදනම් බැම්මේ අවශ්‍යතාව වටහාගන්නට බැරිවුණු නිසා එය අළුත්වැඩියා නොකර අත් හැරියාය කියා සිතෙනවා. පිටසැරසුම්බැම්ම අළුත්වැඩියාකර නොබෝකලකින්ම නැවත කැඩීයන්නට ඇත්තේ මේ නිසාය. පිහිටිගල සමතලා නැති නිසා පදනම් බැම්ම බැඳ තිබෙන්නේ තැළෑ පස්තටුවක් උඩය. අත්තිවාරම පිහිටිගලට වැදෙන්නේ දෙතුන්පලක පමණක්ය. මේ පිහිටිගල පොළවෙන් වෙන්ව පිහිටා ඇති විශාල ගල් පරයකි. මේ ගල්පරයේ දිගටම අඩි 2½ ක් පමණ පළල ඇති පැල්මක් තිබෙන නිසා පැරණි නිර්මානශිල්පීන්ට මෙහි තිබුණු ගැටළු වැඩිවෙන්නට ඇතිය. මේ ස්ථාන යෙන් ලැබුණු මැට්බදුන්වලින් වැඩිහරියක් තිබුණේ මේ පැළීමේය.

මේ සැරසුම්බැම්මටත් පදනම්බැම්මටත් පිටුපසින් තවත් සැරසුම්බැම්මක් තිබුණා. (නො. V සැලැස්ම බලන්න) මේ බැම්මේ ගලුත් ඒවායේ කර තිබුණු වැඩත් පරිදි නොවී ශේෂව තිබුණා. මෙහි කුස්තුරවල හුණුබදාමය තරමක් යොදා තිබුණා. පදනම් බැම්මේ වගේ මේ බැම්මේද කොටසක් කැඩී තිබුණා. මේ බැම්මේ ගල් පිටසැරසුම්බැම්මේ ගල්වලට වඩා ලක්ෂණට කපා තිබුණා. මේ ඇතුල්සැරසුම්බැම්ම පඩිපෙළ මුදුනේ තිබෙන ගල් පියැසිගොඩනැගිල්ලට හමුවන තැන ගල් පියැසිබැම්මෙන් පෙළට ගල්පත්තා තිබුණා. පිටසැරසුම්බැම්ම හෝ පදනම්බැම්ම ගල් පියැසිබැම්මට පුවට්කිරීමට මෙවැනි කිසි පිළිවෙතක් යොදා තිබුණේ නැහැ. මේ සාක්ෂියෙන් ගල් පියැස්සත් මේ සැරසුම්බැම්මත් සමකාලීන වැඩ බවත් ගල් පියැස්ස බැත්තේ කාලයේදී ඇතුල්සැරසුම්බැම්මට ඔබ්බේ වෙන බැම්ම නොතිබුණු බවත් පැහැදිලිවෙනවා.

ඇතුල්සැරසුම්බැම්මේ ඉතුරු හරිය ලඹේට තිබෙනවා. මේ බැම්ම තිබෙන්නේ ගල් පඩි කෙළවරේය. බැම්ම තිබෙන තැන සිට අඩි 24ක් පහතට පොළව තද බැවුමක්ය. ඇතුල්සැරසුම්බැම්ම වැටෙන්නට, පදනම්බැම්මක් උවමනාවෙන්ටත් ඇත්තේ මේ නිසාමය. ඇතුල්සැරසුම්බැම්මේ පහතවරිය බැඳ තිබුණේ තැළෑ පස් උඩය. පදනම්බැම්මේ වාගේම මේ බැම්මේද ගල් පිහිටිගලට වැදෙන්නේ තුන්පලක පමණයි. මේ බැම්ම දිගේ පැහැදිලිව පෙනෙන පැලුම් කීපයක් නිසා බැම්ම බැහැලා තිබෙන බව පෙනෙයි. පිහිටිගලේ පැළීම බිත්ති තුනටම අනුවෙන නිසා මේ බිත්ති තුනම ටික ටික බැහැලා තියෙන නමුත් ඇතුල්සැරසුම්බැම්ම හුණක් බැහැලා තිබෙන නිසා නොපමාව එය ශක්තිමත් කිරීමට විධියක් යෙදීම අවශ්‍යය.

ගලේ පැල්මේ පූජාද්‍රව්‍ය සහිත මැට්බදුන් ඕනෑකමින් දමා තිබෙන බව පෙනෙනවා. ඇතුල්සැරසුම්බැම්ම අස් නොකළත් පිටසැරසුම්බිත්තියත් පදනම් බිත්තියත් යට ගලේ පැලුම ශුඛ කරද්දී ඇතුල් සැරසුම්බිත්තියට පිටුපසින් තිබී කැබිලිති සවල්පයක් ලැබුණා. අස් නොකළ ඇතුල් සැරසුම් බිත්තියට යටින් කුමක් ලැබේද යන්න තවම කිව නොහැකිය. අනාගතයේ දිනෙක පඩිපෙළ යට කොටස පරීක්ෂාකරන කාලයක විද්‍යානුකූල ගවේෂණයක් කරන්නට ඕනෑය.

දකුණුඅත ඇත්තේ පිටසැරසුම්බැම්ම කඩා වැටී එහි ගල් සිසිකඩ විසිරී තිබුණා. මේ ගල් තෝරමින් තහවුරුකිරීමේ වැඩය දැන් කරගෙන යනවා. එක එක ගලම මුලින් තිබුණු නියම තැනට යෙදිය යුතු මේ වැඩේ ලේසි එකක් නොවෙයි.

පදනම්බැම්මේ ගල් නොමීමර දමා ඉවත්කොට සිමෙන්ති බදාමෙන් සවිකරනලදී. තහවුරු කළපසු ඇතුල්සැරසුම්බිත්තියත් පදනම්බිත්තියත් දෙකම වැහෙන නිසා ඒ දෙක බැලීමට හැකිවීම පිණිස ආවරණය කළ කුහරයක් යෙදුවා. මෙකී බිත්ති දෙක අතර පරතරයේ ඉතිරිහරිය තහවුරුකිරීමේදී සක්කගලින් හා මැට්ටෙන් පිරවේවා. මේ වැඩ කොටස දැන් හමාරය.

පිටසැරසුම්බැම්ම තහවුරුකරනවිට පිටුපසින් අඟල් 3ක ඝනකමට සිමෙන්ති බදුම යොදනවා. මේ ස්ථානය ලඟ තිබෙන පාරෙන් අඩි එකසියහැටක් පමණ උස නිසා වැඩට බඩු අදින්නේ කරේන්ය. ඒ නිසා වැඩ ප්‍රමාදවෙනවාය. මෙහි ගල්බැම්ම වැටෙන්නට ඉස්සර ගත් පින්තුර (සේයා) වලත් එහි නොකැඩුණු කොටසේ සැලැස්මවලත් ආධාරයෙන් වැඩට ගල් තෝරාගන්නවා. පිටසැරසුම්බැම්මටත් පදනම්බැම්මටත් අතර ඉතිරිවන අඟල් 18 ක පමණ පරතරය සක්කගල් හා හුණුබදාම දමා පුරවන්නට බලාපොරොත්තුවෙනවා.

යාපහුවේ කරනලද මේ වැඩයට දෙපාර්තමේන්තුවේ නිලධාරීන්ට ආධාර හා බෙයියරිය දීම ගැන පූජ්‍ය කදුබොඩගම ශ්‍රීශෝභිත ශ්‍රීසිලානන්ද නායකසවාමිපාදයන් වහන්සේට පිංසිද්දවේවා.

සංරක්ෂණ වැඩ

අවුරුද්ද තුළ යාපහුවේ තහනම්ඉඩමේ පාරවල් හොදින් නඩත්තුකළා.

මැදිරිගිරිය

මේ අවුරුද්දේ කැණීමේ හෝ තහවුරුකිරීමේ වැඩ කිසිවක් කළේ නැහැ. තහනම් ඉඩමේ පැරණි ගොඩනැගිලි හා ඒවාට යන පාරවල් වල් ඉවත් කොට පිරිසිදුව තැබුවා. යෝධආල—මැදිරිගිරි පාරෙන් දෙපාර්තමේන්තුවට අසිති කොටස සුදුසු ලෙස නඩත්තු කළා.

පඬුවස්තුවර

මෙහිද කැණීමක් හෝ තහවුරුකිරීමක් අවුරුද්ද තුළ කළේ නැහැ. පැරණි ගොඩ නැගිලි පිරිසිදුවෙන් තැබුවා. දියඅගල වටේ තිබෙන දෙපාර්තමේන්තුපාරේ සේදි ගිය තැන් පුරවා අඩි 29×5½ ක බෝක්කුවක් පාරේ නැගෙනහිර කොටසේ සෑදුවා. මෙහි ඕවර්සියර්තුනගේ ගෙය සාදා තිබුණේ මාලිගාබිමේම නිසා ඊට මේ ස්ථානය සුදුසු නැති හෙයින් අවුරුදු කීපයකට යටදී කඩාදමන්නට සිදු වුණා. මීට පසු මෙහි සංචාරක බංගලාව කලක් ඕවර්සියර්තුනගේ නිවාසය ලෙස පවත්වාගෙන ගියා. මේ පිළිවෙළ සතුවදායක නොවූ නිසා පුරාණ ගොඩනැගිලි සීමාවට මදක් ඇතින් නිවාසයක් ඕවර්සියර්වරුන් සඳහා සෑදුවා.

පෙරියකුලම් (වෙල්ගම්වෙහෙර)

පෙරියකුලම්, අනුරාධපුර—ත්‍රිකුණාමල මහාමාහීයට සම්බන්ධකිරීමට අළුතෙන් ලකුණු කළ පාරේ තවත් සැතපුම් 3ක් පමණ මේ අවුරුද්දේදී සෑදුවා. කම්කරුවන් සඳහා අඩි 10×20 බැගින් කොටස් 10ක් ඇති තාවකාලික වාසියක් තැනුවා. පැරණි ගොඩනැගිලිවල සංරක්ෂණය හැර අන් වැඩක් මෙහි කෙරුණේ නැත.

නිරියාය

මේ ස්ථානයේ වැඩ පටන්ගැනීම සඳහා කම්කරුවන්ට කාමරපේලියක් හා ඕවර් සියර්තුනට ගෙයක්ද සෑදුවා. වටදාගෙට නඟින පඩිපෙලේ පාමුල කුඩා කොටසක් තහවුරුකළා. පහත වැටේ වැටි තිබී පඩිපෙලේ ගල් හා එහිම අත්වැල් ගල් කීපයක් ගොඩ ගත්තා. මේ ගල් ඉස්සීමට දෙඩකර පාවිච්චිකළත් මේ වැඩය දුෂ්කර එකක්වුණා. මාස තුනකින් පසු මුදල් හිඟකම නිසා මෙහි වැඩ නවත්වන්නට වුණා.

රාජංගණේ

රාජංගණේ සිටි වැඩපලක් සෑදීමට කටයුතු පටන්ගත්තා. තහනම් ඉඩම ශුද්ධකර කම්කරුවන්ට වාසි තැනීමට මුලපිරුවා. මෙහි වටදගේ පිළිමගේ හා අනික් පැරණි ගොඩනැගිලි ඉහතදී පාදා තිබුණත් නැවතත් පසින් යටවී තිබුණත් ඒවා නැවත පාදන්ටවුණා. (ඡායාරූප නො. XII) මෙහි විශේෂ ලක්ෂණ ඇති වටදගෙය තහවුරු කිරීම සඳහා සැරසුම් පිළියෙළකලා.

නිස්ස

පෙර පාදා තිබුණ ගල් කණුමණ්ඩියේ අත්තිවාරම් හා අකුරුගොඩ අවුස් ගල් කුළුණද පසින් වැසී තිබුණු නිසා නැවත පාදුවා.

දැදිගම

සූරිසරවේනිය ඇතුළත තිබුණු කුඩාදැගැබක්

දැදිගම කොටවෙහෙර නමින් හැඳින්වෙන දැගැබ කැණීමෙහි වැඩ 1950 අවසාන කිරීමට ආසන්නව තිබිණ. කැණීමෙහිදී ලත් සාක්ෂි අනුව ඒ දැගැබ මහාපරාක්‍රමබාහු රජතුමා (ක්‍රි.ව. 1153—1186) කළ සූරිසරවේනිය බැව් නිශ්චය වශයෙන් දැන ගත හැකිවි. චූලවංශයෙහි 79 වැනි පරිච්ඡෙදයෙහි 62 වැනි ශාඛාවෙහි මේ දැගැබ පිළිබඳ මෙසේ සඳහන් වී ඇත.

සකෙ සූරිසරවිසානෙ සො සූරිසරවේනියං .....
පුංචගාමමිතිකාරෙසි විසං හත්ථසතුග්ගතං

එය සූරිසරවේනිය බැව් අනුමාන වශයෙන් පළමුවෙන් හැඳින්වූ කොඩිරිත්වන් මහතාගේ මතය හා එම මතය සනාථ කරනු වස් හමුවූ සාක්ෂිද 1950 වැන්නේ පුරාවිද්‍යාසමීක්ෂණ වාර්තාවෙහි සඳහන් වී ඇත. මෙම ස්තූපයෙහි කරනලද පුරාවිද්‍යානු කූල වැඩ පිළිබඳ තවත් විස්තරද 1952 හා 1954 වැන්නේ පුරාවිද්‍යාසමීක්ෂණ වාර්තා වන්නේ අඩංගුවේ. පසුව මේ දැගැබ තැහැවීරීමේදී එහි ඇතුළත නැගෙනහිර කෙළවරෙහි පිහිටි කුඩාදැගැබක් මතු විය (ඡායාරූප නො. XIII). 1960 වැන්නෙහි පුරාවිද්‍යා අධිකාරිය ඒ කුඩාදැගැබ කැණීම ආරම්භකළේය. කුඩාදැගැබ්මලුව එය වසා පිහිටි දැගැබේ මලුවට වඩා පහළින් පිහිටි බැව් මේ කැණීමේදී පෙනී ගියේය.

මේ අවස්ථාවෙහි විශාල දැගැබ් මළුවෙන් යටට කුඩාදැගැබ කැණීම් කළ නොහැකි වේ. එහෙත් මේ දක්වා කුඩාදැගැබ කැණීමේ ප්‍රතිඵල වාර්තාකිරීම උචිතය. දැනට පාදා තිබෙන මට්ටමෙහි කුඩාදැගැබ් පාදය විෂ්කම්භයෙන් අඩි 26කි.*

ඉහතින් සඳහන් කළ පරිදි මෙහි පේසාකොඳු තවත් පහළට තිබිය හැකි බැව් හා එහි නියම විෂ්කම්භය අඩි 26ට වැඩිවිය හැකි බැව් පෙනේ. කුඩාදැගැබේ ගඩොල් ප්‍රමාණයෙන් විශාලදැගැබේ ගඩොල් හා සමානවුවද දැගැබ් දෙකේ පේසාකොඳු බොර දම වෙනස්ය.

කුඩාස්තූපය මැද අඩි 15ක් උසින් ධාතුගර්භයක් පිහිටියේය. මේ ගර්භය 1960 ජූලි මස 13 වෙනි දින විවෘත කර පරීක්ෂා කරන ලදී. අඩියක් සතරැස් වන ඒ ගර්භය ගැඹුරින් අඩියකුත් අඟල් 3ක් වේ. එහි ගඩොලින් නිමි බිත්ති සතර සතරදිසාවන්ට මුහුණලා පිහිටියේය. අඟල් 2½ ඝනකමින් යුත් ගල්පුවරුවකින් ඒ ගර්භය වසා තිබිණ. බස්නාහිර බිත්තිය අසිත දිගේ ගැබ්පත්ල අඟල් 2ක උසට ගඩොලින් නිම විය. ඒ වේදිකාව මැද වැඩ හිඳිනා කුඩාබුදුපිළිමයක් විය. රන්පතින් නිමි එහි උස අඟල් 3½කි. දණහිස් දෙක අතර පළල අඟල් 3½කි. උරහිස් දෙක අතර පළල අඟල් 2කි. එය නැගෙනහිරට මුහුණලා තිබිණ. මේ පිළිමය ඉදිරිපිට උසින් අඟල් 1½ක් හා පාදයෙහි විෂ්කම්භය අඟල් 3 වන කුඩාපළිගුස්තූප අනුරුවක් විය. මේ

* මේ වාර්තාවෙහි සඳහන් වන උස මැනුම් ආරම්භවන්නේ විශාල දැගැබ්මළුවෙහි. එසේ නොවන අවස්ථාවලදී ඒ බැව් විශේෂයෙන් සඳහන්වේ.

දෙක හා ජේළියට සිටින සේ නැගෙනහිර බිත්තිය ලගම ලෝකඩ පොල්තෙල් පහනක් තිබිණ. එහි උස අඩියකුත් අඟල් දෙකකි. පාදයෙහි විෂ්කම්භය අඟල් 5½ කි. තවත් දුරට ස්තූපය කැණීමේදී අඩි 12½ ක් ඉහළින් කවාකාර ගඩොල් ලැයිසමක් හමුවිය. විෂ්කම්භයෙන් එය අඩි 4 ක් වී. අඩි 11 කුත් අඟල් 3 නේදී තවත් එවැනි ලැයිසමක් වී. කැණීමේදී හමුවුයේ රතුපැහැයට හුරු පසය. මෙය අඩි 13 කුත් අඟල් 3 නේ සිට වඩා කළුපැහැයක් ගත්තේය.

අඩි 11 දී තවත් ධාතුගර්භයක් මතුවිය. එය අඟල් 6 ක් ඝනකම වූ ගල්පුවරු තුනකින් වසා තිබුණා. ඉන් එක පුවරුවක් දිගුපුළුන් අඩි 4 කුත් අඟල් 7 ක් හා අඩියකුත් අඟල් 6 ක් වී. දෙවැන්න අඩි 4 කුත් අඟල් 5 ක් හා අඩියකුත් අඟල් 5 කි. තෙවැන්න අඩි 4 කුත් අඟල් 6 ක් හා අඟල් 9 කි. පුරාවිද්‍යා අදිකාරිය මගින් මේ ගර්භය (ඡායාරූප නො. XIV සහ XV බලනු) පසුගිය අගෝස්තු 22 වෙනි දින විවෘත කර බලනලදී. පළමු ගර්භයෙහි කොණින් කොණට යෙදුනු රේඛාවන්ට සමාන්තරව පිහිටි ගැබ්බිත්ති ගඩොලින් කර තිබේ. ගර්භය අයම් විතරින් අඩි 3 කුත් අඟල් 4 ක් හා අඩි 3 කුත් අඟල් 3 ක් වේ. එහි ගැඹුර අඩි 3 කුත් අඟල් 5 කි. පතුල අඩි 5 ක් උසින් පිහිටියේය. ගැබ්පතුලේ සිට අඩියකුත් අඟල් 7 ක් ඉහළින් ගැබ්බිත්ති සතරෙහි මැද කුහර සතරක් විය. ඒ කුහරයක් දිගුපුළුන් අඟල් 9 ක් හා ගැඹුරින් අඟල් 7 ක් වේ. ගැබ්පතුලෙහි තුනී සුදුවැලිතටුවක් විය. පතුල මැද නැඹිලියක හැඩයකින් යුත් මැටිබදුනක් පිහිටියේය. එහි විෂ්කම්භය අඟල් 16 කි. ඇතුළත ගැඹුර අඟල් 5 කි. එහි ඇතුළත එකිනෙක හරහා වූ සෘජුරේඛා කාණ්ඩ තුනක් කපා තිබුණි. ඒ රේඛා කාණ්ඩ බොහොමයක් රේඛා සතර බැගින් යුක්තවේ. බෙහෙවින්ම එක් කාණ්ඩයකට රේඛා සරලසමාන්තරවේ. ඉන් තුනක් එකිනෙක ලගලගම හා සතරවැන්න වඩාදුරින්ද ඇත්තේය. අනිත් රැගත් ඉරටුකැලි සතරකින් මේ රේඛා අදිනලද බැව් සිතිය හැකියි. රේඛා කාණ්ඩ දෙකක් එකිනෙක හරහා දිව්වේ රුවිතහැඩයක් සැලසෙන ලෙසිනි. තුන්වැනි රේඛා කාණ්ඩය රුවිතහැඩය හරහා දුටුනේ සාමාන්‍යයෙන් එහි මහකොණයන් කපමිණි. ගින්නක් මත තබා ඇති බවට සාක්ෂි පෙනෙන මේ නැඹිලිගැටියෙහි රතුසායමක ලාංඡනයක් යේෂ්ව ඇත. එහි පස් පිරි තිබුණි. ඒ පස් ප්‍රවේසමෙන් ගැටීමේදී පහත සඳහන් දේ ලැබුණි:—

(1) පළිඟු ස්තූප අනුරුවක්. එහි උස අඟල් 1½. පාදයෙහි විෂ්කම්භය අඟල් 11/16 කි. තුන්වැනි ජේෂ්ව වටා හා සතරැස් කොටුව වටාද රත්රන් විල්ලක් බැගින් යොදා තිබුණා.

(2) ධ්‍යානමුද්‍රාවෙන් වැඩහිදිනා කුඩා බුදුපිළිමයක කැබලි දෙකක්. එහි පිටසිවිය වර්ණයෙන් ලෝකඩට හුරු වූ දෙයකින් කරන ලද්දකි. මේ පිළිමයේ මුලදී පුරවා තිබුණු මැලියම් පිළිම කැබලිවල යේෂ්ව තිබුණි.

(i) කැබලි දෙකෙන් වඩා ලොකු එකේ දනඉස් දෙක අතර පළල අඟල් 2½ කි. උස අඟල් 2 කි.

(ii) ශීඝ්‍ර කැබැල්ල පළලින් අඟලක් හා උසින් අඟලකින් ⅓ කි.

මේ කැබලි තිබුන අන්දමින් ඒවා වළඳට වැටීමට පෙර වළඳෙහි පස් තිබුණ බව සනාථවෙයි.

3. කුඩාරනසිරස්පතක්. එය රැළි සහිත කුරු ඇති ත්‍රිශූලාකාර හැඩයෙන් යුක්තය. එහි පාදයෙහි විනිවිද පෙනෙන මැණිකක් ඔබා ඇත.

මේ ලොකුබදුන අද්දරම වයඹපසින් ගැටියක් නොමැති කුඩාමැටිපාත්‍රයක් පිහිටියේය. එහි විෂ්කම්භය අඟල් 7½ කි. ඇතුළත ගැඹුර අඟල් 3 කි. එයද ගින්නක්

මත තබනලද බව පෙනේ. ගර්භයේ සතර කොණ එක් එක් කොණට අඩියක් පමණ ඇතුළත් ලෝකඩ පොල්තෙල් පහනක් බැගින් විය. ඒවායේ උස අඟල් 17½ සිට අඟල් 19½ දක්වා වෙනස්වේ. පාදයන්ගේ විෂ්කම්භය අඟල් 6½ සිට 7½ දක්වා වේ. ඉන් නිරූපදර්ශනව තිබුණේ එකක් පමණය. දෙකක් ලාම්පුකද පතුලට සම්බන්ධවූ තැනින් වෙන්වී තිබුණි. ඉන් නිර්නදිග කොණේ වූ ලාම්පුවේ කඳ ගර්භ මුල්ලට හේත්තු වී පිහිටියේය. සතරවැන්නේ කඳ මුදුනෙහි පාස්සනලද අඟල් තුනක පමණ කොටසක් වෙන්වී තිබුණි. නිරූපදර්ශන පහන හා කැඩුණු පහන් දෙකත් මුලින් තුඩු ලෙසම පිහිටියේය.

ඉහත සඳහන් කළ කුහර සතරෙහි ධ්‍යානිමුද්‍රාවෙන් වැඩහිදිනා කුඩා බුදුපිළිමයක් බැගින් විය. ඒ පිළිම රන්පතින් නිමියේය. ඒවායේ විස්තර මෙසේය:—

නිර්නපස කුහරය

පිළිමෙහි රන්සිරස්පත රතුකැටයක් එබ්බවූ තලයකින් ආරම්භවේ. එය රැළි සහිත කුරු ඇති ත්‍රිශූලාකාර හැඩයෙන් යුක්තය. සිරස්පත හැරුනු විට පිළිමෙහි උස අඟල් 2½ සි, දණමඬල අතර පළල අඟල් 1½, උරහිස් අතර පළල අඟල් 1 1/16, සිරස් පතෙහි දිග අඟල් ½.

ඊශානපස කුහරය

පැතලි කුඩා සිරස්පතකින් හෙබි මේ පිළිමෙහි උස, සිරස්පත හැරුනු විට අඟල් 2½, උරහිස් අතර පළල අඟල් 1½, දණමඬල අතර පළල අඟල් 1½, සිරස් පතෙහි උස අඟල් 5/16.

වයඹපස කුහරය

මේ පිළිමෙහි සිරස්පතක් නොවී. එහෙත් හිස්මුදුන ඉහළට විකක් නෙරා තිබේ. එහි උස අඟල් 2½, දණමඬල අතර පළල අඟල් 2½, උරහිස් අතර පළල, අඟල් 1½.

ගිනිකොණපස කුහරය

මේ පිළිමය පමණක් ලෝකඩආසනයක් මත තැන්පත්කර තිබුණා. පිළිමය ඇතුළත පුරවනලද මැලියම් තවම ආසනයට බඩව ඇත. ආසනය දිගින් අඟල් 3ක් හා පළලින් අඟල් 2½ක් හා උසින් අඟල් 2ක්ද වේ. පිළිමයට මුළුදී සිරස්පතක් තිබුණ බව පෙනේ. එහෙත් එය අද දක්නට නැත.

පිළිමෙහි උස අඟල් 27/10, දණහිස් අතර පළල අඟල් 2½, උරහිස් අතර පළල අඟල් 1½.

කුහරයන්හි වූ පස් ප්‍රවේශමෙන් ගැරිමේදී දලන් වගයක් හා ගැබ් පත්ලෙහි පස ගැරිමේදී එවැනි ගල් ද ප්‍රමාණයෙන් ඉතා කුඩාවූ රන්කැබලි හා පැතලි කුඩාරන් මලක්ද හමුවිය. මලේ විෂ්කම්භය අඟල් ½ කි.

ඔක්තෝම්බර මාසයේදී මේ දශබේ තුන්වැනි ධාතුගර්භය භාරා බැලීම ආරම්භ කළා. දෙවැනි ගර්භපතුලෙන් අඩියකුත් අඟල් හයක් පහළින් තෙවැනි ගර්භය වසා පිහිටි ගල්පුවරු හමුවිණා. කම්කරුවන්ට කැණීමේ පහසුව සඳහා ඉඩ ලබාදීම පිණිස ප්‍රථමයෙන් කළ කැණීමේ සීමාව උතුරු දිගින් තවත් අඩි 3ක් පමණ දුරට භාරන්තට

සිදුවුනා. ගර්භය වසනලද හැඩවැඩ නොකළ ගල් පුවරු හය සතකමින් එකක් අඩියක් පමණ වේ. ඒවායේ දිග පළල මෙසේ ය :—

1. අඩි 3 අඟල් 2 × අඟල් 9½
2. අඩි 4 අඟල් 2 × අඟල් 9
3. අඩි 6 අඟල් 3 × අඟල් 9½
4. අඩි 6 අඟල් 8 × අඩි 1 අඟල් 2
5. අඩි 4 අඟල් 3 × අඟල් 10
6. අඩි 3 අඟල් 10 × අඩි 1 අඟල් 3

ගර්භයෙහි මුළු සතර සතර දිශාවන්ට මුහුණලාද එය වැසූ ගල් පුවරු ඊශානයේ සිට වයඹ දෙසට සිටිනාසේද සකස්ව තිබුණි. අයම්විතරින් මේ ගර්භය අඩි 3කුත් අඟල් 6 ක් සමසතරාස් වූයේය. ගැබ්බිත්ති උසින් අඩි 3 කුත් අඟල් 3 කි. ගැබ්පත්ල බොකු හැඩයට උස්ව තිබුණු බැවින් එහි මැද සිට පියැස්ස දක්වා උස අඩි 2 කුත් අඟල් 11 ක් විය.

ඔක්තෝම්බර් මස 11 වෙනි දින මේ ගඟීය විවෘතකලා (ඡායාරූප නො. XVI). දකුණු හා බස්නාහිර දෙකොනේ මැටියෙන් කළ පිටිවැට දෙකක් හා නැගෙනහිර කොණෙහි දෙකට කැඩුණු ලෝකඩපහනක්ද වී. පතුලේ මැටිබදුන් දෙකක්ම තිබුණා. එයින් ලොකු බඳුන උතුරුකොණේ සිට අඩි 2 කුත් අඟල් 8 ක් දුරින්ද නැගෙනහිර කොණේ සිට අඩියකුත් අඟල් 3 ක් දුරින්ද තිබුණා. අනෙක උතුරු කොණේ සිට අඩියකුත් අඟල් 10 ක් හා බස්නාහිරකොණේ සිට අඩි 2 කුත් අඟල් 8 ක් දුරින් තිබුණා. මේ හැර එහි දිගින් අඩි 1½ ක් වූ කුඩා ලෝකඩ නාගරූප සතරක්ද විය. පතුල මැද අඟල් 1½ උසැති ස්තුපාකාර කුඩා පළිතු කරවුවක් තිබුණා. පතුලේ තිබුණු පස් පරික්ෂා කිරීමේදී විෂයබාහු සමයට (දසවැනි ශතකය) අයත් පිදි ආලේප කළ කාසියක් හා දලංකාලි 1234 ක්ද සම්භවුණා.

පතුලෙන් අඩි 2 ක් ඉහළින් ගැබ්බිත්ති සතරේ කුහර සතරක් වී. ඒ කුහරයක දිග පළල අඟල් 8×7ක් වේ. ඉන් එක් කුහරයක රත්පතීන් නිමි කුඩා සමාධිපිළිම සතරක් බැගින් තිබුණා. ඒවායේ ඇතුළේ පුරවනලද මැලියම් දිරාපත්ව තිබුණු බැවින් මේ පිළිම බොහෝ සෙයින් හානියට පත්ව තිබුණා.

කුඩාස්තුපයේ නෙවැනි බාහුගර්භයෙහි වූ නිධාන්වස්තු වට්ටෝරුව

1. රත්පතීන් නිමි බුදුපිළිම.

(අ) ඊශාන දිග කුහරය

පිළිම 4යි. පිළිමයක උස අඟල් 2½. බද්ධපයභිංකයේ දනතුස් අතර පළල අඟල් 2. උරතුස් අතර පළල අඟල් 1½. සිරස්පතට අයත් බැව් සිතිය හැකි ගුලයක් උස අඟල් ½.

(ආ) අග්නිදිග කුහරය

පිළිම 4යි. පිළිමයක උස අඟල් 3½
බද්ධපයභිංකයේ දනතුස් අතර පළල අඟල් 2½
උරතුස් අතර පළල 1½
දලංගලක් බැඳි සිරස්පොතේ උස අඟල් ½

(ඇ) වයඹදිග කුහරය

පිළිම 4යි
පිළිමයක උස අඟල් 2½
බද්ධපයභිංකයේ දනතුස් අතර පළල අඟල් 2½
උරගිස් අතර පළල අඟල් 1½
දලංගලක් බැඳි සිරස්පොතේ උස අඟල් ¾

(අ) නිරිතදිග කුහරය

8ළම 4යි.

පිළිමයක උස අහල් 2

බද්ධපයනිංකයේ දනඉස් අතර පළල $1\frac{1}{2}$ උරඉස් අතර පළල $1\frac{1}{2}$ ත්‍රිශූලාකාර සිරස්පොතේ උස අහල් $\frac{1}{2}$

2. ගැබ්පතුලේ පිහිටි මැටිපිටිවැට

බස්නාහිරකොණ

පහන්කළේ උස අහල් 11

පහන් කළේ පාදයේ විෂ්කම්භය අහල් 6

පහන් කළ මුදුනේ විෂ්කම්භය අහල් 3

මැටිපහනේ විෂ්කම්භය අහල් $3\frac{1}{2}$ මැටිපහනේ උස අහල් $\frac{1}{2}$

දකුණුකොණ.

පහන්කළේ උස අහල් $10\frac{1}{2}$

පහන්කළේ පාදයේ විෂ්කම්භය අහල් 6

පහන්කළේ මුදුනේ විෂ්කම්භය අහල් 3

මැටිපහනේ විෂ්කම්භය අහල් $3\frac{5}{8}$ මැටිපහනේ උස අහල් $1\frac{1}{2}$

3. අග්නිදිගකොණේ පිහිටි ලෝකඩපහන් එකයි. පාදය සහිත පහනේ උස අඩි 1 අහල් 8 $\frac{1}{2}$. පාදයෙහි උස අහල් 4 $\frac{1}{2}$. පාදයෙහි විෂ්කම්භය අහල් 7 $\frac{1}{2}$. පහන් කැටියෙහි විෂ්කම්භය අහල් 7 $\frac{1}{2}$.

4. ත්‍රිශූල 4යි.

ත්‍රිශූල හතරම එක සමානය. එකක දිග අඩි 1කුත් අහල් 7කි. දකුණුදිග කොණේවූ ත්‍රිශූලය කැබලිවී තිබුණා.

5. මැටිබදුන් 2යි.

කුඩාබදුනේ මුට්ටිවේ විෂ්කම්භය අහල් 7 $\frac{1}{2}$

කුඩාබදුනේ උස අහල් 4

ලොකුබදුනේ මුට්ටිවේ විෂ්කම්භය අහල් 8 $\frac{1}{2}$ ලොකුබදුනේ උස අහල් 5 $\frac{1}{2}$ 6. කුඩා ලෝකඩනාගරූප 4යි. ඉන් එකක දිග අහල් $1\frac{1}{2}$ කි

විජයබාහුසමයට (දශවැනි ශතකය) අයත් රිදී ආලේපකළ කාසියක්.

දලන් කැලි 1,234

රන්පත් කැබලි 12

කොන්කැරැල්ල සහිත ස්තුපාකාර කුඩා පළිඟුකරවූවක්. එහි උස අහල් $1\frac{1}{2}$ පාදයෙහි විෂ්කම්භය අහල් $\frac{5}{8}$

කොටවෙහෙරෙහි ධාතුගර්භපියන් වලට යොදා තිබුණේ කලින් තිබූ ගොඩනැගිලි වලින් ගත් ගල්පුවරු හා ගල්කුළුණු බැව් මෙහිදී සඳහන් කළයුතු වේ. කුඩාදාගැබට දකුණෙන් හා බස්නාහිරින් කොටවෙහෙර ගොඩනගන සමයෙහිදී වෙනත් ගොඩනැගිලිද ඒ භූමියෙහි තිබෙන්නට ඇති. අළුතෙන් ගොඩනැගූ ස්තූපය (කොටවෙහෙර) කිරීම සඳහා යළොස්ත ගොඩනැගිලි කඩා ඒවායේ ගල්කණු ආදී කොටස් යොදවන්නට ඇති බැව් සිතිය හැකිය.

සූතිසරවේතිය එකසියවිසිරියකක් උස්වූ බැව් චූළවංශය සඳහන් කරනවා. එහෙයින් මෙතැන පිහිටි කුඩා ස්තූපය චූළවංශයෙහි සඳහන් වන ස්තූපය නොවේ. කුඩා ස්තූපය හා පැරකුම් රජුගේ තිඹිරිගෙය අතර සම්බන්ධයක් නොතිබුණේ නම් ඒ දාගැබ තිඹිරිගෙය අසලම තිබුණක් වියයුතුයි. එහෙත් ගිහිගෙයකට ඔතරම් ආසන්නව දාගැබක් වැනි ආගමික ගොඩනැගිල්ලක්වූ බැව් සිතන්නට බැහැ. තමාගේ තිඹිරිගෙය හා සම්බන්ධ නොවූ ස්තූපයක් ඒ අසල තිබුනා නම් පැරකුම් රජතුමා සූතිසරවේතිය

එය මගහැර තැනිය යුත්තේය. ස්තූප දෙකේම ගඩොල්වල ප්‍රමාණයෙහි ඇති සමානත්වයත් කුඩා ස්තූපය වසා ලොකු ස්තූපය තනවා තිබීමත් නිසා කුඩා ස්තූපය රජුගේ තිඹිරිගෙය පිහිටියාවූ නියම තැන කරවන ලද්දක් බැව් හිතන්නට පුළුවනි. ඒ අවධියේදී විශාලදාගැබක් කරවීමට පුළුවන් කමක් රජතුමාට නොතිබුනෙන් සැහෙන තරම් වත්පොහොසත් කම් ලැබුනාම කුඩා දාගැබ ඇතුළුකර ලොකුදාගැබ ගොඩනැගූ බැව් සිතිය හැකිය.

තහවුරුකිරීම

කොටවෙහෙර තැහැවිරීමේ වැඩ කරගෙන ගියා. පුරාණසැලැස්මට අනුව පුරාණදේව යොදවා මේ තැහැවිරීම් කළයුතු බැවින් මෙවැනි විශාල ස්තූපයන්හි වැඩ ප්‍රමාද වේ.

ආරක්ෂිත පුරාණවස්තු

ආරක්ෂිත පුරාණවස්තු අතුරෙන් මේ වර්ෂයේදී වැඩියෙන්ම සංරක්ෂණවැඩ උදෙසා අප ව්‍යාපෘතවූයේ කතරගම කිරිවෙහෙරෙහිය. මේ හැර කුරුණෑගල දිසාවේ දෙවමැදි හත්පත්තුවේ තිස්සවකෝරලේ පඬුවස්තුවර අසල දොරබාවිල ටැම්පිටවිහාරයත් කැගලු දිසාවේ ගල්බොඩකෝරලේ අම්බුගුල විහාරයත් තහවුරුකිරීම පිණිස සැලසුම් පිළියෙල කළා. අවුරුද්ද අවසානයේදී දොරබාවිල විහාරයේ තහවුරුකිරීමේ වැඩ ආරම්භ කිරීම පිණිස එහි පුරාණයක් සාදා තිබේ.

සංරක්ෂණවැඩ පටන්ගැනීම පිණිස මහනුවරදිසාවේ උඩුනුවර පිහිටි ඇම්බැක්කේ දේවාලයත් ලංකාතිලක විහාරය හා දේවාලයත් රත්නපුරේ මහාසමන් දේවාලයත් යන මේ පුරාණ ගොඩනැගිලි පරීක්ෂණයට භාජන විය.

බදුල්ල දිසාවේ උරණියේ නාගදීපරජමහාවිහාරය අවට භූමිය පරීක්ෂා කළා. එහි පැරණි ගොඩනැගිලිවල අවශේෂයන්ද පැරණි සදකඩපහණක් හා අගනා ගල්කැටයම් රැසක්ද සම්භවුණා. එම දිසාවේම බෝගොඩ උළුසෙවෙලි කළ වහලයක් සහිත පාලම තහවුරු කිරීම සදහා මූලික වැඩ කළා.

කතරගම

කිරිවෙහෙර කැණීම : දාගැබ මත පිහිටි මෑත ගොඩනැගූ කොටස හා මලුවෙහි නැගෙනහිර සහ දකුණු පැතිද හැරීම කරගෙන ගියා. දාගැබ මුදුනේ වූ ගරාවැටුණු පස් ඉවත් කිරීමෙන් වර්ෂ 1912 දී කළ ධාතුගර්භයක් අනාවරණයවුණා. මේ ධාතුගර්භය හාරාබැලීම පෙබරවාරි මස 13 වෙනි දින, එවකට අගමැතිව සිටි ගරු විජයානන්ද දහනායක මැතිතුමාද, නේවාසික භික්ෂුසංඝයාවහන්සේද, සංරක්ෂණමණ්ඩලයේ සාමාජිකයන්ද, රජයේ සේවකයන්ද මහජනයාද ඇතුළු ජනකායක් ඉදිරියෙහි ආරම්භ කළා. එහෙත් අවාසනාවකට මෙන් ගර්භයේ දකුණුපසින් ආරම්භවූ මේ කැණීමට අවහිරයක්ව විශාල ගල්පුවරුවක් තිබුණාය. මේ ගල්පුවරුව නිසා ප්‍රථමයෙන් ආරබ්බිත කැණීම වැඩි දුරට ගෙනයාම නොහැකිවුනා.

මාර්තුමස 15 වෙනි දිනද නැවතත් මේ ගර්භය බස්නාහිරපසින් හාරාබැලීම නේවාසික භික්ෂු සංඝයාවහන්සේද කතරගම දේවාලයේ බස්නායක නිලමේද මහාභාරකාර තුමාද ඇතුළු පිරිසක් පැමිණ සිටියදී පටන්ගත්තා. ඒ කැණීම සාර්ථකවුනා. ගර්භයෙන් හමුවූ නිධන්වස්තු අතර නොයෙකුත් ඉරියව්වලින් බුදුපිළිම තිබුනා. ඉන් සමහරක් බෝධිමූලයෙහි විදුරසුන් අරා සිටි අයුරින් කළ පිළිමය. ඊදියෙන් හා වෙනත් ලෝභයෙන් කළ බෝධිවෘක්ෂයන්හි රූපද එහි විය. මෑත කලකට අයත් නිධන් ගර්භයක් වුවද මෙහි වූ නිධන් වස්තූන් පැරණි පුරුද්ද අනුව නිදන්කර තිබෙන බැව් පෙනේ. මෙහි තැන්පත්කර තිබුණු දේ අතර පැරැණික්‍රමයට වෙනස්වූයේ හෙල් හා සුවද පැන්බෝතල් ආදිය යෙදීමයි.

පසුදින ධාතු ගර්භය යටින් හමු වූ කුහර දොළොසක් පරික්ෂා කිරීමේදී බුරුම දේශයෙහි තැනූ බුදු පිළිම රැසක් සම්භවුනා. මේ ද ගැබ් ප්‍රතිසංස්කරණය පිණිස බුරුමය ආදී ප්‍රදේශයන්හි පවා සම්මාදම් කර ආධාර ලබාගත් සිරිබද්දන උපාසක මහතා විසින් මෙහි ධාතුගර්භය හා අනිකුත් නවකම්කර තිබේ. මේ නිධන්වස්තු සියල්ලම නේවාසික වේරකානේ ආනන්ද ස්ථවිරයන් වහන්සේට භාරදී ඒවා ප්‍රදශිතය කිරීමට කටයුතු සැලැස්සුවා.

මින් එහාට දැනට කැණීම නුපුළුවන් වූ බැවින් මලුව ගැන තතු සෙවීම පිණිස එහි නැගෙනහිර හා දකුණු පැති කැණීම ආරම්භ කළා. මේ මලුව කැණීමෙන් අනාවරණය කෙරෙන කරුණුවලින් දැනටද ඉතිහාසය දනගැනීමට හැකි වේ.

මේ කැණීමෙන් මලුව තැනීමේ අවස්ථා හයක් විදහාපායි. (නො. VI සැලැස්ම බලන්න). මේ අවස්ථාවලින් මැනම එනම් ප්‍රථමයෙන්ම හමුවෙන එක පළමුවැනි අවස්ථාව ලෙසද ඉන් පසු ඒවා දෙවැනි තුන්වැනි ආදී අවස්ථා ලෙස සැලකිය යුතු වේ.

1 වැනි අවස්ථාව.—මාර්තු මාසේදී කණිනු ලැබූ ධාතුගර්භය තැනූ සමය 1 වැනි අවස්ථාව හා සම්බන්ධ වේ. මෙකල මලුවෙහි කිසිදු ප්‍රතිසංස්කරණයක් වූ බවට සාක්ෂි නොමැත.

2. වැනි අවස්ථාව.—මේ අවස්ථාවෙහිදී අඩි 200×200ක් අයම්චිතරැති ඒකාබද්ධ මලුවක් වන සේ උඩමලුව හා වැලිමලුව එකට සම්බන්ධ කර තිබේ. වැලිමලුවේ බාහිර ප්‍රාකාරය මේ සම්පූර්ණ මලුවෙහි ආධාරබැම්ම වී. දාගැබ් පරික්ෂාකිරීමෙන් එහි ගර්භය මේ අවධියෙහිදී තැනුවක් බව හා එය ප්‍රතිසංස්කරණය කිරීමේදී මලුවේ ගඩොල් ද ඊට අල්ලා ඇති බැව් අනාවරණය වේ. වැලිමලුව සුදුසු පරිදි පවත්වා ගෙනයාමට නොහැකි වූ බැවින් මෙලෙස උඩමලුවේ මට්ටමට ගොඩකළායැයි සිතන්නට පුළුවන.

3 වැනි අවස්ථාව.—මේ අවස්ථාවෙහිදී මලුව හෝ දැනට හෝ වැඩි ප්‍රතිසංස්කරණයකට භාජනවී නැත. එහෙත් වැලිමලුව වටා ඇති පිටමලුව අඟල් 18ක් පමණ ගොඩවී තිබෙනු බැව් පෙනේ. මේ සමයෙහිදී පැවති කොන්ක්‍රීට්වලින් තැනූ සදකඩ පහණ ඉහත අවස්ථාවේ පැවති එවැන්නට වඩා ඉහළින් තිබීම සාක්ෂියක් වේ. පඩි පේළියේ පහළ කොටස්ද පිටමලුවේ සදකඩපහණ පිහිටි මට්ටම හා සංසන්දනය වන සේ සකස්කර තිබේ. පහළමලුවේ කොන්ටල පිහිටි මුරගෙවල්ද මේ සමයටම අයත් බැව් හැඟේ.

4 වැනි අවස්ථාව.—මේ අවස්ථාවෙහිදී මලුව විශාලකර තිබේ. ඉහත සමයට අයත් පඩිපෙළ මත අළුත් සොපානමාලාවක් තනා ඇත. අළුතෙන් ගඩොලින් කළ කොරවක් ගල්බැමිද මේ සමයට අයත් ඒවාය (ඡායාරූපය නො. XVII). උඩමලුව පාතමලුවට අඩි 10ක් උසින් පිහිටියේය. උඩමලුවේ පිහිටි බොරදම් සහිත ගඩොල් මේ සමයටම අයත්ය. මෙකල භාවිතවූ හුණුබදාමයෙහි බෙලිකටුද මිශ්‍රවී තිබේ. උඩමලුවේ පිහිටි හුණුබදාමයෙන් කළ දැකුම්කලු බොරදම්ද මේ අවස්ථාවටම අයත් වේ (ඡායාරූපය නො. XVIII).

5 වැනි අවස්ථාව.—මේ අවස්ථාවේදී උඩමලුවේ බොරදම් ඉතා සරලය. මලුවට පිවිසීම සදහා සෙල්මුවා පඩිපෙළක් වූයේය. එහි කොරවක්බැමි ගඩොලින් නිමියේය. මේ අවධියට අයත් ගඩොල් හොඳම වර්ගයේ ඒවාය. හුණුබදාමය ගංගාබොරලු මිශ්‍රිතය.

6 වැනි අවස්ථාව.—කැණීමෙන් මේතාක් හමුවී ඇති පැරණිම අවස්ථාව මෙයයි. අවුරුද්ද අවසානවෙන්නට පෙර මේ කොටස පරික්ෂාකර ඉවරකරන්නට බැරිවිය.

වැලිමලුව කැණීමේදී හමුවූ පැරණිවස්තු අතර පහත සඳහන් දේ සැලකිය යුතු වේ :—

1. පිළිස්සු මැටියෙන් කළ දේවරූපහිසක් හා වෙනත් රූපවල කොටස්.
2. සෙල්මුවා ඇත්රූප.
3. අකුරු කෙටු ගඩොලක්
4. ලිපි සහිත ගල්කැබලි.

ගවේෂණ හා පරීක්ෂණ

දෙපාර්තමේන්තුව විසින් කරගෙන යන ගවේෂණ කටයුතු වඩාත් සැලකිල්ලෙන් කිරීම නැවතත් මේ අවුරුද්දේදී ආරම්භකළා. මෙම අවුරුද්දේදී දිවයිනේ හැම පළාතකම ගවේෂණ කටයුතු අරභයා පුරාවිද්‍යාකොමසාරිස්තැන හා දෙපාර්තමේන්තුවේ නිලධාරීන් සංචාරය කළා. පරීක්ෂණකටයුතුද හැකිතරම් සිසුව කරගත යියා. පළාත් වශයෙන් ගෙන ඒ ඒ තැන සැලකියයුතු කරුණු සවලායක් පහත සඳහන් වේ.

බස්නාහිර පළාත

අනිතව ප්‍රධාන නගරයවූ කොළඹ හෝ විශාල නාගරික ප්‍රදේශයන්ගෙන් සමන්විත වූ බස්නාහිර පළාතේ හෝ පුරාවිද්‍යාත්මක ඉතිහාසය ගැන යමෙක් අද දින මෙනෙහි කරන්නේ කලාතුරකිනි. එහෙත් රටවැසියාගේද දේශාන්තර සංචාරකයන්ගේද දැන ගැනීමට හා විනෝදයට සුදුසුම ආදිකාලයේ ජනපද පැරැණි ස්ථාන හා පුරාවස්තු රාශියක්ම මේ පළාතේ ඇත්තේය. මේ ස්ථාන හා වස්තු ගැන ප්‍රසිද්ධ කිරීමේ මූලික පියවරක් වශයෙන් දෙපාර්තමේන්තුව විසින් “කොළඹ හා අවට ප්‍රදේශයේ පුරා වස්තු” නමින් අත්පොතක් සකස්කිරීමට පටන්ගෙන ඒ සඳහා අවශ්‍ය ගවේෂණ කරගතයයි.

එසේම මුළුපළාතේම පැරැණි ස්ථානයන් පිළිබඳ ගවේෂණ අවසන්කරනට අදහස් කර ඇත. මෙම අවුරුද්දේ වාරණ, පිළිකුත්තුව හා කැරගල නැවතත් සෝදිසි කළාය. මෙයින් වාරණට සිදුවී ඇතිදේ පුරාවිද්‍යාඥයකුට නම් සංවේදනයකයි. එබත්දකින් පිළිකුත්තුව වාගේ අතින් තැන ආරක්ෂාකරගැනීම ජාතිකසභාත්වයට ගරුකරන සියල්ලන්ගේම යුතුකමකි. කැරගල පොළොව මතුපිට සෙල්ලිපි හා ගල්කණු සවලායක් හැර අතින් වැඩි පැරැණි දෙයක් දකිනට නැතත් පුරාවිද්‍යාත්මක කැණීම්වලින් ඉන්පාරාසව එන එම සිඬස්ථානය පිළිබඳ ප්‍රවෘත්තීන්ට යමක් එක්කරගතහැකියයි පෙනීගියෙන් එම ස්ථානය පුරාවිද්‍යාආඥපනත යටතේ ආරක්ෂාකිරීමට කටයුතු සලස්වනලදී.

මධ්‍යම පළාත

රයිතලාව

මාතලේ දිසාවේ රයිතලාව නම් ගමට (සිතියම නො. අයි. 15/22) ගොස් එහි පැරැණි උමගක් පිළිබඳ ආරංචියක් ගැන විමසනලදී. එහෙත් එබත්දක් ඒ ගම නැති බව දැනගන්නට ලැබුණාය.

ගුණදාන

මහනුවර දිසාවේ තුන්පනේ ගුණදාන නම් ගමේ (සිතියම අයි. 19/40) අකුරුකෙටු ගලක් ගැන පරීක්ෂාකළ නමුත් ඒ ගලේ තිබුණේ අකුරු නොව සවභාවික ලකුණු බව දැනගන්නට ලැබුණාය.

දෙගල් දොරුව

මහනුවර දිසාවේ දෙගල් දොරුවේ (සිතියම අයි. 25/15) කළුබැඳිබෝසිය පිළිබඳ ඓතිහාසික ප්‍රවෘත්ති සෙවීමට එහි ගියාය. තවම ඒ පිළිබඳ වැඩිතොරතුරක් දැන ගන්නට ලැබුණේ නැත.

දම්ඹරාව

කුණ්ඩසාලේ මාලිගාගුමියෙන් සැතැප්ම එකහමාරකට පමණ ඇතිත් පිහිටි දම්ඹරාව නම් ගමේ පිටියේදෙවියන්ට කැපකළ දේවාලයක් ඇත. (සිතියම අයි. 25/15) අළුතෙන් කරන ලද උළුසෙවිලිකළ දේවාල ගොඩනැගිල්ලේ ගල් උළුවස්ස පැරැණි එකකි. එය විසිතුරු රූපකර්මයන්ගෙන් යුක්තයි. තවද දේවාලගුමියේ මහනුවර

රජසමයට අයත් විසිතුරු සඳකඩපහන් තුනක්ද ඇත. එමපළාතට ගොස් පෙරලා කුණ්ඩසාලයට වඩින අවසාවකදී නරෙන්ද්‍රරාජසිංහ මහරජු විසින් මෙම භූමියේදී හාස්කම් දුටු නිසා පිටියේ දේවාලය කරවූවාය යනු ජනප්‍රවාදයයි.

මහනුවර (කැප්පෙට්පොළබෝධිය)

ඓතිහාසික වාක්‍යයක් මෙන් ආරක්‍ෂාකරනු පිණිස මහනුවර පොලිස්බැරැක්කය අසල බෝධිවාක්‍යයක් හා එය පිහිටි භූමිය දිසාපතිතුමා විසින් පුරාවිද්‍යා දෙපාර්තමේන්තුවට භාරකරනලදී. සිංහලරජ දවස කුමාරසප්තගස නම් වාක්‍යය පිහිටි මෙතැන්හිදී රාජද්‍රව්‍යයට භාජනවූ රදළවරුන්ගේ නිශ්ශස්වා දමනලදී. එම සිරිත අනුව මෙතැනදී කැප්පෙට්පොළනිළමේද බ්‍රිතාන්‍යයන් විසින් ජීවිතක්‍යයට පමුණු වනලදී. ජාතිනිනෙමිසිංහලයන් මෙතැන මෙම බෝගස පිහිටුවනලදැයි ජනසම්මතයි.

හඳුගනාව

මිණිපේ ගොවිජනපදයට අයිති හඳුගනාව නම් ගමේ (සිතියම පේ. 22/20) වාරිමාර්ග මහඥ පළල්කරන අතර වාරිමාර්ගදෙපාර්තමේන්තුවේ කම්කරුවන්ට පැරැණි වළංකටු, උළු හා ගඩොල් කැබැලි සහිත ස්ථානයක් මුණගැහුණේය. මෙතැනින් යාර 120ට දකුණෙන් තරමක් විශාල ගඩොල්ගොඩක්ද විය. එය දාගැබක ශේෂයයයි සිතිය හැකියි. තවත්දුරට එම පෙදෙස පරීක්ෂාකිරීමෙහිදී අක්කර කාලක පමණ ඉඩමේ පැරැණි උළු ගඩොල් හා ගල්කණු කැලී ඇතිබව පෙනීගියාය.

තවත් තැන්

මධ්‍යමපළාතේ දෙපාර්තමේන්තුව විසින් තහනම්කරගෙන තිබෙන බලනේකොටුව ද ගුරුදෙණියේ පැරැණි දාගැබ පිහිටි ඉඩමද ගම්පොළ සිංහපිටියද අතිකුත් ආරක්ෂිත ස්ථානයන්ද රැකබලාගන්නාලදී. සිංහපිටියේ ඉඩම ගම්පළ නගරසභාප්‍රදේශයට ඇතුළත්ය. එය ශුඛකර වැඩද සවිශක්තිකර ස්ථානය නිතර පිරිසිදුව තබනු පිණිස කම්කරුවෙක්ද පත්කළාය.

දකුණුපළාත

ගංගාතිලකවිහාරය

මෙම විහාරය පිහිටියේ හම්බන්තොටදිසාවේ මාගම්පත්තුවේ වීරවිල නම් ගමේය. (සිතියම පි. 13/13). මෙහි පැරැණි දෙයින් ගඩොල්ගොඩක් හා ගල්කණු කැබැලි එකොළොසක් පමණක් ඉතුරුවී ඇත. ස්ථානය පුරාවිද්‍යාවට තහනම්කිරීමට පමණ වැදගත් නොවන නිසා ආණ්ඩුවේ ඉඩම් සාමාන්‍යයෙන් පිට දෙන විට තබාගන්නා කොන්දේසි උඩ බදුදුන්නට වරදක් නැතැයි කියා හම්බන්තොට දිසාපතිතුමාට දන්වා යැවීවාය.

මාලිගාතැන්න

මේ ස්ථානය පිහිටියේ තංගල්ලේ කඩමණ්ඩියෙන් හැතැප්ම එකහමාරක් පමණ උතුරට එනම් ගොඩකරේටවූ පොල්වත්තකය. පොළොව මතුපිට ඇත්තේ පැරැණි ගඩොල්කැට හා උළුකැට සවිලයක් පමණක්ය. එහෙත් ස්ථානය ලකුණුකර ගත්තාය.

කිරින්ද

මෙහි පුරාවිද්‍යාතහනම්ඉඩමේ පදිංචිවූවන් ගැන කිසිම තීරණයකට බසින්ට නුපුළුවන් විය. එහෙත් අවුරුද්ද මුළුදී කළ ගවේෂණයකදී ඊට නුදුරින් තවත් වැදගත් පුරාවස්තු ඇති කැලැලන්දක් සම්භවිය. මෙහිදී ලැබුණු ඉතාම වටිනා දෙය නම්, මිතු පැරැණිලිපි සම්බන්ධ කොටසේ විස්තරකරන, මිහිදුඇපාණන්ගේ ලිපිය සහිත ගල්වැඩයි. ස්ථානය පුරාවිද්‍යාතහනම්ඉඩමක් කිරීමට විධිවිධාන යෙදුවාය.

අනික් ස්ථාන

දකුණුපළාතේ පිහිටි වැලිගම කුෂ්ටරජාගල, දෙවුන්දර ගල්ගේ, රම්බාවිහාරය නීතිපතා පරීක්ෂණයට භාජනයවූ අතර තිහව ගල්කණුමණ්ඩිය හා අකුරුගොඩ නැවත ශුඛකර වැටගසා සංස්‍රුතවැද ඉදිකරනලදී.

නැගෙනහිරපළාත

ත්‍රිකුණාමලේ දිස්ත්‍රික්කයේ යාන්ඔය මිටියාවතේ සංචාරයක යෙදුණු අවස්ථාවේදී පැරැණි ජනපද ලකුණුකරගත් පුළුවන්විය. තිරියාය අවටද තවදුරට පරීක්ෂණ කළාය. මේ පරීක්ෂණවලදී නුදුරු වම් සව්‍රපය ඇතුළත පැරැණිතැන් ගණනක්ම පළාත්වාසීන් විසින් සාහසිකව විනාශකර තිබෙන බව දැනගත් ලැබුණාය.

අම්පාරේ රජයේ කායඝාලගොඩනැගිල්ලේ ප්‍රදර්ශනයට එක්කොට තිබෙන පෞරාණිකවස්තූන්ද පරීක්ෂාකළාය. පසුගිය අවුරුද්දේදී එනම් වම් 1959යේදී දිග වැට අසල පැරැණි ආරොග්‍යශාලාභූමියක දුටු පුරාතන දෙසින් බේන්බරුව ආදි සමහරක් නාස්තිකාරයන් විසින් විනාශයට පත්කර තිබෙන බවද ඇසුවෙමු.

උතුරුපළාත

තඬ්ඩමලෙ

මාන්කුලමේ සිට මුලතිව් යන පාරේ පහළොස්වන සැතපුම්කණුව අසල පිහිටි ඔට්ටි මුඩමෙන් සැතපුම් හතරක් පමණ උතුරෙන් තඬ්ඩමලෙ නොහොත් මුව්ටෙයන් කවුටු නම් වනරොද පිහිටා තිබේ (සිතියම ඒ. 20/29). මෙහි පැරැණි කඩාගිය වැවක් අද්දර අක්කර තුනක පමණ භූමිය පුරාවස්තූන්ගෙන් ගහණව පවතී. නොයෙක් අන්දමේ හා කාලවලට අයත් මුරගල් කොරවක්ගල් ආදියද ගල්කණු හා ගල්බැමිද දක්නට ලැබේ. අඩි 11ක් පමණ උස ඇති එක් ගල්කණුවක්ද විය. එක් ප්‍රධාන ගොඩ නැගිල්ලක් ඇතුළේ අඩි 15ක් දිග අඩි 6½ පළල අඩියක් පමණ උස්වූ ගල්ලැල්ලක් විය. මේ සමීපයේ හුණුගලින් කළ කැවුණු හිටිබුදුපිළිමයක් හා බෝධි සත්වරූපයක්ද විය. එම ප්‍රදේශයේ ගඩොල්කැබැලි වලංකටු ආදිය තිබීමෙන් පුරාතනයෙහි පළාත ජනගහනව තිබූ බව පෙනීයයි. එහි බෞද්ධසිංහස්ථාන තිබූබවද නියතයි. ස්ථානය පුරා විද්‍යාවට තහනම් කළයුතු බව දිසාවේ ඒජන්තතුමාට දන්වා ඇත.

මාමඩුව

වවුතියාව අසල මාමඩුවෙන් පැරැණි මැටිරූපරාශියක් සම්බවිය.

උරුතිරපුරම

කිලිනොච්චිය අසල උරුතිරපුරමේ මැටිරූපවගයක් ලැබී තිබෙනවායයි පළාතේ ආදායම් පාලක නිලධාරිතැනගෙන් දැනගත් ලැබී එහි ගවේෂණ කැණීම්කළාය. මෙහිදී ලැබුණු මැටිරූපද සශ්‍රීකත්වය හා බැඳුණු ඇදහීමක් පිළිබඳ ඒවායිය.

වයඹපළාත

ශාසනමණ්ඩලයක ආරාධනාවෙන් පුත්තලමිදිස්ත්‍රික්කයේ පුත්තලම්කෝරලේ පොත්තුවිල්ල නම් ගමේ (සිතියම එස්. 16/61,62) පැරැණි ස්ථානයක් පරීක්ෂාකළාය. එක් දශබක් වැදුම්පිදුම් පිණිස ප්‍රතිසංස්කරණය කරගන්නා අදහසින් එම මණ්ඩලය මේ ස්ථානය ලබාගැනීමට උත්සාහය කළා. එම ඉඩමේ නිධන්හොරුන් විසින් මධ්‍ය යෙහි අඩි දොළහක් පමණ යටට වළක් කැපු පොළොව මට්ටමින් අඩි තුනක් පමණ උසැති ගඩොල් ගොඩැල්ලක්ද ගලින් නෙලූ මලසුනක්ද ගල්කණුකොට සව්‍රපයක්ද විය. යටකී ගඩොල් ගොඩැල්ල පරීක්ෂණයෙහිදී දශබක අවශේෂ බව පෙනීගියේය. පොළොව මතුපිට පෙනුණු පුරාවස්තුවල වැඩි විශේෂයක් නොවූහෙයින් රජය සත්තක පැරැණි ඉඩම් පිළිබඳව පවතින කොන්දේසි උඩ ඉඩම බදුදීම දිසාපතිතුමාට බරකරන ලදී.

මුද්‍රාක්කුවටවන

පුත්තලම දිස්ත්‍රික්කයේ රාජවත්තිපත්තුවේ මුද්‍රාක්කුවටවන නම් ග්‍රාමයෙන් (සිතියම 17/27,28) පිට පිහිටි ගල්පර්වත සහිත හෙලක් පරික්ෂණයට භාජනවිය. පැරැණි දැවකි තිබූ තැන්වල ගොඩැලි දෙකක් විය. එකක් කන්ද මුදුනේ ය. අනික බැස්මේ පහළ ය. ගලින් කළ මලසුන් සතරක්ද විය. සවාභාවිකදර්ශනයෙන් ස්ථානය වමන්කාරය. එහෙත් පුරාවිද්‍යාව අතින් වැඩි වැදගත්කමක් මතුපිට නොපෙනේ.

කෝන්ගස් යාය

මෙහිම ව්‍යාප්තිය හඳුනාගැනීමේදී ගම් විශාල කිරීමේ ව්‍යාපාරයකට අයත් වූවකි. එම ව්‍යාපාරයෙන් ඉඩම් ලත් ජේම්ස් නම් කෙනෙක් තවත් එසේම ඉඩම් කැබලි ලත් අයවල් ස්වල්පදෙනෙක් සමඟ ඉන්ජිනේරු ගඩොල් කැපීමේ ව්‍යාපාරයේ ඇළක් අසල ලොකු හුඹසකින් පස් කැපීමට පටන්ගත්තේය. හුඹස ඉවත්කර තවත් ගඩොලට හුදුසු මැටි සොයන අදහසින් අඩි දෙකහමාරක් පමණ යට කැපූවිට පැරැණි බැම්මක් සම්බවිය. ඉන්පසු ඔවුන් ගඩොල් පිණිස පස් කැපීම නවත්වා බැම්ම ඔස්සේ දවසක් තිස්සේ කැපූවාය. පසුදින ආදියම්පාලකනිර්ධාරියා ඔවුන්ගේ කැණීම් නවත්වා ඒ බව පුරාවිද්‍යා දෙපාර්තමේන්තුවට දැනුම් දුන්නාය. පරීක්ෂණය කරන අවස්ථාව වනවිට කැණූ සමහර කොටස් පසින් වැසි තිබුණාය. අනාවරණය කළ බැම්ම අඩි 2ක් පළලය. වටවද යයි. ස්ථානයේ පොළොව මට්ටමේ කිසි පැරැණි දෙයක් නොපෙනේ. එහෙත් යට ඇති දේ නිසා ස්ථානය නියම ලෙස කැණීම් සඳහා සටහන්කර ගන්නා ලදී.

මහගම

පුත්තලම දිස්ත්‍රික්කයේ උතුරු පිටිගල්කෝරළේ මහගම (සිතියම අයි 11/53) පිහිටි පැරැණි ස්ථානය නැවතත් පරික්ෂණය කළාය. මේ තැන පළාතේ ඉතිහාසයේ යම් කරුණු අනාවරණය කරන තැනක් බව සිතිය හැකිය. එහෙත් තවදුරට යමක් කීමට ස්ථානය ක්‍රමානුකූලව කැණ බැලිය යුතුයි.

පනාවිටිය

කුරුණෑගලදිස්ත්‍රික්කයේ දඹදෙණිහත්පත්තුවේ පිහිටි පනාවිටියේ (සිතියම අයි 18/19) අම්බලම නැවත පරීක්ෂා කරන ලදී. අම්බලම ඉතාම අඛණ්ඩව එහි මුදුනේ කැණීමකට කැඩී පරාල වෙන්ව ගොස් තිබුණාය. හැකි ඉක්මණින් අම්බලම තහවුරු කරන පිණිස පුරගෙවල් සෑදීම ආදී වැඩ අවුරුද්ද අන්තිමවත්ට පෙර පටන්ගන්නාය (ජායාරූප නො. XIX, XX a & b).

කොටල

මෙය නම් දඹදෙණිහත්පත්තුවේ මීවැව ගමේ ගිරිඋල්ල-කුරුණෑගල පාරේ නාරම් මලින් සැතපුම් එකහමාරක් පමණ ඇතිත් පිහිටි ගල්පර්වතයකි. පර්වතය උඩ පැරැණි ගඩොල්කැලි තිබුණා. ස්ථානයේ පිහිටීම සඳහන් කරගන්නා ලදී.

ඇන්තොරුවේ රජමහවිහාරය

මෙම රජමහවිහාරය පිහිටියේ කටුගම්පොලහත්පත්තුවේ ඇන්තොරුවේය. (සිතියම අයි. 17/18) එහි යායුත්තේ ගිරිඋල්ල-කුරුණෑගල පාරේ 27නේ කණුව ලඟින් වමට හැරී සැතපුම් දෙකක් ගොසින් ය. මෙහි දැනට අළුත්පත්සලක් ඇත. එහෙත් ඒ ලග පැරැණි දැවකි කළුගලින් කළ කොත්කැරැල්ලක්ද තවත් පැරැණි දේද තිබුණාය. එහි ඇති බුද්ධාල දෙකින් එකක් මහනුවර අවධියට අයිතිසේ පෙනේ. ඒ අඛණ්ඩව පවතී. මේ ගොඩනැගිල්ලේ ලීකණුවල ඇතැම් තැන කැටයම් පෙනේ. උළුවස්ස වටිනා කැටයම්වලින් විසිතුරුයි. එහෙත් ඒ දිරාගොස් ය. මේ විහාරගෙය ප්‍රතිමා හා බිතුසිතුවම් ප්‍රතිසංස්කරණයට භාජනවී තැන. එහෙත් බිත්ති කඩාවැටෙත්ට කිරිවු නිසා ඒවා රැකගත්ට බැරිය. පිළිම සිතියම් ආදිය ඇදගැනීමට සටහන් කරගනිමු. මේ ගොඩනැගිල්ල ප්‍රතිමා හා සිතියම් දහනවවනසියවසෙහි මුල්භාගයට අයත්යයි සිතේ.

කන්දේගෙදර රජමහවිහාරය

දඹදෙණිහත් පත්තුවේ මහආරච්චිමුල්ල නම් ගමේ කන්දේගෙදර රජමහවිහාරය පිහිටියේ අලව්වේ දුම්රියපොළේ සිට නාරම්මලට යන පාරේ සැතැප්ම හතරහමාරක් ගොස් වමට හැරී ගියවිටය (සිතියම අයි. 18/52). මෙහි පන්සල හා විහාරගෙය අළුත් ගොඩනැගිලිය. විශාල පන්සල්වත්තේ නොයෙක් තැන ගොඩැලිය. මේවායෙන් ලැබෙන ගඩොල්කැලි හා උළුකැටවලින් ඒ තැන්වල පැරැණි ගොඩනැගිලි තිබුණව පෙනේ. ලගදී පොල් හිටවීමට වළවල් කපනාවිට අඩි හයක් උසැති කිරිගරුබෙන් කළ හිටිබුදුපිළිමයක් ලැබුණා. මෙය සකස්කර නෙළා තැන. එය දළසේ නෙලා බදාමෙන් අවසානකොට සිත්කම් කරන ලද්දක් බව පෙනේ. වර්ෂ 1930හේ එම ගලින්ම නෙලූ පිළිම දෙකක් ඉඩමෙන් ලැබුණු බව විහාරාධිපතීන් වහන්සේ කීවාය. මේ පිළිම දැන් බදාම ශා පාටකර විහාරගෙයි තබා ඇත. මේ වනාහි නිසිආකාර කැණීම් වලට ඉතාම වැදගත් භූමියකි.

වාරියපොළ ශෛලකාරාමය.

කුරුණෑගල දිස්ත්‍රික්කයේ වාරියපොළ කඩමණ්ඩියෙන් හැතැප්මක් ගියවිට ශෛලකාරාමය පිහිටියේය. (සිතියම අයි. 19/17) පන්සල අළුත්ය. පන්සල අයිතේ ගල් පව්වක දාගැබ හා විහාරගෙවල් පිහිටියේය. විහාරගෙවල් දෙකින් එකක් අළුත්ය. අනික මහනුවර රජකාලයේ අන්තිම අවධියට පමණ ආත්‍යයයි සිතේ. මේ විහාරගෙයි උළුවස්ස හා කණු කැටයම් සහිතයි. ඇතුළේ පිළිම හා බිතුසිතුවම් නොයෙක්වර අළුත් වැඩියාකර ඇතිබව පෙනේ.

තලම්පිටියේ ගණඅරඹේ.

පුරාවිද්‍යා ඉඩමක් හැටියට මිලයට ගත් ට නියමව තිබෙන රුකුනායක නම් ගම්වැසි මහතෙකුට ආත් ගණඅරඹේ පිල්ලාවේ ගවේෂණාත්මක කැණීම් කිරීම් සුදුසු බව සටහන් කරගත්තාය.

පුරාවිද්‍යා තහනම් ඉඩම්

අත්තැලේ පුරාවිද්‍යා ඉඩම හැකි පමණ පිරිසිදුවට තබාගන්නා හැර ඊට කිට්ටු පාරක් තැනීමටද ක්‍රියාකරන ලදී. නිල්ලක්ගම බෝධිසරය පිහිටි භූමිය ශුද්ධකර කම්බි වැටද අළුත්වැඩියා කළාය.

උතුරුමැදපළාත**මහනෙළඹාවේ පැරණිතටබුන්**

අනුරාධපුරයේ දැනට වෙස්සගිරි නම් ලත් පැරැණි භූමියට හැතැප්ම තුනක් පමණ දකුණෙන් අනුරාධපුර කුරුණෑගල පාරේ ගොස් මහරත්මලෙන් හැටියායුතු නුවරගම්කෝරළේ මහනෙළඹාව නම් ගමේ (සිතියම එෆ්. 9/45) පිහිටි පැරැණි භූමියක ගවේෂණාත්මක කැණීම් කරනලදී. දැනට ගොවිතැනින් වැසිගිය මේ ස්ථානය, ගොඩනැගිලි සතරක් සහිත විශාල පෙදෙසකි.

නො. 1 ගොඩනැගිල්ල.—දිගින් අඩි 23ක් හා පළලින් අඩි 18 අඟල් 9ක් වූද පඩි හතරකින් යුක්ත පඩිපෙළක් ඇත්තාවූද මේ ගොඩනැගිල්ල දකුණට මුහුණ ලා සිටී. උතුරේ සිට දකුණට ගල් වැම් තුන බැගින් ඇති වැම්පේළි තුනකි. මේ ගොඩනැගිල්ලත් නො. 3නේ ගොඩනැගිල්ලත් එක පෙළටයා තනා ඇත්තේ. පිළිමගෙයකැයි අනුමාන කළහැකි මෙහි පාදයෙහි සීමාරෙක් වූ බොරදමක් විද්‍යාමාන වේ.

නො. 2 ගොඩනැගිල්ල.—බස්නාහිරට මුහුණ ලා ඇති මෙය දිගින් අඩි 21ක්ද, පළලින් අඩි 13ක්ද වේ. පේළියකට කණු හතර බැගින් ඇති කණුපේළි දෙකකි. බොරදම් සහිත ගල් පෙළක් පාදයෙහි දක්නටලැබේ.

නො. 3 ගොඩනැගිල්ල.—සැලැස්මෙහි නො. 3 නේ ගොඩනැගිල්ල හැටියට දක්වන මෙය ප්‍රධාන ගොඩනැගිල්ලවේ. උතුරට මුහුණ ලා පිහිටි මෙහි අඩි 14 යි අඟල් 3 ක් දිග හා අඩි 6 අඟල් 8 ක් පළල ඇති ශෛලමය පුවරුවක්වේ. පඩිපෙළ දෙපස මකර අලංකරණයෙහි මූලික වකවානුවට අයත් මකර කොරවක්ගල් දෙකකි. පායුවල දෙපස ගණරූප දෙකක් ඇතිව නෙලනලද තාරජමුරගලක පහලකොටස ශේෂව පවතී. අලංකරණය රහිත සදකඩපහණකි. ස්වේතවර්ණ පැතලිඋළු කිපයක් හමුවිය. ගොඩ නැගිල්ලේ පාදයෙහි සීමාරෙක්ටා, ටෝරස්, පිලිව යන බොරදම් දක්නට ලැබේ.

නො. 4 ගොඩනැගිල්ල.—ගල් ලයිසන් කළ බිමක් ඇති උතුරට මුහුණලා ඇති මේ ගොඩනැගිල්ලට කණුපේළි දෙකක් ඇත. එක පෙළකට කණු සතරකි. හෙල්ලයක ආකාරය කපා ඇති මුරගලක්ද කැටයම් රහිත මුරගලක්ද දක්නට තිබේ.

මේ ගොඩනැගිලි සියල්ලම ඇතුළත්කර බදිනලද ගල්බැම්මෙන් කොටසක් ඉතිරිව ඇත. මේ ඉඩම මහනෙලුබාවේ ඇල්. ඇල්. ඩී. නො. 9 ඇල් පදිංචි රත්නායක මුදියන්සේලාගේ කිරිබණ්ඩා යන අයට අයිතිය.

තබ්බගස්වැව

තැගෙනහිර නුවරගම්පළාතේ කැන්දැකෝරළේ පහළවැවතුලානේ පිහිටි තබ්බගස්වැවට හැතැප්මක් ඇතිත් ඇති වෙහෙරබැදිමුකලානේ (සිතියම එෆ්. 5/9 හා එෆ්. 4/16) සිට දුනුමබලාවේ විහාරයට ගෙනයන්ට තැන්කළ වැඩඉදිනා බුදු පිළිමයක් වර්ෂ 1960 ක්වූ සැප්තැම්බර් මස 18 වෙනි දිනදී අනුරාධපුරයේ කෞතුකාගාරය බාර නිලධාරියා වන ජයන්ත උඩුවර මහතා විසින් අනුරාධපුරයේ පොලිසියේද සහාය ඇතුළු රම්බාවේදී අත්අඩංගු කරගෙන පුරාවිද්‍යා කෞතුකාගාරයට ගෙනෙනලදි.

හිස හා දකුණු අත කැඩී තිබුණත් අඩි 3 යි අඟල් 3 ක් උස්වූ දණිස් හරහා අඩි 3 ක් පමණවූ බාහු යුග්මය අතර අඩි 1 යි අඟල් 9 ක්වූ වැඩහිදිනා ඉරියව්වෙන් යුක්තකොට සුදුගලින් නිමවූ පිළිමය තරමක් හොඳින් ආරක්ෂාවී තිබේ. හිස හා කැබලි දෙකකට කැඩීගොස් තිබූ දකුණුඅතද සොයාගන්නා ලදි.

වෙහෙරබැදිමුකලානේ ගවේෂණයකද යෙදුණාය. එකක ගල්වැම් සතර බැගින් යුක්ත කණුපේළි හයක් ඇති ගෙයක නෂ්ටාවශේෂ ඇතුළේ සුදුගලින් නෙලූ වැඩඉදිනා බුදුපිළිම දෙකකි. අඩි 1 යි අඟල් 9 ක් උසැති මුවලිඳුනාදරණයෙහි වැඩහිදිනා ආකාරයෙන් කළ පිළිමයේ දකුණුඅතද හිසද නැත. එය දණිස් හරහා අඩි එකයි අඟල් තුනක්වේ. අනිත් අඩි එකයි අඟල් නවයක් උසැති පිළිමයේ හිස වෙන්වී තිබී සොයාගන්නාලදි.

රූල් ගෞතමලද පේළි දහහතරකින් යුක්තවූ සෙල්ලිපියක්ද අඩි පහයි අඟල් හතරක් උසැති කොටනලද යුපගලක්ද හමුවිය. (සෙල්ලිපි සම්බන්ධ උපග්‍රන්ථයේ 7 වෙනි අඩකය බලනු.)

මෙහි සාරනලද වෙහෙර ආදියෙන් ඒ ඓතිහාසික වශයෙන් වැදගත් තැනක්යයි සැලකියයුතු නිසා නැවත ගවේෂණයකට භාජනයකරන්ට සටහන්කරගෙන ඇත.

උත්තිමඩුව

මීට පෙරත් මැටිරූප රාශියක් ලැබුණු හුරුඑපළාතේ උලගල්ලකෝරළේ උත්ති මඩුවෙන් (සිතියම එෆ්. 10/50) එබඳු රූප සවල්පයක් නැවතත් එක්කරගන්නාලදි.

කටියාවේ නාවාගල

එප් පාවලකෝරලේ එළිමැඩපළාතේ නම්මඩෙගම පිහිටි කටියාවේ නාවාගල නම් ස්ථානය (සිතියම එෆ්. 14/52) නැවත පරීක්ෂාකළාය. ගොයම් කුඹුරු කරන්නන් විසින් පැරැණි දැනටමත් පල්ලාගෙන අස්සද්දා නිවුණාය. දැනටමත් පල්ලා තිබෙන අනිකුත් පුරාණ ගොඩනැගිලිද පරීක්ෂණයට භාජනවිය. මේ ස්ථානය හා කටියාවේ මාලිගාකැලේද පුරාවිද්‍යාතනනම්ඉඩම් සේ ගැසට්කිරීමට කටයුතු ඉක්මන් කරවනලදි.

පදවිය (1954ජේ රපෝට්තුව බැලියයුතුයි).

පුරාවිද්‍යාතනනම්ඉඩම ඇතුළුව පදවියපළාතේ ගවේෂණයක් කරනලදි. තනනම් කරනලද ඉඩමේ බුඩ්ධප්‍රතිමාවකුත් ඉතුරු නොකොට නොයෙක් පැරැණිවස්තු කඩාබිද දමා ඇත. අපට ලැබුණු ආරංචි අනුව මේ නාස්තිකාරයන් අතර පළාතට අළුතෙන් ආවූ බොඩයිනුත් ඇත. තනනම්ඉඩම ආරක්ෂාකර වැදගත් ගොඩනැගිලි ආදී තහවුරු කිරීමටත් අවට ප්‍රදේශය ගවේෂණය කිරීමටත් නොපමාව පදවියේ පුරාවිද්‍යා මධ්‍යස්ථානයක් ඇති කිරීමට සදහන් කරගන්නාලදි.

මහවිලවිවිය

පළමුවෙනි ඉඩම.—මෙහි නිදන්සොරුන් විසින් කණිනලද දාගැබකි. මුරගල් දෙකක් තවත් ගොඩනැගිල්ලක් තිබූ ස්ථානය අඳුන්වයි. තවත් තැනක ගලින්කළ පාදෙණියක්ය. දාගැබ ලග බුදුපිළිම තුනක්විය. එකක් හොඳින් පවතී. එකක පිටුපස නෙලානැත. තුන්වැන්නේ හිස හා දකුණුඅත කැඩීලාය. පළමුකී පිළිම දෙක දාගැබ ලග කළ අළුත් බුදුගෙයක තැන්පත් කරලාය (ජායාරූප XXI, a & b).

දෙවෙනි ඉඩම.—හැතැප්ම සවිලපයක් ඇතිත් වෙහෙරගල නොහොත් වෙහෙරබැදි ගල පිහිටියේය. මෙහි කළුගල් පළිතයක් උඩ දාගැබක් බැද තිබී ඇත. දාගැබ නොහොත් වෙහෙර කල්යාමෙන් ගලඋඩ ගඩොල් ගොඩක් බවට පත්වී තිබේ. ඉඩම් සංවර්ධනදෙපාර්තමින්තුවේ වැඩ පිණිස දාගැබ පිහිටි ගල බොහෝදුරට බෝරගසා කඩා තිබුණි. ඇතැම්විට මෙසේකලේ ගලමුදුනේ දැනටමත් ඇති බව නොදැනීමෙන් වෙන්ට පුළුවන. කෙසේවුවත් ඉඩම් සංවර්ධනදෙපාර්තමින්තුවේ සේවකයෙකුගේ මගින්ම මේ බව පුරාවිද්‍යාදෙපාර්තමින්තුවට දැනගන්නට ලැබී එහි යන්ට ප්‍රථම යෙන් අපට අසන්නට ලැබුණු පරිදි දේවතාවෙක් සවිප්තයකින් ගලකඩවන්නන්ගේ ප්‍රධානියා හයවද්දවා එහි පුරාවස්තූන්ට කරන විනාශ නවත්වා තිබුණි. මෙසේ දෙවි දේවතාවුන්ගේ උදව් පුරාවිද්‍යාදෙපාර්තමින්තුවට නිතර ලැබෙනවා නම් පුරාවිද්‍යා රැකවල්කරුවන්ගේ මෙහෙය දෙපාර්තමින්තුවට වඩා අවශ්‍යවූ සංරක්ෂණ කටයුතු වලට යොදවාලන්නට හැකිවෙයි.

දාගැබ ඉදිරිපිට පැරැණි ගොඩනැගිල්ලක ගල්කණුය. දාගැබට උතුරෙන්ද ගොඩ නැගිලි දෙකක ගල්කණුය. මෙහි වාරිමාගීඇළ පැරැණි ගොඩනැගිල්ලක් මැදින් කපා තිබේ. මේ ඇළේ එක්පසෙක අළුත කළ කැඩුම්වල ලකුණු ඇති ගල්කනු කොට දෙකකි. ඇළ කැපීමේදී එක්වූ පැරැණි ගඩොල්කැලි පසෙක ගොඩකර ඇත. දාගැබක යුපගලක් කම්කරුවෙකුගේ ගේ ඉදිරිපිට සවි කර ඇත. දාගැබ අසලම විසිතුරු කළ මල්ආසන ගලකි. මේ ගලේ රූපකම් හා ගඩොල් ආදිය අනුව මෙම ස්ථානය ක්‍රිස්තු වර්ෂ ෪ ස්ව වන හෝ හයවන ශතවර්ෂයට අයිතියයි කියැවිය.

ඌවපළාත

මේ අවුරුද්ද තුළදී ඌවපළාතේ අමුතුපරීක්ෂණවල යෙදෙන්නට ඉඩ ලැබුණේ නැත. එහෙත් බුදුරුවගල, හැඩස්ස, මාලිගාවිල ආදී පුරාවිද්‍යාතනනම් ඉඩම් නිසිසේ ආරක්ෂා කරනලදි. මේ ස්ථානවලට යන පාරවල්ද හැකි පමණින් අළුත්වැඩියාකර තැබුවාය.

බදුලකතරගමදේවලයේ සංරක්ෂණ වැඩ අරභයා බදුල්ලට ගිය විටෙක මුතියඟනේ වෙහෙරභූමියද පරීක්ෂණය කෙරුවාය. එහි තැනින්තැන පැරැණිගල්

කර්මාන්තවල කැලි එහෙමෙහෙ දමා තිබේ. විහාරාධිපතින් වහන්සේගෙන් දැනගත් අන්දමට අළුත් පන්සලේ වත්තේ අත්තිවාරම් කපනවිට අඩි හතක් පමණ යට විශාල ගඩොලින් කළ බැමි සම්බව් තිබේ.

බෝගොඩ උපසෙවිළි කළ පුරාණ ලී පාලමද එහි ගල්ලෙන් විහාරයද බැලුවාය. එසේ උරණිය නාගදිපවිහාරයටද ගියාය. (ආරක්ෂිතස්ථාන සම්බන්ධ කොටස බැලියයුතුයි).

සෑදීමට නියම කරගෙන ඇති පුරාවිද්‍යාකෞතුකාගාරයේ වැඩ උදෙසා මහියඩගණේට ගිය ගමන්වලදී මලුවේ ප්‍රතිසංස්කරණය වැඩ පිණිස කැණූ තැන්වල නොයෙක් ලෙසින් කැපු ගල් ආදියද පැරැණි බැමිද ගැන විස්තර සොයා බැලුවාය. එයින් පෙනී ගියේ මිශ්‍රගුණු වෙහෙරද කතරගම කිරිවෙහෙර මෙන් උඩමලුවකින් හා වැලිමලුවකින් යුක්තකොට කර තිබුණු බවයි. කල්යාණේදී අසළ පිහිටි ගඟ ගැලීමෙන් ආ පසින් පිට මළුවද උඩමලුවද එකමට්ටමට පිරිගෙස් තිබෙන බව පෙනීගියාය.

අවුරුද්ද මුලදී කතරගම කිරිවෙහෙරේ වැඩ තාවකාලිකව නවත්වා තිබූ අවස්ථා වකදී දෙපාර්තමේන්තුවේ නිලධාරීන් ඒ අවට ප්‍රදේශයේ සංචාරයක යෙදුනාය. මොවුන් කතරගම අවට භූතාප්ත හතක් අවක් පමණ ප්‍රදේශයේ සතලලු කැලැවල ඇවිද්ද නමුත් වැඩි විස්තර ඇති පැරැණි දෙයක් පොළොව මතුපිට නොදැක්කාය. එහෙත් කතරගම කඩමණ්ඩියෙන් භූතාප්ත හතක් පමණ ඈත මැණික්ගඟ වම්ඉවුරේ ගල් කණු සවිලයකුත් ගඩොල් කැබලින් ගොඩාල්ලකුත් දුටුවාය. අපේ සංචාරගමන ද්‍රව්‍යයන් ලෙස වටිනාකම් ඇති පැරැණිවස්තු සෙවීම අරභයා නොව ආදි මතුෂ්‍යයන්ගේ වාසස්ථාන සෙවීමට කළාවූ ප්‍රයත්නයක් හෙයින් කරන ලද පරිශ්‍රමයන් නිශ්චලවුනා යයි කිය නොහැකිය. කිරිවෙහෙර හා මැණික්ගඟ අතරේ භූමි ප්‍රදේශයේ තැනකද කැලැන්ද ඇතුලේ පැරැණි වළංකටු තිබුණ හෙයින් මේ ප්‍රදේශය ආදිකාලයේ සිටම ජනාවාසව තිබුණබව නිශ්චය කරගතහැකිය.

කතරගම කිරිවෙහෙරේ වැඩ පරීක්ෂණ සඳහා ගිය සෑම අවස්ථාවකම කල් ලැබුණ අන්දමට අවට ප්‍රදේශයේ ගවේෂණයන්හි යෙදුනාය. කිරිවෙහෙරට භූතාප්ත තුනක් පමණ ඈතින් මැණික්ගඟේ පිහිටි සෙල්ලකතරගමත් පැරැණිදැගැබක ලකුණු ආදී පැරැණි දේ සටහන් කරගත්තාය.

කතරගම අවට කළු ගැන දෙපාර්තමේන්තුවේ කිසිම සටහනක් නැත. එමනිසා වැඩිහිටිකන්ද නම් කතරගම දෙවියන්ට පූජනීය තැනක්සේ සලකන කන්ද බැලීමටත් ගියාය. කන්ද මුදුනේ කිසිම ආදිකාලයට අයත් ලක්ෂණයක් නොවීය. මතුෂ්‍යයන් විසින් තමන්ගේ ප්‍රයෝජනයට වතුර එක්කොට තිබූ තැනක්ද දකින්ට නොලැබුනි. පැරැණි කාලයට අයත් ගඩොල්කැට හෝ වළංකටුවන් දකින්ට ලැබුණේ නැත. එහෙත් මැනකාලයට අයත්යයි සිතිය හැකි ගොඩනැගිල්ලක අත්තිවාරමක ලකුණු තිබුණේයයි දෙපාර්තමේන්තුවේ වාස්තුවිද්‍යාඥතැන රපෝර්තු කෙරුවාය. අපට මේ පරීක්ෂණ වලින් පෙනීගියේ කතරගම මැණික්ගඟ අසළ පිහිටි කිරිවෙහෙරද, බෝධිවාක්ෂ රාජයාද, මහදේවාලයද පැරැණිම භූමියේ පිහිටි බවයි. කතරගම දෙවියෝ සම්පූර්ණ යෙන්ම කාර්තිකේය නොහොත් ෂණ්මුඛ බවට පත්වූ අවස්ථාවේදී දකුණු ඉන්දියාවේ සිටින ලෙස මේ දෙවියන්ගේ වාසස්ථානයක් කන්දක් මුදුනට පත්කළ බවයි.

සබරගමුවල

උතුරින් කන්දේ සිටිවර්ධනාරාමය

මේ වනාහි අළුත් පන්සලකි. (සිතියම අයි. 24/36,37). පන්සල ලඟ පිහිටි තැනිතලා ගල්පව්වක පැරැණි ගොඩනැගිල්ලක ලකුණු දැනගන්නට තිබේ. විහාරාධිපතිහික්ෂුත් වහන්සේ පොල්වළවල් කපනවිට ගඩොල්බැමි සම්බවුබව කීවාය. එහෙත් පරීක්ෂණයට ගිය කාලයේදී මේ වළවල් වසා තිබුණි. අළුත් විහාරයේ සම්පයෙහි පිහිටි ගලේ බ්‍රාහ්මී අක්ෂර වගයක් පෙනෙනවාය.

ගජේකන්දේ විහාරය

මේ පිහිටියේ කාගල්ල දිස්ත්‍රික්කයේ කදුපල්ලකයි (සිතියම අයි. 23/37). කන්ද මුදුනේ පැරණි ගඩොල්කැට රාශියකි. පථිතයේ ලෙනක් මුදුනේ බ්‍රාහ්මීඅක්ෂරයෙන් ලිවූ ශිලාලිපි තිබෙනවාය. පත්සල අළුත්ය. ලෙන් ඉදිරියේ බෝධියක් ඇත.

කාගල්ලදිස්ත්‍රික්කයේ පිහිටි පදවිගම්පල, මැණික්කඩවර, බැරැණ්ඩිකෝවිල, මානියන්ගම රාජමාලිගාවත්ත, රුවන්මැල්ලේ කොටුව යන තැන් ශුඛපවිත්‍රකොට බලාගත්තාය. මුළු සබරගමුවලානේම පිහිටි ආරක්ෂිත ස්ථානයක් වරින්වර පරීක්ෂා කර බැලුවාය.

හදිසියේ ලැබුණු පුරාවස්තු

බදුල්ලදිස්ත්‍රික්කයේ බිත්තෑන්තකෝරළේ දඹාන නම් ගමට හැතැප්ම පහමාරක් උතුරෙන් පිහිටි කන්දේගම්යායේ ප්‍රධාන වාරිමාගීආල බැදීම සඳහා පස් ගන්නාවිට කොන්ත්‍රාත්කාරයින්ට ලැබුණාවූ පුරාවස්තු වගයක් ගැන වාරිමාගීදෙපාර්තමේන්තු වේ නිලධාරියෙක් දෙපාර්තමේන්තුවට දැන්වුවාය. ආලේ කණ්ඩිය ශක්තිමත්කිරීමට පිරිත් පස්ගන්ට තැනක් සෙවූ අය ගල්කණු සහිතවූ ගොඩැල්ලක්ම තෝරාගත්තෙන් පස්ගැනීම හා සමගම නිඩානයක් ලබාගැනීමද ඔවුන්ගේ අදහසවූ බව හොඳින්ම ඔප්පුවේ. ගොඩැල්ල මැද අඩි හයක් දිග අඩි දෙකක් පළල කාණුවක් කැපූ ඔවුන්ට ඒ ඒ පූජනීය වස්තු නිදන් කළ යන්ත්‍රගලක් සම්භව්ය. ද්‍රව්‍ය වශයෙන්, ලැබුණු වස්තුවල වැඩි වටිනා කමක් නැත. එහෙත් කම්කරුවෝ ඒවායින් කොටසක් කොන්ත්‍රාත්කාරයාටද දුන්නාය. මේ බව ක්‍රමයෙන් එම ව්‍යාපාරය බලන වාරිමාගී නිලධාරියාටද ආරංචිවිය. පරීක්ෂණය සඳහා දෙපාර්තමේන්තු නිලධාරීහු ඒ ස්ථානයට ගියාහ. ස්ථානය පරීක්ෂණයෙන් ඒ තැන පැරණි දාගැබක අත්තිවාරම බව පෙනී ගියාය. ගම්මුලාදානියාගේද කොන්ත්‍රාත්කාරයාගේද සහකාරයෙක්වූ උප තැපැල් මහත්මියගේද ආධාරයත් ඇතුව යන්ත්‍රගලේ තිබුණු වස්තුවලින් කොටසක් ලබා ගත්තාය. මේවා දෙවිදේවතාවන්ගේ කුඩාරූපය. නොසැලකිලි අත්දමින් දූතපොතගැමෙන් හා ශුද්ධකරන්ට උත්සාහකිරීමෙන් ඒ රූප බොහෝ දුර නාස්තිවී තිබුණාය. තවත් වෙන අයගේ අත්වලට පත්වූ යම් වස්තුවක් ඇත්නම් එය ලබාදෙන මෙන් බදුල්ලේ දිසාපතිතුමාටද දැන්වුවාය.

ස්මාරකලේඛනය

මේ රපෝර්තුව ලියන්නා වර්ෂ 1953 නේ සැප්තැම්බර්මාසයේදී ලංකාණ්ඩුවේ නියෝගය පිට ලත්ඛන් විශ්වවිද්‍යාලයේ පදවියක් පිළිගැනීමට යනවිට ස්මාරක ලේඛනයේ රාජකාරි ඔහු භාරේ තිබුණේය. ඒ අවධියේදී ක්‍රමානුකූලව සකස්කරනලද කාවිවල පෞරාණික ස්ථාන පිළිබඳ දැනගතහැකිදේ ලියා තිබුණාය. එසේම පැරණිදේ සමබන්ධ තොරතුරු ලිවීම පිණිස සම්පාදනයකළ පෝර්මකොළ දිවයින මුළුල්ලේම ගම්මුලාදානිවැරත් වෙනද පළාත්පාලන සමිතිවලටද පැරැණිදේ පිළිබඳ උනන්දුවක් ගන්නා තවත් භවතුන් වෙතද යවා තිබුණාය. මණ්ඩලික නිලධාරී තිදෙනෙක්ම සහකාර පුරාවිද්‍යාකොමසාරිස් පදවියේ එකිනෙකාට පසුව වැඩ බැලුවේවි නමුත් එකම කාඩ් එකක්වත් කාඩ් පෙට්ටියට එක්කර නැත. දිවයිනේ නොයෙක් පළාත්වලින් ලැබුණාවූ පෝර්මකොළ එකට ගොඩගසාතිබෙනවා මිස ඒවා පළාත් වශයෙන්වත් වෙන්කර නැත. වර්ෂ 1954 ටේ පාලන රපෝර්තුවේ අවසානයේ එනම් G 34 වෙති පිටේ 150 වෙනි ඡේදයේ ස්මාරකලේඛනයේ කටයුතු හොඳින් කෙටිගෙන යන බවද බස්නාහිරපළාත පිළිබඳ ලේඛනය අවසන්කර ඇති බවද සඳහන්වේ. එහෙත් පුරා විද්‍යා මහකන්තෝරුවේ හැමතැනම සොයාබැලූ නමුත් තවද හැකිපමණ අයවළුන් ගෙන් ඇසූ බැලූ නමුත් එබඳු ලේඛනයක් සොයාගන්ට බැරිවිය. වර්ෂ 1959 යේ මැද හරියේ පටන් සියළුම ගවේෂණ පරීක්ෂණ කරනුලබන්නේ ස්මාරකලේඛනය සකස්

කිරීම සිතේ තබාගෙනය. පැරණිසථාන හා වස්තූන් පිළිබඳව දැනගත්ව ලැබෙන්නාවූ සියළුම තොරතුරු ලිපිගොණුවලට එක්කරනු ලැබේ. මෙම කටයුත්ත වර්ෂ 1960 තුළදී නිසිආකාර කරගෙන යනු ලැබුවාය.

රසායනික පිළියම්

රසායන අංශය මගින් අවුරුද්ද තුළ කෙරුන වැඩ පිළිබඳ කාර්මික සහකාර නිලධාරී කිංස්ලි විජේසිංහ මහතා පහත සඳහන් වාර්තාව ඉදිරිපත්කර තිබේ.

සහකාරකොමසාරිස් (රසාය) රටයාම හේතුකොට මේ අංශයේ වැඩ බොහෝ සෙයින් අඩුකරන්ට සිදුවුනා. වෙන අවුරුදුවල මෙන් විවිධ පැරණිවස්තූන්ට රසායනික පිළියම් යොදන්නට නුපුළුවන්විය.

එළිමහන් වැඩ

ජනවාරියේදී සීගිරිගලේ චිත්‍රගුහාවේ වමේ සිට දසවැනි චිත්‍රයට ඉහළින් කොටසක ගැලවී තිබුණ බදාමය නැවත සවිකොට ඒ අවට බදාමයේ දුර්වලතැන් රසායනික පිළියම් යොදා තහවුරුකළා.

පෙබරවාරියේදී යාපහුවේ ලෙන්විහාරයේ චිත්‍ර ආරක්ෂාකිරීමේ වැඩෙහි නියුක්ත වුනා. බොහෝ තැන්වල බුරුල්වී පැවති බදාමය ශක්තිමත්කළා. මෙහි බදාමයටත් ගලටත් අතර වේයන් හාරා තිබීමෙන් බදාමය ඉතා දුර්වලව තිබුණි. වේයන් වඳකිරීමට රසායන ද්‍රව්‍යයන් බදාමයට හා පිළිමගෙයි බිමට යොදනලදී. ප්‍රධාන පිළිමය හා අනිකුත් කුඩා පිළිමත් වේයන් කාගෙන එන බව පෙනීගියා. පිකදිනක් මේ වැඩය නවතා තිබී නැවතත් මාර්තු මාසය අවසානයේදී චිත්‍ර ආරක්ෂාකිරීම ඇරඹුවා. බොහෝ තැන්වල චිත්‍රයන්ට යෙදූ වර්ණ පොතුයමින් තිබුණාය. මේවා නැවතත් රසායනික පිළියමින් හැකිතරම්දුරට යථාසථානවල යොදනලදී. විහාර දොරටුව ළඟ පිහිටි චිත්‍රයන්හි පුස් බැදුණු කොටස් තිබුණා. පුස් ඉවත්කර ඒ කොටස් තහවුරුකළා.

දඹුල්ලිවිහාරයේ චිත්‍ර ආරක්ෂාකිරීම අරභයා අප්‍රියෙල් මාසයේදී පරීක්ෂණයක් පැවැත්තුවා. මීට පෙර මේ ස්ථානය පරීක්ෂාකරන ලද්දේ 1956 දෙසැම්බරයේදී සහකාර කොමසාරිස් (රසාය) තැන විසිනි. එයින් පසු අමතර හානියකට සිදුවී තිබුනේ මධ්‍යස්ථයෙහි පිහිටි ලොකු විහාරයේ සිලිමෙන් වැස්සෙන වතුර නිසා අළුතින් තැනක සිදුවී ඇති හානිය පමණයි. එහෙත් චිත්‍ර ආරක්ෂාකිරීම පිණිස බොහෝ වැඩ කළයුතු බැව් හෙළිවින. වතුර කාන්දුවීම වලක්වාලීමෙන් චිත්‍ර ආරක්ෂා කිරීමට විධිවිධාන සැලැස්විය යුතුයි.

රසායනාගාරයෙහි වැඩ

මැදිරිගිරියෙන් ලැබුණු පොළොන්නරු සමයට අයත් 230 ක් හා 359 කින් යුත් පැරණි කාසි තොගදෙකක් රසායනිකක්‍රම යොදා සුද්ධකළා. පුරාවිද්‍යා කටුගෙවලින් සුද්ධ කිරීම සඳහා රෝමකාසි 5 කුත් ඕලන්දකාසි 2 කුත් ලංකාවේ වර්තමානග්‍රහයේ කාසි වලින් ඇත්රුව ඇති කාසියක් හා වෙනත් කාසි දෙකකුත් ලැබුණා.

පැරණි ලිපි

වම් 1960 ඇතුළතදී බෞද්ධඉතිහාසය පිළිබඳ ඉතාම වැදගත් කරුණක් පළකරන සෙල් ලිපියක් දෙපාර්තමේන්තුවේ පරීක්ෂක රත්බණ්ඩා නුගේගොඩ මහතා විසින් සොයාගන්නා ලදී. තිස්සමහාරාමයට සැතපුම් 6 ක් පමණ ඔබ්බේ පිහිටි කිරින්ද නම් ගමේ තිබුන මේ ලිපිය හමුවූයේ පෙබරවාරි මස 7 වෙනි දිනදීය.

මහාවංශයෙහි හා සිංහලද්විපයෙහි අනිකුත් ඓතිහාසික ග්‍රන්ථවල සඳහන්වන පරිදි දෑට සංකඩගල නුවර දළදාමාලියෙහි තැන්පත්කර තිබෙන දන්තධාතූන්

වහන්සේ ලක්දිවට වැඩමවනු ලැබුවේ ක්‍රි. ව. 310 පමණේදී කිත්සිරිමෙවන්රජුගේ කාලයේදීය (301-328). මෙම දන්තධාතූන්වහන්සේ බෙමසාවිරියන් වහන්සේ විසින් තථාගතයන් වහන්සේගේ ආදාහනවිතකයෙන් ගන්නාලදී, දළදාසිරිත, ධාතුවංශය සහ අනිකුත් ශ්‍රත්ථවල මෙම දළදාවහන්සේ බුදුරජාණන් වහන්සේගේ හකුවේ දළදාවක් ලෙස පෙන්වා දෙනත් එය උඩුහකුවේද යටිහකුවේද යන්න පෙන්වාදී නැත. 1960 පෙබරවාරිමාසයේ මුලදී පුරාවිද්‍යාදෙපාර්තමේන්තුව විසින් හම්බන්තොට දිස්ත්‍රික්කයේ මාගම්පත්තුවේ කරනලද පුරාවිද්‍යාපරීක්ෂණවලදී කාවන්තිස්සරජතුමා විසින් තිස්සමහාරාමයේ මහාථූපයෙහි තවත් දළදාවහන්සේ නමක් නිධාන්කර තිබෙන බව කියැවෙන ශිලාලේඛනයක් සොයා ගැනීමට හැකිවිය. දන්තධාතූවක් පිළිබඳ පැහැදිලි විස්තරයක් කෙරෙන එකී ලේඛනයෙහි එම දළදාව බුදුරජාණන් වහන්සේගේ යටිවම්හකුවේ දළදාවක් බව සඳහන් වේ. මෙම ප්‍රවාත්තිය අනුව හේමමාලාකුමරිය හා දන්තකුමරුන් විසින් අනුරාධපුරයට දන්තධාතූන්වහන්සේ වැඩමවීමට ශත වර්ෂ 4 කට පමණ ඉහත රුහුණේ දළදාවහන්සේ නමක් තැන්පත් කර තුබුණු බව සැලකිය හැකිය.

මෙම පුරාවෘත්තය සඳහන් කරන ඉහතින් කියූ දහවැනිසියවසට අයත් මිහිදු ඇපාණන්ගේ වැම්ලිපිය පිහිටුවා ඇත්තේ දාගැබකින් හා තවත් නටබුන්වලින් ගැවසුන ලන්දකය. තුන්පැත්තක ලේඛනය කොට ඇති මේ ස්ථම්භයෙහි හෙදින් ආරක්ෂිතව ඇති පළමුවැනි පැත්තේ අඩි 1 යි අඟල් 5 ක් දිග පේලි 27 ක් වේ. පේලි 6 ක් ඇති දෙවැනි පැත්ත අකුරු කෙටිම සඳහා හෙදින් පිළියෙලවී නැත. තුන්වැනි පැත්තේ අක්ෂර පසු කාලයකදී උවමනාවෙන්ම විනාශයට පමුණුවා ඇතැයි සිතේ. මෙම පැත්තෙහි ගම් සහ ඉඩම් සමහරෙක නම් කොටා තුබූ බව පෙනේ. මේ විස්තර කළ වැම්ලිපිය පිහිටි ස්ථානය ඇපා කුමරු විසින් තවත් ශිලාලේඛනයක් පිහිටුවා ඇති මයිලගස්තොටට වැඩි දුරකින් නොවේ. මේ ලේඛනය වික්‍රමසිංහ ශූරීන් විසින් ලංකා ශිලාලේඛන සංග්‍රහයේ පළමුවෙන් කාණ්ඩයෙහි ඉංග්‍රීසියෙන් ප්‍රසිද්ධ කොට ඇත. ඒ වැම්ලිපිය දැනට කොළඹ ජාතිකකෞතුකාගාරයේ තිබේ.

වසී 1960 දී ලැබුණු ශිලාලේඛනයේ ඓතිහාසික ප්‍රවාත්ති පිළිබඳ කියැවෙන ඡේදයේ කාවන්තිස්ස මහරජතුමාගේ නමින් ආරාම 360 කින් අලංකාර කොට ඉදි කරවන ලද තිස්සමහාරාමරජමහාවිහාරයට “තිස-රම්-රද්-මහ වෙහෙර” පස්වැනි කාශ්‍යප රජුගේ හා සත්ගොන් බිසවගේ පුත් මිහිදු ඇපාණන් විසින් ඉඩම් පූජා කරන ලද බව සඳහන් වේ. තවද මෙම රජතුමා විසින් මේ කල්පයට අයත් තුන් බුදුවරයන්ගේ ධාතූන්වහන්සේලා තැන්පත් කොට තිබුණු මේ ස්ථානයේම අප ගෞතම බුදුන්ගේ යටිවම්හකුදළදාව ගර්භකොට මහාථූපය ඉදිකළ බව සඳහන් වේ.

ලංකාවේ සර්වඥධාතුඉතිහාසය පිළිබඳව සලකාබලනකල මෙම අභිනව සොයා ගැනීම ඉතාම වැදගත්ය. තිස්සමහාවිහාරයේ වැඩවෙසෙන හිමි කෙනෙකුගෙන් හෝ ඒ පළාතේ වෙනයම් සැදැහැවතෙකුගෙන් කවර නම් ධාතූන් මෙහි නිධාන්කොට තිබේදැයි විමසුවහොත් ලලාටධාතූන්වහන්සේ (නලල්ධාතූව) එහි නිධාන්කොට ඇති බව පවසනු නිසැකය. මෙසේ මේ අදහස ඉදිරිපත් කරන්නේ සිංහල රජකාලයේ අවසාන භාගයේ ප්‍රචලිතවූ මතයක් ආශ්‍රයෙනි. එහෙත් සේරුවිල මංගලමහා වෛත්‍යපුරා වෘත්තය ගැබ් කොට 13 වැනි සියවසේ ලියනලද ධාතුවංශයෙහි ලලාටධාතූව සේරුවිල නිධානකොට ඇති බව නියත වශයෙන් පැවසේ. ධාතුවංශය නම් ලලාටධාතුවංශයයි. මෙසේ හෙයින් ශතවර්ෂයකට හෝ දෙකකට පූර්වයෙහි කරනලද යම් යම් භක්තිකාව්‍ය වල එන ප්‍රවාත්තිවලට වඩා ධාතුවංශයේ කියන දේ ඉහළින් පිළිගත යුතුයි. මෙහි සත්‍යය නම් තිස්ස මහාරාමය නැතහොත් පුරාණ මාගම් ජනවාසයෙන් තොරවී ගිය පසු තිස්සමහාරාම දාගැබේ කවර නම් දන්තධාතූන් වහන්සේ නමක් නිධාන්කොට තුබුනේද යනු අමතකව යෑමය. කිරින්දෙන් දැනට සොයාගෙන ඇති ලේඛනයෙන් 10 වන සියවසේදී තිස්සමහාරාමථූපයෙහි බුදුරජාණන්වහන්සේගේ යටිවම්හකුවේ

දළදාවක් නිධාන් කොට තුබු බව පැහැදිලි වන්නේය. වැම්ලිපියෙහි තුන්වන පැත්තේ පෙනෙන්නට තිබෙන “ගමින්” ආදී වචන වලින් මෙම ලිපිය ගම්බිම් පූජාකිරීමක් වාර්තාකිරීමට පිහිටුවන ලද ලේඛනයක් බව තීරණය කළ හැකිය.

තිස්සමහාරාමයේ මහාදූපයේ නිදන් කර ඇත්තේ ගන්ධාර විෂයේ පූජාලබ්ධිත් වැඩවිසුචානුයයි මහාපරිනිබ්බානසුත්‍රයේ කියන දළදාවන්තේයයි සිතීමට ඉඩ තිබේ.

ඉතුරුව ඇති වැම්ලිපි කොටස මෙසේය:—

අ.

1. තරඟවැල රැළි බත් ම
2. හ මුහුන්ද් මෙ නිල්දිසුල් හ
3. න් නුබගන් මෙ දළ ලෙළ මුත්තරි
4. න් හොබනා හන් උදාහිරිම මිණි
5. කොඩුල් පලන් දමිබදිව පොළො
6. අග මෙහෙස්ත පලන් මිණි
7. සුමිබුවක් බන්දු නන්
8. සිරිලකළ සිරිලක්
9. දිවිහි හිරුගොත්තුලෙන්
10. බව පබුඅභා නරනින්ද්‍ර
11. පරපුරෙන් ආ දෙබිසෙව්
12. හි ද අභාසලමෙන් ම
13. හරද්‍ර මුරෙහි ද වරද්‍ර
14. කුලෙන් සමදා සන්ගොන්

15. රද්‍ර කුස්ති උපන් සිය වි
16. ක්මෙන් එක්පැහැර දා හු
17. ණු මලමඩු තමා විසිකළ
18. එදනවියෙහි පෙරෙ හො
19. රුනව බුද් සසුන් බල
20. අයෙදින් ගම්නියම් දී සත
21. ඊපස් සුලබි කැරු සැහැ
22. කුලව එක්තලාවක් වැ සිරි
23. ඇස මිනින්ද්‍ර විසින්
24. පෙරෙ තුන්බුදුන් ද නින්දු ත
25. න් හි මෙඅප ගොසුම් දස
26. බුල් යවිමි දළද වසා
27. ම හ කුමිබු කැර තුන්සිය

ආ

1. හෙසැව පිරිවෙ
2. නින් ලකර් කො
3. ටි කාවන්තිස් ම

4. හ රද්‍ර තමා නම්
5. නෙන් කැර දෙ වු ති
6. සරමිරද්

ඉ

1. මහ වෙහෙර්

එම වැම්ලිපියේ සන්තය

තරඟවැල—තරංග පංතිය, රැළි බත්—රැළිපොට වැටි ඇති, මහ මුහුන්ද්මේ—මහා සමුද්‍රයම, නිල් දිසුල්—නිලවර්ණ වස්ත්‍රය කොට, හන්—ඇන්දවු, නුබගන්මෙ—ආකාශගංගාවම, දළ ලෙළ—විශාලවුද, ලෙළදෙන් නාවුද, මුත්තරි—මුක්තාභාරාකාරයෙන්, හොබනා—හෙහිනවු, හන් උදාහිරිම—අස්තපර්වතය හා උදය පර්වතයද, මිණිකොඩුල්—මාණික්‍ය කුණ්ඩලයන් කොට, පලන්—පැළැදි, දමිබදිව පොළො—ජම්බුද්වීප පොළොව නමැති, අගමෙහෙස්ත—අග්‍රමහිමිකාව, පලන්—පැළැදි, මිණිසුමිබුවක්—මාණික්‍ය සුමුලක්, බන්දු—වැනිවු, නන් සිරි ලකළ—නොයෙක් ශ්‍රියෙන් අලංකාරවු, සිරිලක්දිවිහි—ශ්‍රී ලංකාද්වීපයෙහි, හිරුගොත්තුලෙන්—සුයාර්ගොත්තු කුලයෙන්, බව—බවුවාවු, පබුඅභා—පණ්ඩුකාභය, නරනින්ද්‍ර—තරෙන්ද්‍රයාගේ, පරපුරෙන්—පරම්පරාවෙන්, ආ—පැමිණි, දෙබිසෙව්—අභිෂෙකද්වයක් ලත් තැනැත්තියගෙන්, ද—ජාත, අභාසලමෙන්—අභයශිලාමෙඝවර්ණ නමැති, මහරද්‍ර—මහරජහුගේ, මුරෙහිද—මාරසපුත්‍ර වයයෙන් ජාතවු, එරද්‍ර—ඒ රජුගේ, කුලෙන්—කුලයෙන්, සමදා—සමජාත, සන්ගොන්—එනම්වු, රද්‍ර—රජාන, කුස්ති—කුසයෙන්, උපන්—උපන්නාවු, සියවික්මෙන්—සවිතිය වික්‍රමයෙන්, එක්පැහැර—එක්වර, රුනණුමලමඩු—රුනණු හා මලය මණ්ඩල, තමා විසිකළ—තමාගේ වසභයට ගත්තාවු, එදනවියෙහි—ඒ ජනපදයෙහි, පෙරෙ—පූර්වයෙහි, තෙරුනට්—සාවරියන් වහන්සේලාට, බුද් සසුන්—බුද්ධාසන, බල අයෙදින්—බලයේ ආයාචනාවෙන්, ගම්නියම් දී—ග්‍රාමනිග්‍රාමයන් දනය කොට, සතර්පස්—සිව්පසය, සුලබිකැරු—සුලභ කළාවු, සැහැකුලට්—ශාක්‍ය කුලයට, එක් තලාවක් වැ—අසභාය නිලකායමානව, සිරි—සිරියාවු, ඇපාමිනින්ද්‍ර—ආදිපාද මහින්දයන් විසින්, පෙරෙ තුන්බුදුන්—මෙකප පූර්වයෙහි බුදුවරයන් තුන්දෙනාවහන්සේලාගේ, දා—ධාතූන්, නින්දු—නිදන් කළාවු, තන්හි—භාර්තයෙහි, මෙ අප—මේ අපගේ, ගොසුම්—ගොතම, දසබුල්—දසබලධාරීන් වහන්සේගේ, යවිමිදළද—පහත ඇන්දේ වම්පස දන්තධාතූන් වහන්සේ, වසා—ජාදනය කොට, මහකුමිබුකැර—මහා ස්තූපයක් කරවා, තුන්සියතෙසැට්—තුන්සිය හැටතුනක් (363ක්) පිරිවෙනින්—පරිවෙණයන්ගෙන්, ලකර්කොට්—අලංකාර කොට, කාවන්තිස් මහරද්‍ර—කාකවර්ණතිස්ස මහරජාණන් විසින්, තමා නම්නෙන්—සවිතිය නාමයෙන්, කැර ගදවු—කරවා දුන්තාවු, තිසරමිරද් මහවෙහෙර්—තිස්සාරාමරජමහවෙහෙරට දුන්තාවු (ගම්වරක් මෙහි සඳහන් වේ.)

සී. ඊ. ගොඩකුඹුරේ,

වැඩබලන පුරාවිද්‍යා කොමසාරිස්.

1961 ඔක්තෝබර් මස 30 වැනි දින,
කොළඹදීය.

පළමුවන කොටස I

(අධ්‍යාපන සම්මතයන් කෙරෙහි මහතා විසින්.)

අංකය	පිටපත් කළ දිනය	පිහිටීම	වකවානුව හා රජ	හාසාව හා අත්පර	වෙනත් කරුණු
1. ...	60.2.7	... හම්බන්තොට දිසාවේ මහමල්වැවේ කිරිඳිවෙල පර්වතයට වයඹ දිගින් සැතපුම් 1½ දුරින් පිහිටි ලදුකැලවෙහි තිබෙන ගල්කුළුණක තුන් පැත්තක. පි. 14/33 41	ක්‍රි. ව. 10 වැනි සියවස මිහිදු	... මධ්‍යකාලීන සිංහල	... කාවන්තිස්ස රජ තිස්ස මහාරාමයේ නිදන් කළ දන්ත ධාතූන් වහන්සේ නමක් ගැන සඳහන් වේ.
2. ...	60.4.21	... අනුරාධපුරයේ බාහිර වටපාරේ සමාධි පිළිවෙල දකුණෙන් පිහිටි ගල් පුවරුවක. එපි. 5/52	ක්‍රි. ව. 3 වැනි සියවස	... සිංහල ප්‍රාකෘත බ්‍රාහ්මී	... කොටසක් පමණයි
3. ...	60.4.26	... අනුරාධපුර දිසාවේ උතුරු කලාපයේ කෝරළේ යොධා දැල තුලානේ අවනක්කටුව වන ගමේ පිහිටි ගල්කුළුණක සතරපස. එපි. 19/32	ක්‍රි. ව. 9-10 වැනි සියවස් අතර අභ්‍යසලවෙහි 3 වැනි රාජ්‍ය වර්ෂය	... මධ්‍යකාලීන සිංහල	... මැකි ගොස්. අත්තානි කණුවක්
4. ...	60.4.28	... අනුරාධපුර දිසාවේ කන්දරා කෝරළේ ඇල්වැව්තුලානේ වෙරළ තීරයේ පිහිටි ගල්කුළුණක කැබැලි දෙකක. එපි. 5/45	ක්‍රි. ව. 9-10 වැනි සියවස් අතර සිරිසඟබෝ	... මධ්‍යකාලීන සිංහල	... අත්තානි කණුවක කැබැලි දෙකක්
5. ...	60.5.3	... අනුරාධපුර දිසාවේ කුංචුවටු කෝරළේ තැගෙනහිර කුංචුවටු තුලානේ අළුත්ගම නොහොත් අළුත්ගම මල්ලුව නම් ගමේ පිහිටි ගල්කුළුණක එක් පැත්තක. පි. 11/20	ක්‍රි. ව. 1-2 වැනි සියවස් අතර වයඹ හෝ එම පරපුරේ කොතෝ බ්‍රාහ්මී	... සිංහල ප්‍රාකෘත බ්‍රාහ්මී	... කොටස් පමණයි
6. ...	60.6.17	... කන්දරා කිරිවෙහෙර සලසතර මලුවේ නිරිත දිගින් වන ගල්පුවරුවක. පි. 9/1, 2	ක්‍රි. ව. 9-10 වැනි සියවස් අතර	... මධ්‍යකාලීන සිංහල	... මලුවෙහි පුවරු දෙකක් ඇල්ලීම ගැන සඳහන් වේ
7. ...	60.10.18	... අනුරාධපුර දිසාවේ කැඳා කෝරළේ පහළ වැව්තුලානේ නඹවිගස්වැව නම් ගමේ පිහිටි අවුල් ගල්කුළුණක දෙපැත්තක. එපි. 5/9, එපි. 4/16	ක්‍රි. ව. 12 වැනි සියවස පයබාහු, 26 වැනි රාජ්‍ය වර්ෂය	... මධ්‍යකාලීන සිංහල	... තෝසියන් උදෙසා කරන පුද පූජා පිළිබඳ විස්තර සඳහන් වේ
8. ...	60.10.19	... පොළොන්නරුවේ පුරාවිද්‍යා සංචාරක බංගලාව හා ප්‍රධාන පාර සහ අනලපන්දුව පාරත් බෙදෙන හන්දියට අතර පිහිටි ගල්කුළුණක එක් පැත්තක. පි. 22/4	ක්‍රි. ව. 12 වැනි සියවස	... දෙමළ	... තරමක් ගෙවී ගොස්

අංකය පිටපත් කළ දිනය	පිළිවිම	වකවානුව හා රජ	භාෂාව හා අක්ෂර	වෙනත් කරුණු
9. ... 60.11.12 ...	කතරගම කිරිවෙහෙර සලපතල මල්පුවරුවක පි. 9/182	ක්‍රි. ව. 9-10 වැනි සියවස් අතර	මධ්‍යකාලීන සිංහල	හෙව් හොස්ය. මල්පුවරුවක ගලක් ඇල්ලූ පින්වතෙකුගේ නම සඳහන් ලියයක් වෙන්තට පුවරුවක
10. ... 60.11.12 ...	කතරගම කිරිවෙහෙර සලපතල මල්පුවරුවක පි. 9/182	ක්‍රි. ව. 6-7 වැනි සියවස්	සිංහල ප්‍රාකෘත පසුකාලීන මුහුණ	හෙව් හොස්ය. වහරල යන වචනය සඳහන්ව ඇතැයි අනුමාන කළ හැකිය
11. ... 60.11.25 ...	අනුරාධපුර දිසාවේ උලගල්ල කෝරළේ කපුතුලාගේ මහත්තුල මොහොතේ අසළ නිවුණ ගල්පුවරු කැබැල්ලක. මෙය දනව අනුරාධපුරේ පුරාණ ද්‍රව්‍ය කොමසාරිස්වරයාගේ තැන්පත්ව ඇත. ඒජ්. 15/18	ක්‍රි. ව. 10-11 වැනි සියවස් අතර	මධ්‍යකාලීන සිංහල	බොහෝ සේ හෙව් හොස්ය. පැත්තක ඇත්තු දෙකක කැටයමක් දක්නට ඇත

෬ ප්‍රත්‍රය II

1960 දී රක්ෂිතස්මාරක භාවිතයට ප්‍රකාශකරන ලද තැන්වල විස්තර

පළාත	දිස්ත්‍රික්කය	ගම්	පිහිට	ස්මාරකය	ගැසට් පත්‍රයේ දිනය හා නොමිමරය
෬ ව	... බදුල්ල	... උරුමය	... දම්වැල් 16 පිහිටාගෙන, 22-32 කොටු	... නාගදිපරපමණ විහාරයේ අවශේෂයන් ...	1960 නොවැම්බර් 18 දින, නොමිමර 12, 230
බස්නාහිර	... කළුතර	... පොකුණුවිට	... ක්ෂේත්‍රපිහිටාගෙන 17/37 ඒ. 45 ඒ.	... රජමහාවිහාරය හා පොල්ලිපි	... 1960 මැයි 27 දින, නොමිමර 12, 136

ආරක්ෂා කිරීම සඳහා 1960 දී මූලික කටයුතුකළ ස්මාරකවල විස්තර

පළාත	දිස්ත්‍රික්කය	ගම්	ස්මාරකය
බවතිර වයඹ වයඹ දකුණු	... කොළඹ ... කුරුණෑගල ... කුරුණෑගල ... ගාල්ල	... කැරගල ... දඹදෙණිය ... යාපහුව ... නලගමුව	... රජමහවිහාරය ... දළදාමැලිගාව ... පුරාණවිහාරය හා බිතුසිතුවම් ... 1806 දී කරන ලද පිළිමගෙටි යාබද පුරාණ විහාරය

අයිතිකරගැනීම සඳහා 1960 දී තෝරාගත් තැන්වල විස්තර

පළාත	දිස්ත්‍රික්කය	ගම්	ස්මාරකය
වයඹ මධ්‍යම මධ්‍යම	... කුරුණෑගල ... මහනුවර ... මහනුවර	... පනාවිටිය ... උඩුමුරු ... මහනුවර නගරය	... පැරණි අම්බලම නිබෙන ඉඩම ... දළදාමැලිගා ඉඩම ... කැප්පෙට්පොලබෝධිය නම් වූ බෝධිවාක්ෂය

LIST OF PLANS AND PLATES

Plans

PLANS No. I.	.. Plan of excavations at Tissārāma, Anuradhapura
PLAN No. II	.. Foundations excavated at the site of the <i>Samādhi</i> Statue, Anuradhapura
PLAN No. III	.. Proposed shelter for <i>Samādhi</i> Statue
PLAN No. IV	.. Trench opened for examining the ancient street at the South Gate of the citadel of Anuradhapura.
PLAN No. V	.. Decorative and structural walls of Daladāmāligāva at Yapa-huwa
PLAN No. VI	.. Kataragama, Kirivehera : Excavations of <i>maluva</i> showing phases of enlargement.

Plates

PLATES Nos. I (a) and (b)	.. Śiva as Baṭuka-bhairava with dog behind (front and back views)
PLATE No. II	.. Goddess, standing
PLATE No. III	.. Goddess, standing
PLATE No. IV	.. Skandha (Sikhivāhana)
PLATE No. V	.. Goddess
PLATE No. VI	.. Goddess
PLATE No. VII	.. Goddess
PLATE No. VIII	.. Gaṇeśa
PLATES Nos. IX (a) and (b)	.. Viṣṇu (front and back views)
PLATE No. X	.. Sarasvatī
PLATE No. XI	.. Vaṭadāgē, Maṇikdeṇa
PLATE No. XII	.. Vaṭadāgē, Rājāṅganē
PLATE No. XIII	.. Small <i>stūpa</i> , within the larger one at Dadigama
PLATE No. XIV	.. Earthenware pots <i>in situ</i> , Dadigama
PLATE No. XV	.. Finds recovered at Dadigama on August 22, 1960
PLATE No. XVI	.. Chamber opened on October 11, 1960 at Dādigama
PLATE No. XVII	.. Balustrades from Kirivehera, Kataragama
PLATE No. XVIII	.. Excavations of <i>maluva</i> Kiriyehera, Kataragama
PLATE No. XIX	.. General View of Ambalama, Panāvīṭiya
PLATES Nos. XX (a) and (b)	.. Carvings from Pillars, Panāvīṭiya
PLATES Nos. XXI (a) and (b)	.. Buddha Statues from Mahavilachchiya

ARCHÆOLOGICAL SURVEY OF CEYLON ANNUAL REPORT FOR 1960

THE public of Ceylon have held two divergent views on the usefulness of archaeological work in this country. Some held the view that archaeology was not concerned with the development of the country and that, therefore, it was not worth wasting time and money on the subject. Others believed that the expenses on archaeology were not wasted, but that there was a great deal to be gained by harking back to our country's glorious past and lighting up the dim pages of history. Although by slow stages, the latter view has prevailed. No one would deny that the main attraction for visitors from foreign lands is in the monuments of Ceylon. It is also true, that the study of history and historical geography is of utmost importance to development works, though this fact is seldom admitted.

That the interest in archaeology grows daily, is evinced by the enthusiasm shown by private individuals and groups in the conservation and study of monuments. More and more people are seeking the advice of the department in matters connected with archaeology and societies have been formed for the restoration of some ancient monuments. Although the department finds it difficult, at times, to deal with the more educated class of people, most of the Restoration Societies have been willing to extend us their fullest co-operation. In literary and religious festivals too archaeology is now getting its due place. Local newspapers also have been responsible in no small measure for the growing interest of the public in archaeology.

This revival of interest naturally meant work for the department, but the year which this report deals with was one in which the department was handicapped. In the annual report for the year 1959, the present writer made reference to the fact that the department has been functioning without a permanent Head since September, 1956. The same state of affairs continued during 1960. The writer while attending to the duties of the Head of the department in addition to those of his substantive post, had to work without the help of the other Assistant Commissioners for almost the whole year. Of these three posts of Assistant Commissioner, one which has been vacant since May 1, 1957 namely the post of Assistant Commissioner (Architect) was filled with effect from January 6, 1960, but since the appointee had to serve a period of apprenticeship under a qualified architect he had to be allowed to work at the P. W. D. Head Office under the supervision of Mr. Justin Samarasekara, Chief Architect, P. W. D. for the rest of the year. This officer, thus, could not devote his full time for the work of the Archaeological Department. The Assistant Commissioner (Chemist) who left the previous year on a scholarship, was out of the Island during the whole year. The Assistant Commissioner (Epigraphist) who was also on a scholarship when the year began, returned to the Island only in mid-October. Despite this handicap, it is gratifying to record, the year has been a very successful one for the department.

Several posts have been vacant for some time, in some instances, for very long periods. The department has, during the year, taken action to fill these posts. The affairs of the department have been so arranged that the maximum use could be made of the officers and the workmen, although reluctance on the part of most of the field officers to take up duties in certain stations, still persists.

The proper care of the department's many reserves has always been one of our problems. These, for the most part, have been taken care of, in the past, by labourers while permanent guards were stationed mainly at Anuradhapura, Polonnaruwa and Sigiriya. An attempt was made during the year to post guards at the outposts where there are no resident officers. This arrangement did not find much favour with the guards, mostly local men, who have now almost forgotten that their's is a transferable service.

The pace of the clearing and fencing of reserves has been accelerated this year

Another matter which had to be attended to without loss of time was the preservation of excavated monuments, which after exposure had been neglected. The work in such places was taken in hand as far as the resources of the department permitted.

Due to the opening up of more and more colonies in once heavily forested areas, many ruins as yet unknown to the department come within the knowledge of a class of people shrewder and more enterprising than the unlettered villager. Irreparable harm is sometimes done to ruins by men concerned with colonization, out of sheer mischief, through an excess of religious zeal or from a desire to seek treasure. Some ruins at a site called Veherabāṇḍigala in Mahavilechchiya of Anuradhapura District fell into the wrong hands and it was too late to intervene. A similar calamity at a site in Vavuniya District was staved off in the nick of time.

To prevent such harm as far as possible, the department, through the good offices of the Ministry of Industries, Home and Cultural Affairs, sent a circular letter to the other Ministries and Heads of departments, emphasizing the importance of notifying this department, without loss of time, the discovery of any ruins. This has had a very good response.

During the course of the year the department was allocated to three different Ministries. When the year began the Archaeological Department was under the Ministry of Cultural Affairs and Social Services. On the 24th March it was placed under the Ministry of Education and Cultural Affairs. At the end of July the department came under the Ministry of Industries, Home and Cultural Affairs.

ACKNOWLEDGMENTS

The department gratefully acknowledges the co-operation extended by the Ven'ble Halmillāve Sri Rēvata, Nāyaka Thērō, Chief of the Atamasthāna in the department's work, especially in allowing us to carry on excavations within the precincts of the Sacred Bo-tree Temple, to N. P. Wijeratna, Esq., Government Agent, Anuradhapura District and to Mr. K. P. Dissanayake, Special Commissioner for Anuradhapura, who assisted the department in many ways. We are also grateful to Sirimevan Godage, Esq., Member of Parliament for Anuradhapura who allowed the department to begin excavations on his land marked out for acquisition before formal acquisition could be effected.

The department also wishes to place on record its appreciation of the public spiritedness displayed and prompt action taken by Messrs. L. J. R. Fernanco, Technical Assistant, Irrigation Department, and D. J. Gunasekera, Irrigation Engineer in recovering for us the pilfered finds referred to at page G 95 under the sub-title "Antiquities Discovered Accidentally."

All other persons who have helped the department by supplying information regarding places and objects of antiquarian interest or in any other matter during the year deserve our thanks.

DISTINGUISHED VISITORS

Among the distinguished visitors conducted round the ruins by the departmental officers were Mr. B. R. Sen, Director-General of the Food and Agricultural Organization and Mr. Leonard Woolfe of "Village in the Jungle" fame.

BOARDS AND COMMITTEES

A board has been set up for the preservation of the old city of Anuradhapura. The Archaeological Commissioner has been appointed a member of this Board.

The Archaeological Commissioner continued to serve on the committees on which he was serving in 1959.

DELEGATION OF SOME FUNCTIONS OF THE ARCHÆOLOGICAL COMMISSIONER TO GOVERNMENT AGENTS

In view of the setting up of the Anuradhapura Preservation Board and of the necessity for an officer of staff rank to be available on the spot, the Government Agent, Anuradhapura District has been authorised to perform certain functions of the Archæological Commissioner within his District.

FINANCIAL STATEMENT FOR THE YEAR ENDED SEPTEMBER 30, 1960

Revenue

A sum of Rs. 3,262.42 cts. was realised by the sale of popular publications, guide books and picture post cards. A further sum of Rs. 6,408.56 cts. was received in respect of postal and telephone revenue, interest and annuities and rent of quarters. With miscellaneous receipts the total amounted to Rs. 13,009.69 cts.

Expenditure

Administration :

			Rs.	c.
(a) Salaries of staff paid from P. E.	..	..	..	213,825 81
(b) Cost of living and special living allowances..	..	..	..	179,479 12
(c) Other allowances	..	..	..	25,090 90
(d) Travelling	..	..	..	26,551 6
Exploration, excavation and conservation of ancient sites	..	..	..	1,061,728 30
Publications and exhibitions	..	..	..	—

Miscellaneous :

(a) Stationery, office furniture and office requisites	..	..	..	4,288 76
(b) Incidental expenses	..	..	..	6,435 45
(c) Construction of semi-permanent quarters for labourers, maintenance of existing quarters and purchase of equipment	..	..	..	10,687 94
(d) Library	..	..	..	3,110 43
(e) Purchase of chemicals and materials	..	..	..	2,325 2
(f) Grants	..	..	..	1,950 0
(g) Archæological museums	..	..	..	18,601 26
(h) Maintenance and running expenses of departmental motor vehicles	..	..	..	11,236 26
(i) Uniforms	..	..	..	1,076 94
(j) Awards to informants and finders of antiquities	..	..	..	—
(k) Photography	..	..	..	2,711 18
(l) Electric current	..	..	..	5,283 71
(m) Epigraphy	..	..	..	181 44
(n) Construction of an archæological museum at Mahiyangana	..	..	..	—
(o) Scholarship in Archæology	..	..	..	11,116 50
(p) Scholarship for Asst. Commissioner (Chemist)	..	..	..	10,697 84
(q) Purchase of a land rover	..	..	..	12,590 80
(r) Purchase of a new Morris Commercial lorry, 34 cwt.	..	..	..	10,402 50
(s) Training in surveying and levelling	..	..	..	—

Total .. 1,619,371 22

PERSONNEL

Dr. C. E. Godakumbure who was attending to the duties of the Archæological Commissioner in addition to the duties of his substantive post was appointed to act in the post of Archæological Commissioner with effect from 16.11.60.

Dr. W. S. Karunaratne, Assistant Commissioner (Epigraphist) who was on a government scholarship at the University of Cambridge returned to the Island and resumed the duties of his office on 18.10.60. The University of Cambridge has conferred on him the Ph. D. on a thesis entitled "A critical edition of unpublished Brahmi inscriptions of Ceylon with commentary on orthography, palæography, language and grammar."

Mr. Roland Silva, Dip. Archæo. (Lond.) was appointed Assistant Commissioner (Architect) with effect from 6.1.60. Mr. Silva was serving his apprenticeship period for the A. R. I. B. A. while in the employ of the department.

Mr. D. S. S. Dissanayake, E.C.C. Grade I, Chief Clerk of the department retired from the Public Service with effect from 24.7.60, and Mr. E. R. O. de Silva, E.C.C. Grade II (at the time) acted for the Chief Clerk from that date till the end of the year.

Messrs. M. A. A. Munasinha and H. W. P. Senanayake were successful at the examination for promotion to the Grade II of the E.C.C. held in 1959.

Mr. K. M. D. M. Jayatillaka of the Typists Service was transferred to this department on April 1, 1960 in place of Mr. A. G. de Silva of the Typist Service who took Mr. Jayatillaka's place at the office of the Government Printer.

Mr. N. D. A. Fernando, Clerk G.C.C. was transferred to the Department of Immigration and Emigration and Mr. M. A. A. Munasinha, Clerk G.C.C. of that department took his place here on 4.5.60. Mr. Munasinha was subsequently transferred to the Police Department and the vacancy was filled by Mr. Wilbert Godawela, Clerk G.C.C. who came here from the Kachcheri, Anuradhapura.

Mr. J. A. Bottoni of the Typist Service was transferred to the Ministry of Agriculture, Land, Irrigation and Power and Mr. A. L. M. Mahroof of the Typist Service from the Ministry came to the department on transfer on 15.8.60.

Mr. E. V. Wiratunga, Clerk, G.C.C. of the Department of Census and Statistics was transferred to the department on 1.12.60 in place of Mr. M. D. H. Fernando who went on transfer from this department to the Department of Census and Statistics.

Messrs. H. P. David and R. D. D. Alwis of the District Clerical Service who were successful at the examination for promotion to the General Clerical Service were appointed to fill the vacancies in the G.C.C. with effect from 8.8.60.

PHOTOGRAPHY

711 new photographs were taken during the year. 1797 prints were made, of which 336 were sold to the public and 36 given to the press.

The department supplied 26 enlargements of photographs for an exhibition held at Kataragama. 72 colour slides for lantern lectures, 22 colour prints and 36 photographs of rubbings of inscriptions were made.

LIBRARY

The money allocated for the Library this year was only 50 per cent. of the amount allowed in previous years. This money was almost tully spent in settling the bills for the usual subscriptions for journals and periodicals, in making financial contribution to international organizations in the purchase of preservatives for the library, etc. Hence no indents were placed this year for books on Crown and Indian agents.

During the year, 46 new Sinhalese and Pali Books were, however, purchased locally for the library. 201 miscellaneous journals and periodicals were also bought. The number of publications received in exchange from foreign and local institutions was 237.

Two important works (a) *History of Ceylon*, Vol. 1, parts 1 and 2 (English) and (b) *Laṃkāvē Puskolanāmāvaliya* (Sinhala) were kindly donated to the library by the University of Ceylon, Peradeniya, and the Department of Cultural Affairs respectively. The Government Press bound 125 volumes for the department's library.

Two new steel cases for books were purchased to meet the demand for shelving space in the library.

PUBLICATIONS AND PUBLIC LECTURES

The Sinhala guide book for Mihintale printed last year had a steady sale. The sale of other publications and picture post cards also kept up the pace of previous years. Since some of the picture post cards are completely sold out, it is proposed to bring out a new set of picture post cards.

A Sinhala guide book for Yāpahuva has been prepared for the press by Mr. D. S. Gunatillaka, Publications Assistant. This would be sent to the printers early.

The Keeper of Museums, Anuradhapura, delivered a lecture on "Some objects in the Archæological Museum" under the auspices of the Nuwara Kalāviya Kalā Maṇḍala and the Anuradhapura Art Centre.

The Acting Archæological Commissioner gave a talk on "The Buddha Statue in Ceylon", under the aegis of the same society. On the invitation of the sponsors of the Literary Festival held at Anuradhapura in September, 1960 he also delivered the main lecture on the Literature and Culture of Anuradhapura.

The Acting Archæological Commissioner gave two broadcast talks on "The Archæology of Ceylon".

DRAUGHTSMEN'S SECTION

During the year the work in the draughtsmen's section was re-organized. The following work was done by the section :—

1. Preparation of plans for the alteration of the old kachcheri building in the sacred city of Anuradhapura for converting same to house the departmental museum at Anuradhapura ;
2. Preparation of plans for houses for labourers and officers of the department, and working out draft estimates for same ;
3. Preparation of plans of the excavations at Kirivehera, Kataragama and Anuradhapura ;
4. Preparation of plans and estimates for the re-construction of Mahāsāya at Mihintale ;
5. Preparation of plans for the conservation and re-construction of Kirivehera, Kataragama ;
6. Preparation of plans for the conservation of the shrines (*tāmpīṭa vihāra*) at the protected sites of Ambulugala and Dorabāvila ;
7. Preparation of plans for the conservation of the monuments at Periyakulam, Yapahuva and Tiriyāi ; and
8. Preparation of several different plans for a roof over the *Samādhi* Statue at Anuradhapura for submission to the Special Committee appointed for the purpose.

The following work was done by the draughtsmen's section for outsiders for purposes connected with the functions of the department :—

1. Plan supplied to the Government Agent, Anuradhapura for a pond to be constructed opposite the Sri-mahā Bodhi Tree Temple, Anuradhapura, for the use of pilgrims ;
2. Plan for a museum at Isurumuniya Temple ; and
3. Plan for a temple at Tiriyai.

ARCHÆOLOGICAL MUSEUMS

Anuradhapura

The shifting of the departmental Museum at Anuradhapura to the old kachcheri building, suitably altered for the purpose, was commenced this year. It was no easy task to transfer the collection of exhibits from the old building to the new—a collection which had grown over a period of 60 years. Some exhibits weighed in the region of three tons, others included invaluable finds such as rare Chinese vessels, beads retrieved from hoary antiquity and decayed and fragile metal objects liable to be injured with the slightest vibration.

The upper storey of the building is now used for exhibiting metal objects, clay objects, frescoes and coins in four separate sections. This part of the museum was ceremoniously opened by the then Prime Minister, Mr. Dudley Senanayake on 7th June, 1960.

One stone sedant Buddha image from Namaḍagasvāva, several clay figurines from Uṭtimaḍuva, Urutirapuram in Kilinochehi and Pansalavela in Māmaḍuva, ten bronze images from Siva-dēvāle No. 5 in Polonnaruwa and one gold *aka* coin have been added to the Anuradhapura Museum during the year.

When the old kachcheri building was handed over to the department several persons displaced by the floods were squatting here. These were ousted with great difficulty, two devotees (*dasasil-upāsikā*) being the ones who gave the greatest trouble and left last.

Astrologers predicted, and heavy rains augured floods by the end of 1959 and the Government Agent, Anuradhapura, preparing to meet the eventuality, stacked flour in the ground floor of the old kachcheri. Repairs to the upper storey had to be suspended lest the dripping of water should contaminate the flour. The ground floor of this building was handed back to the department only in April.

About 54,000 persons have visited the Anuradhapura Museum during the year.

Dādigama

The finds from the King's Palace site at Panduvas-nuvara were transferred from the Dādigama Museum to the Anuradhapura Museum in order to provide room for the finds from the smaller *dāgūba* discovered at Dādigama. These will be described elsewhere in this report.

The exhibits here are being re-arranged and provided with new labels.

EXHIBITION

The Vihārādhipati Thera of Mahāvihāra, Tissamahārāma made arrangements for an exhibition of archæological finds from the area during the sessions of the All Ceylon Buddhist Congress at the end of December, 1960, and requested the co-operation of the Department. All assistance was very willingly given and a large number of visitors benefitted from the exhibition.

CIRCUIT BUNGALOWS

The departmental Circuit Bungalow at Polonnaruwa, which was occupied by the Military since 1958 was released to the department this year. The Circuit Bungalow at Anuradhapura was taken over by the Military at the end of the year.

WORK DONE AT REGULAR STATIONS

Anuradhapura

Excavations

TISSĀRĀMA :

An excavation was conducted with a view to tracing the remains of Tissārāma dedicated to the Saint Mahinda by King Devānampiya-tissa (B. C. 247-207).

According to the *Mahāvamsa* this edifice was to the west of the Sacred *bō*-tree

tasseva rājagehassa gantvāna dvārakoṭṭhakaṃ
tattakeheva pupphe hi taṃ thānam pūjayi isi

Mv Ch. 15, v. 32.

Sketch shows the manner in which the land was divided into squares for excavation. (See Plan No. I).

This was the bazaar area of the Anuradhapura Town of the past few decades and was for the most part covered with modern buildings. These buildings had to be demolished and their foundations carefully removed before commencement of excavations. More than the usual care had to be exercised in the stratification and in the appraisal of the finds. The occurrence of a V. O. C. coin at a depth of 4 ft. 1½ ins. may be quoted as an example of the pitfalls involved. Only a careful examination of the stratification showed that this coin had found its way there with the rubbish cast into a pit.

The most noteworthy result of this excavation was the discovery of the channel system which supplied the water for watering the Sri Mahā Bōdhi tree. It is possible that this is the irrigation system which according to *Mahāvamsa* was constructed by Mahānāga (A. C. 569-571).

ālavālaṃ dumindassa katvā hemamayaṃ gharaṃ
chādāpesi munindassa paṭimāyo ca saṃdahi

Mv Ch. 41, v. 94.

The *Mahāvamsa* further refers to the construction of an irrigation system for the Bōdhi tree in the reign of Sena II (A. C. 853-887). This may in fact be a reference to repairs to an *ālavāla* which was already constructed.

rajā taṃ bodhisattama sagharaṃ tattha saṃdahi
ālavālaṃ dumindassa bandhitvā' kā mahāmaḥaṃ

Mv Ch. 51, v. 78.

This channel enters the terrace of the Sacred *bō*-tree under the ancient parapet wall, traverses round the new, and enters the pond of the Brazen Palace. The channel was built up of and paved with bricks except where it enters and leaves the storage tank. At these points the paving is of granite instead (sq. N. 4). It was covered on top with slabs of stone—no plaster is visible either on the sides or on the pavement, but a fine-grained clay has been used for the brickwork and a whitish clay (*kirimāṭi*) for fixing the granite cover-slabs. The brick paving was found all along the channel except where the existence of bed rock (distintegrating brown rock) precluded the necessity of the brick paving. A side wall of the channel

generally had eight or nine courses (sq. No. W. 123). A brick at this point measured 16" length $2\frac{1}{2}$ " thickness. The number of courses differed at other points as follows:—sq. No. S. E. 1—six courses, sq. No. W. 4—five courses, sq. No. S. 2—four courses, and elsewhere three courses. Where the number of courses diminishes the breadth of channel increases, though no ratio has been maintained between the depth and breadth of the channel. The breadth and depth at sq. S. 2 are $11\frac{1}{4}$ " and 13" respectively.

Some of the cover-slabs were granite slabs of a regular size prepared expressly for that purpose. Others were blocks of stone picked haphazardly from somewhere or stones prepared and used earlier for other purposes. Among the latter were the fragment of a slab with the sacred footprint, a stone with a mortice hole, a moulded brick and a portion of a limestone railing.

Several minor charnels spread out from the direction of the main channel and at first sight gave the impression of being connected to the same. There has been no opportunity to investigate these small channels closely, but it is now clear that the small channels were not connected structurally with the main channel. At sqs. W. 106 and W. 88 are two minor channels issuing respectively to the south and north of the main channel.

At sq. W. 10 a minor channel issues towards the terrace of the *bō*-tree. This channel goes beneath the modern stone parapet and no investigation as to its relation to the main channel could be undertaken without first dismantling the later stone parapet.

At each bend of the channel the last two courses of brick at the bottom on either side project inwards from the position of the other courses (sq. S. 1 provides an example). Sq. S. 5 gives an example of a bend with the basal course projecting only on one side.

The main channel narrows as it reaches the brick-lined storage tank and is only 9" at the point where the storage tank is entered.

The channel has a meandering course and its brick-built sides are, generally speaking, true to plumb despite the fact that more than fifteen centuries have elapsed since its construction. The channel, however, has at certain parts, sunk with the ground on which it is built.

The main channel in sq. N. E. 123 lies in the direction of the North-east. Its westerly course was further traced in sq. No. W. 140 and sq. No. W. 157. Since the channel cuts across the Anuradhapura-Puttalam road which is still in use, and appears to be traversing through private lands, no further investigation of this channel is possible. Although the westerly course could not be fully investigated the easterly course has been traced fully. It runs through sqs. Nos. W. 106, W. 89 W. 54 and turns north-east at sq. No. W. 37. Although at this point it appears as if the channel heads directly towards the pond of the *Lōvāmahāpāya*, it turns south at sq. No. W. 3. At this square it enters the terrace of the *bō*-tree and runs alongside and close to the later parapet up to sq. No. W. 11 where it is completely covered by the new parapet. The cover-slabs could not be removed at sq. No. W. 11 where the channel is partly under the parapet. At sq. No. S. 1, i.e., at the south-western quarter of the ancient parapet the channel winds in the direction of *Ganthākara pirivena*, turns once more to the east and proceeds to sq. No. S. 11. The channel which runs south-east at sq. S. E. 1, turns towards the north at E. 17. It swings very much towards the north to cross sq. No. E. 21 and traverses the eastern quarter lying between the ancient and later parapet of the terrace of the *bō*-tree.

The channel enters a storage tank before turning towards the pond of the *Lōvāmahāpāya*. The storage tank is 2 ft. 1 in. long, 1 ft. 7 in. broad and 4 ft. 4 in. deep (plans No. 1). Each side, built up of brick, has 16 courses—two stone slabs laid on the ground serve as the paving. The brick side-walls are reared on these slabs.

The channel cuts the storage tank on two sides. The opening on one side is 9 ins. sq. On the other, the opening is 9 ins. in breadth and 7 ins. in height. The bottom side of the openings is paved with granite slabs. There are four courses below each opening. The height from the opening to the uppermost course is 2 ft. and from the bottom of the opening to the lowest course is 1 ft. 6 ins. The height from ground level to the top of the tank is 8 ft. 5 ins.

Very probably, in ancient times, the channel had been broken at a point in sq. E. 5 and its stone cover-slabs removed. Two of the slabs so removed still lie beside the path of the channel. The ruins of a contemporaneous structure were encountered at sq. No. E. 24. One wall with seven courses and another of five were noticed. No attempt was made to excavate this building. The channel was found damaged at the place where this structure was met with.

In this same strata was discovered another channel running East-West. This channel 4 in. in breadth and 3 ins. in depth (one course) is brick-paved with two courses. This channel was covered with bricks and not with granite slabs as was the case with the main channel.

Sketch shows the stratifications sec. 2 of sq. No. W. 123 to the west of the terrace of the *bō*-tree sec. 3 of sq. No. E. 24 to the east of the same terrace.

Measurements of bricks from this channel system :—

1. A brick from a wall of structure beside main channel sq. No. W. 123, 11" × 10" × 3";
2. A brick from channel No. 2—sq. No. W. 123, 15" × 9" × 2";
3. A brick from main channel sq. No. W. 123, 16" × 9" × 2½"; and
4. A brick from point where a large earthenware pot was found in the breached side of channel, sq. No. W. 37, 13½" × 7½" × 2½"

Finds from excavation :

1. Sherds with a black glaze—several of these were picked up from various points ;
2. A bone incised with lines ;
3. Several blue glass beads ;
4. Three sea shells ;
5. Beads of bovanite and fragments ;
6. Small beads of yellow paste ;
7. Collared head of black paste ;
8. Pieces of light green glass ;
9. Beads of brown paste ;
10. Fragments of red glazed shreds ;
11. Piece of white celadon ;
12. Head of a copper nail ;
13. A copper nail ;
14. A Roman coin ;
15. Circular clay discs with red slip ;
16. One clay disc with white slip ;
17. Fragments of blue glazed tiles ;
18. Fragment of a blue glass bangle ;
19. Pieces of mica ;
20. Globular stone bead ;
21. Bead with eight facets ;
22. Potsherd with brown slip ;
23. Fragments of *koraha* (clay vessel) ;
24. Clay vessels ; and
25. Fragments of a large clay pot.

This channel leads to the rubble pond at the S. W. corner of Lōvāmahāpāya, which is probably contemporaneous with the Brazen Palace. (See *Administration Report*, 1950). If the assumption regarding the date of the rubble pond is correct the date of the channel system here may also be anterior to Mahānāga. In this connection a reference to the construction by Vasabha (A. C. 66-110) of subterranean channels leading into the city is interesting.

pure bahū pokkharāṇi kārāpetvā tahiṃ tahiṃ
ummaggena jalaṃ tattha pavesesi mahīpati

Mv. Ch. 35 v. 98.

SITE OF SAMĀDHI STATUE.—The Hon'ble Prime Minister expressed a desire that the department should expedite the construction of a shelter for the *Samādhi* statue at Anuradhapura, and the excavation at this site, which was already under way, was continued during the year.

It is indeed meet that the first lady of the land should be solicitous about this statue, which is easily one of the best of its class anywhere in the world. One may aptly recall here that another Prime Minister, Shri Jawharlal Nehru of India is said to have gained peace of mind, concentrating his thoughts on this statue while he was a political prisoner in Dhera Dun jail.

The vicinity of this statue has now become the venue of a mass annual meditation which is gaining popularity every year. The sight of a vast gathering of devotees, clad in immaculate white, seated in a posture identical with that of the statue, sunk in silent meditation and casting a spell over the onlooker, is an unforgettable experience. That large crowd of men and women from various walks of life seems to enact in a day the story of the statue which had for centuries remained silent immovable and serene, through the fluctuating fortunes of Anuradhapura.

While those who have any aesthetic sense in them do not fail to recognize this gem of exquisite beauty, there are, unfortunately, others who seem to believe that an actual gem of great price has been buried somehow in the core of the stone. This is a theory fraught with danger for the statue, and has caused the department some anxious moments.

To cite one instance of anxiety for the department we may recall the time a few years ago when a miracle-healer who took up residence near the Gedigē reserve, took the town by storm. People flocked to him in numbers. Even some of the intelligent and literate people were swept off their feet. This man made it his habit to worship at the *Samādhi* statue at various odd hours of the night at which times he also used to spread river sand at the base of the statue. One of his neighbours who was sceptic about his healing and suspicious of his movements suggested to the department that the man was eyeing at the gems embedded inside the statue. Apart from other steps taken to preserve this sculpture of priceless beauty the department kept a round the clock vigil at the statue for sometime lest any attempt to reach the non-existent gem result in irreparable damage.

The statue already bears the marks of a comparatively recent effort to break it up. This would probably have been at a time slightly before the department began functioning, when treasure hunters were on the prowl. Once again, the search for hidden treasure may have been the motive.

It was fortunate for us that this rather half-hearted effort did not succeed. It is not inopportune here to mention that some valuable inscriptions have been lost for ever at the hands of foolish men who have earned only the obloquy of later generations for their pains.

There is in this country a fair section of the population, not excluding the literate, which believes in the existence of gems inside statues and inscribed stones, and

of *Vadul-pot*, so-called rare books giving the exact location of buried treasure. It, therefore, behoves those who can, to explain the true state of affairs to their credulous fellow citizens and to arrest as much as possible the harm which the treasures of our past can suffer from the actions of such misguided persons.

Excavations at this site reveal that this was the site of a *bodhi-ghara*, and thus the main object of worship at this site would originally have been a *bodhi-tree*. (Plan No. II). No similar structure has so far come to light at Anuradhapura. The description of the *bodhi-ghara* at Nillakgama—the only one so far conserved by the department appears at pages G 25 to G 28 of the *Administration Report* for 1954.

The outer line of pillars at the *Samādhi* statue site, fixed on spur-stones set up on brickwork bases, forms a square of side 42 ft. Of these spur-stones, one on the East, one on the South-east, two on the South, one on the South-west, two on the West and three on the North are found *in situ*. The distance between two consecutive posts on this outer square varies between 7 ft. 5 ins. to 9 ft. 1 in. Inside this and 14 ft. apart from it has been another line of pillars forming a square of side 16 ft. 7 ins. The spur-stones of four posts and one of the posts of this inner line of posts are found undisturbed. The post which is whole is 16 ft. 7 in. in height. The distance between two consecutive posts on this structure ranges between 5 ft. and 5 ft. 11 ins.

The outer face of the stylobate of this line of posts, obviously damaged in the course of later work does not yield any evidence regarding its original state, but its inner face is wonderfully well preserved. Its moulded inner face standing true to plumb even today, is eloquent testimony to the skill of our builders of old.

Inside the second pillared square is a rectangular brick construction of one course of brick built on end, measuring 5 ft. 3 in. north to south and 5 ft. from east to west.

From the South-west quarter of the inner square of pillars extends a brickwork of six courses towards the South. Each course of this brickwork is recessed from the position of the one immediately below it. This brickwork is 2 ft. 1 in. below the foundation of the pedestal of the fragmentary Buddha statue which faces the South. The moulded brickwork of the inner pillared square and the aforesaid brickwork, the likeness of which, incidentally, is not found elsewhere in the structure, are in all probability contemporaneous works.

An examination of the foundations indicated that the structure here was originally square in plan and that later extensions have been made to it on the South and North sides. Tiles were found in the area between the two lines of pillars but not from within the area enclosed by the inner line of pillars. This indicates that there was a roof between the inner and outer lines of pillars but not at the centre. Although the absence of pillars on the northern side seems to indicate that the entrance was from this side, the fact that there is no trace of a flight of steps or of a brick paving here does not support such an assumption.

That there have been other statues at this site beside the *Samādhi* statue of world renown, is indicated by the fact that the head of a Buddha statue and fragments from two torsos, cut of material identical with that of the *Samādhi* statue, as revealed in an examination by minerologists, were found in the precincts. A "footprint" stone 29" x 28" and an offering slab 8'·2" x 4' found at the site are now found to the East of the structure. One cannot however, be definite about the original positions of these two stones.

Fragments of painted plaster from the inner structure indicate that there was a brick structure lime plastered and painted over.

The *Mahāvamsa* mentions a *bodhi-ghara* belonging to the Abhayagiri constructed by Mahasen (A. C. 275–301). *Mv. Ch.* 37, v. 15.

A *bodhi-gara* in Abhayagiri monastery was repaired by Mahinda IV (A. C. 956–972).

"Abayaturā maha sāyehi isā bō-gehi isā....." *EZ* Vol. 1 No. 20—L 46.

This site is in the Abhayagiri Monastery and within ear-shot of the great *stūpa* of that name. Although we must await more scientific data before arriving at a conclusion the present site may well be the *bodhi-ghara* site referred to in both instances.

Finds

1. Bronze plaque similar to a Lakshmi plaque.
2. Bovanite beads.
3. Roman coin (?) with thick encrustation.
4. Coin with thick encrustation.
5. Blue glass beads.
6. Piece of white crystal with a band.
7. Clay discs (diam. from 3 c.m. to $3\frac{1}{2}$ c.m.) similar to those found at Tissārāma
8. Fragments of blue glass.
9. Piece of metal.
10. Beads of brown paste.
11. Flat white bead.
12. Beads of green paste.
13. Two fragments of circular clay object resembling a *catrāvali*—
  - (a) diam. 13.3 c.m. thickness 5 c.m.
  - (b) diam. 11.4 c.m. thickness 5 c.m.
14. A brick with ridges (as in a tile) breadth 19.4 c.m.
15. A clay crucible, height 9.7 c.m. diam. at brim 9.5 c.m.
16. Fragments of painted plaster.
17. Pieces of bone.
18. Pieces of charcoal.
19. Clay vessels and potsherds.

Bricks.—The measurements of two whole bricks from the South-western quarter of the brickwork of the inner structure were as follows :—

- (1) $12'' \times 6'' \times 2''$
- (2) $13'' \times 6\frac{1}{2}'' \times 2\frac{1}{2}''$

These bricks are of a brown clay containing a low percentage of iron and have not been fired at a high temperature.

Tiles.—Flat tiles recovered measured as follows :—

(1) $12\frac{1}{2}'' \times 6\frac{1}{4}''$	(3) $10\frac{1}{4}'' \times 5\frac{1}{2}''$
(2) $12\frac{1}{4}'' \times 5\frac{1}{2}''$	(4) $9\frac{1}{4}'' \times 4\frac{3}{4}''$

Stone Pillars.—The whole pillar at the South-east corner of the inner structure measured—

$$10' \cdot 7'' \text{ height} \times 9\frac{1}{2}'' \times 6''$$

A shelter for the *Samādhi* statue at Anuradhapura was a long felt need, but though the department made several proposals for one, none has so far found acceptance. The earlier plans for a shelter were made without an examination of the site, but in 1959 the department decided that plans for a shelter to the statue should conform to the ancient structure at the site.

In 1960, a board consisting of Professor S. Paranavitana, Mr. H. R. Premaratna, Director of Public Works, Mr. N. P. Wijeratna, Government Agent, Anuradhapura, Mr. K. P. Dissanayake, Special Commissioner, Anuradhapura, Ven'ble Halmillāve Rāvata Nāyaka Thēra, Chief of the Aṭamasthāna and the Archæological Commissioner, rejected the previous plans for a shelter and asked the Archæological Commissioner to prepare one with the advice of the Director of Public Works. A plan was accordingly prepared and submitted along with a model. This was turned down by the Permanent Secretary to the Ministry of Education to whom it was submitted as at the time the department was grouped under that Ministry. The Permanent Secretary requested the Chief Architect to submit a new plan. This plan too did not find approval.

When the department once more came under the Ministry of Industries, Home and Cultural Affairs, the present Minister, Hon'ble Mr. Maithripala Senanayeka summoned a committee consisting of all the members of the board referred to above along with Mr. N. Gunaratna, Town Planner, Mr. A. N. S. Kulasinghe, Chief Assistant Harbour Engineer, Colombo Port Corporation, Mr. Justin Samarasekera, Chief Architect, P. W. D. and Mr. J. D. A. Perera the well known artist. This Committee decided on the plan of a structure 50' × 50' to cover the whole area of the ancient *vihāragē*. When new plans with specifications, etc., were submitted to the Hon'ble Minister of Industries, Home and Cultural Affairs he felt that these were unsuitable and directed the experts to revert to the plan which was earlier discarded by the Permanent Secretary to the Minister of Education. (Plan No. III).

The public will therefore understand the delay in the work of erecting a shelter for the statue. The matter has taken a good deal of the department's time for the preparation of a large number of plans and specifications.

SOUTH GATE OF ANCIENT INNER CITY.—With the object of obtaining more information about the ancient fortifications of Anuradhapura the department commenced an excavation at the South gate of the city. This section of city falls within land belonging to Mr. Sirimevan Godage, Member of Parliament for Anuradhapura. As has been already stated, Mr. Godage allowed the department to begin investigations before formal acquisition could be effected. Excavations at this spot commenced at 3.00 p.m. on Friday, 9th September, 1960. The first sods here were cut by the Hon'ble Maithripala Senanayake, Minister of Industries, Home and Cultural Affairs, the Hon'ble Badiuddin Muhammad, Minister of Education and Broadcasting, the Hon'ble T. B. Ilangaratne, Minister of Commerce, Trade, Food and Shipping and some leading government officials.

Through the South gate of the inner city and at right angles to the rampart run the remains of an ancient street, 57 feet in breadth. It is here that the excavation was conducted. The excavation was done in three stages. The first was the excavation for exposing the construction of the actual South gate, the second was to investigate the structure of the rampart and the third was for the investigation of the ancient street. Two trenches at right angles to each other, one from East to West and the other North to South were cut at the gate site. The first trench met the protective walls built on either side of the gateway—the other cut across a structure, 24 feet × 16 feet, in the manner of a watching post. Of this, only the stone foundation and parts of the brickwork remain. Broken flat tiles and clay pinnacles found here indicate that this was a tiled structure. From within the bounds of this structure were recovered an iron object resembling the handle of a sword and a rectangular stone used for the grinding of tools.

This structure situated in the centre of the opening of the gateway, divides the entrance into two. This was obviously a watching post and one could visualize how an official placed at this point checked all passing vehicles and pedestrians. It is proposed to dig further down at this spot to carry forward the investigations.

A trench was opened at a point where the rampart has the maximum height indicating a point where it has not suffered damage. (See Plan No. IV). The trench extended from the private approach road to the residence of Mr. Godage (hereafter referred to as the private road) in the north to the Irrigation Channel in the South. Sixteen feet south of the private road was a line of granite stones. Twelve feet further away were two layers of granites. Covered by the earth which filled the space between these two sets of stones were found several odd slabs of stone. This seems to indicate that at each of these two places there was a structure of some courses of stone slabs. Flat pillars were found fallen at 7 ft. 11 in., 8 ft. 9 in., 9 ft., 9 ft. 4 in., 11 ft. 5 in., 13 ft. 3 in. and at 17 ft. below surface level. These may be the remnants of a structure built to reinforce the rampart at certain points.

The rampart is made entirely of filled earth although in places brick bats were found in profusion. On the evidence of this excavation it may be concluded that this rampart is an earthwork. On the southern side, 35 ft. north of the irrigation channel a brick construction of six courses, $20\frac{1}{2}$ " in height, was encountered. On top of this was found a line of granite slabs which at once gave the impression of being the cover slabs of a channel. An examination justified the first impression and the brickwork turned out to be a brick-paved channel of the same type as at Tissārāma. The two bottom tiers of the brickwork constitute the foundation, and the others form the sides of the channel. The thickness of its sides was only that of one brick. The foundation was laid on a layer of yellowish sandy soil which obviously is a filling. The cover-slabs were fixed with clay here as at Tissārāma. The channel through the rampart has two courses of the foundation projecting to a distance of five inches outside the limits of the channel, unlike in the case of the channel at Tissārāma.

The channel is $9\frac{1}{2}$ " broad and $13\frac{1}{2}$ " deep. The distance from surface ground level to the top of the channel is 13 ft.

This is the first instance a channel piercing a rampart has been found. The source of the channel may perhaps turn out to be the Abhayavāva (Basawakkulama)—in which case it could possibly be the vital artery which brought a hidden supply of water into the city in times of siege.

The irrigation channel at this point may be taken as more or less following the path of the ancient moat and the brick channel on the rampart is parallel to and 35 ft. away from it. The excavation could not be pursued southwards as the irrigation channel and the macadamized road stand in the way. Hence it was not possible to trace the plan of the ancient moat.

At a depth of 14 ft. below the surface level, 58 ft. north of the irrigation channel or 23 ft. north of the ancient brick-built channel is a brickwork consisting of 3 courses, $10\frac{1}{2}$ ft. high and 28 in. broad. A brick from this structure measured $10\frac{1}{2}$ " $\times$ $9\frac{1}{2}$ " $\times$ $2\frac{1}{2}$ ". Between the ancient built channel and this brickwork the soil is of a very dark hue. Traces of a weathered brick-construction were met with at a depth of 15 ft. from surface level.

The rampart is made of rammed earth. At its centre and 10 ft. 3 in. apart from each other were two lines of stones laid flat, obviously to strengthen the rampart. The outer face of the rampart has been tampered with in the construction of the irrigation channel and its inner face in making the private road, so that the absence of evidence does not necessarily preclude the possibility of the rampart having been brick-faced at least at the bottom.

A trench 122 ft. long and 6 ft. broad, running east-west was dug for the examination of the ancient street and the ground on either side of it. (See Plan No. IV). On the eastern fringe of the road the outer rampart was met with. This is 3 ft. 4 in. thick and had flat slabs of granite spread on top of it. The inner rampart 5 ft. 7 in. in thickness, on top of which too granite slabs were spread, is 10 ft. 5 in. away from the outer rampart.

Further investigations have to be made at this site at a future date.

Finds

1. A find resembling the handle of a sword.
2. A stone with pedestal, used for whetting tools or for purposes of grinding.
3. Pieces of crystal.
4. Clay pinnacles.
5. Fragments of blue glass bangles.
6. Sherds with turquoise glaze, some glazed on the inside as well.
7. A small green barrel-shaped bead.
8. Sherds with black glaze.
9. Iron ferrule.
10. Heavily encrusted coin.
11. Large bead of dark brown paste.
12. Small beads of brown paste.
13. An iron nail.
14. A celadon bead.
15. Circular stone with large mortice.
16. The base of a clay betel-tray.
17. A piece of an iron nail.
18. An implement similar to an iron chisel.
19. A roulette sherd glazed on both sides.
20. Fragments of a white chinaware vessel.
21. The base of a white glazed vessel.
22. Several clay discs, and
23. Portion of the stem of a clay coconut oil lamp.

Conservation

KAPĀRĀRĀMA.—The conservation of the ancient stone wall running southwards from the structure at the entrance of the Kapārārāma complex, which was under way, was continued this year. This wall was rebuilt to a length of 285 feet, with a concrete backing. The height and breadth of wall are respectively 1 ft. 6 in. and 4 ft. 7 in.

TISĀVĀVA.—A rubble wall was built at one of the ponds at Tisāvāva 8½ ft. long, and 4½ ft. broad.

At the conjunction of ponds Nos. 1 and 2 a rubble paving 21' × 1½' was provided in order to arrest the undermining of the partition wall at the point where the lock-gate is provided.

Maintenance

The undergrowth between the two ancient stone bridges and from these to the Vijayārāma monastery was cleared.

Weeding was done in the reserves at Asōkārāmaya, Kiribatvehera, Vijayārāma Pankuliya, Abhayagiri, Western Monasteries, Sacred bō-tree area, Gedigē areas—North and South, Nakhā-vehera, and Ranmasu-uyana—

'Pointing' was done at Sēla-chaitiyaya and Dakuṇḍāgāba.

MIHINTALE

Conservation

The Mihindu-sāya was rebuilt in strict conformity with the original work to the following dimensions :—

First pēsāva—brickwork 104 ft. long 2½ ft. broad and 3½ ft. high.

Second pēsāva—brickwork 114 ft. long 2½ ft. broad and 3 ft. high.

The dome was reconstructed in two places one 119 ft. long $2\frac{1}{2}$ to 3 ft. broad and 4 ft. high and the other 60 ft. long $2\frac{1}{2}$ ft. broad and 12 ft. high.

Ambasthala-maluva.—The modern chaitya and the shed for an electricity plant on the Maluva were removed.

Maintenance

Roads.—All roads belonging to the department were repaired gravelled and maintained. All reserves were properly maintained.

A new enclosure 216 ft. by 120 ft. with concrete posts and welded mesh was provided for the deer reared in the reserve by the department.

POLONNARUWA

Conservation

The old walls of a Śiva dēvālē excavated this year were conserved at Polonnaruwa. The total length of walls involved was 150 ft. and the breadth $2\frac{1}{2}$ ft. The average height of these walls was 2 ft.

Excavation

An area of about $\frac{1}{2}$ acre was excavated to an average depth of 1 foot and the walls of a Śiva dēvālē (No. 5) were exposed.

The following is a brief description of this excavation and the very interesting groups of icons and other finds recovered from same.

On the 10th of October, 1960, in the course of clearing the debris at the site of the Śiva-dēvālē No. 5 for purposes of conservation, a bronze statuette of a female, identified as goddess Sarasvatī (1) was found between this shrine and Vishṇu-dēvālē No. 4, the monument which is popularly known as the Nayipenavihāra, "the shrine of the Cobra-hood", from the mark of the hood of a cobra found in the *vimāna* of this shrine now fallen down.

A description of Śiva-dēvālē No. 5 is given in the *Report of the Archaeological Survey*, 1908 (published in 1913, as "Ceylon Sessional Papers") pp. 4-7, followed by a description of the Vishṇu-dēvālē which is adjacent to it.

Finds discovered at the time are given at page 17 of the same *Report* as Appendix C, and illustrated in Plates XV, XVI, XVII, XVIII and IXX.

Further bronzes which came to light behind the ruins of Śiva-dēvālē, No. 5 near the spot where its massive brick *vimāna* lies fallen down were reported, and on the 19th of October, the day of the Dipāvalī festival, Mr. N. H. R. Nalawangsa, the photographer of the department, and the present writer began excavations at the spot. There lay buried in a pit of about 5 feet by 3 feet and 3 feet deep from the foundations of the dēvālē, purposely dug for burying, a group of bronzes of exquisite workmanship. The statuettes were arranged in the order of their precedence in the pantheon accepted at the period. The statues of Śivā as Natarājā, halo (flames of fire) and pedestal found separately (2), and Sōmaskanda-mūrti (*śakti* and son missing) halo and pedestal found separate (3) occupied the highest place of honour. There was also next to these a statuette of Vishṇu in Bhōgasthāna-kamūrti, club (*gadā*) missing (4). The statuette of Natarājā was prominently placed, not yielding pride of place to any other. The tresses of hair of this statuette, however, were not found. The ornaments from the ear-lobes were also gone. In a position of attending on the male gods were the images of two goddesses, one that of Pārvatī—the *śakti* of Śiva (5) and the other also of Pārvatī, or possibly of Lakshmī, the *śakti* of Vishṇu (6). In a position of paying homage to the gods

were the statuettes of two sages (*bhakta*), one wearing a crown, indicating that he was a royal sage (7). The other wears an ordinary head-dress (8). All statuettes except one of the two sages (*bhakta*) have their pedestals. An earthen censer with charcoal in it bore silent testimony of a last ritual accompanied with the burning of incense. A *sudaraśana-chakra*, sacred discus of Viṣṇu, was also among the finds of the first day (9).

Soon after the discovery of the above statuettes, other finds were reported from the same site. On the 26th of October, a number of small figures and other objects were found in an earthen pot at a point $27\frac{1}{2}$ feet from the southern plinth of the building. The finds in the pot were as follows (10) :

1. *Statuettes* (of bronze)

- (i) Śiva in Natarāja-mūrti complete with halo, pedestal and tuft of hair,
- (ii) Śiva as Baṭuka-bhairava with dog behind,
- (iii) Skandha (Śikhvīlāhana),
- (iv) Bālakrishṇā, dancing and poised on one leg,
- (v-vi) Goddesses, standing,
- (vii) Nandi,

2. Gaṇeśa (of stone).

3. Gaṇeśa (of clay) in pieces,

4. Small objects all bronze, except i-ii, consisting of :

- (i-ii) 2 Śivaliṅga (pedestal of one broken)—stone,
- (iii-v) 3 Tripods,
- (vi) 1 Incense-burner on a tripod,
- (vii) Camphor-burner on a tripod,
- (viii-ix) Bowl and lid,
- (x) A ladle, and
- (xi) A conch.

Near the pot was found separately the cup, handle and striker of a bell (11).

On the same day was also found 11 feet away from the building, on the same side, a bronze statuette of an emaciated female devotee, identified as Kāraikkāl Ammaiār (12).

On the 27th October, a large bronze statuette of Gaṇeśa, of exceptional beauty and manifesting special characteristics, was found at a spot $18\frac{1}{2}$ feet west of the dēvālē foundation and $2\frac{1}{2}$ feet below the ground (13).

On the 28th of November, the following objects were found at the spots indicated, 6 feet from the northern entrance to the temple : a bronze statue of Viṣṇu with club (*gadā*) (14) and a lampstand (15) ; $13\frac{1}{2}$ feet away from the northern entrance a bell of bronze (16) ; and $33\frac{3}{8}$ feet away from the same entrance 2 lampstands (17-18).

The bronzes found at Polonnaruwa at the end of 1960, are some of the finest ever found in Ceylon, or anywhere else at least as far as the range of subjects covered is concerned.

Bronze statuettes of Śaivite deities were found buried under similar circumstances at Śiva-dēvālē I in 1907 (*Report of Archæological Survey*, 1907) ("Ceylon Sessional Papers" 1911, p. 36). Also for those found previously at the present site (Śiva-dēvālē, No. 5), and Śiva-dēvālē, No. 6, in 1908, the reader may consult the *Report* for 1908 pp. 17-18. ("Ceylon Sessional Papers" 1913).

In the early report cited ("Ceylon Sessional Paper", 1913, p. 36) Bell speaks of the bronze images as "doubtless cast in India". This may be true of some of the smaller statuettes, but a close examination of the largest bronzes now found does compel one to revise the inference of Mr. Bell.

It is clear that the majority of the Hindu shrines and the sculpture connected with them belong to the period of the Chola occupation of Ceylon between the eleventh year of Mahinda V (A. C. 993) and the conquest of Polonnaruwa by Vijayabāhu I in A. C. 1070.

There is every likelihood that when the Chōlians who brought the Sinhalese people under subjection, began building shrines to worship their gods and started making images of their dieties and saints, they employed Sinhalese artisans. The building of Buddhist shrines, the making of Buddha images and the executing of mural paintings at Buddhist temples had made the Sinhalese people experts in architecture, sculpture and painting. These native craftsmen were employed by the Chōla conquerors for their works. The position would have been the same as the employment of Sinhalese workmen for the building of churches by the Portuguese, the Dutch and the British.

The Hindu priests of Polonnaruwa who held the field for themselves for nearly a century would have been taken unawares by the onrush of the victorious armies of Vijayabāhu. Despite the hasty disposal of the statuettes which the circumstances warranted, the devotees very probably relieved these statues of their jewellery such as necklaces and ear ornaments obviously with a view to return these to the statuettes when times were better. The last rite accompanied by incense-burning and bell-ringing was but poor recompense for their despoliation and hurried burial. These valuables may have fallen into the enemy's hands when the city fell or may still be lying buried elsewhere awaiting the pickaxe of the archæologist.

A study of the finds shows that they belong to two of the groups of Trimūrti, namely Vishṇu and Śiva, where the latter predominates. There is but one representation of the Brahmā group, if the identification of the Find No. 1 as Sarasvatī is correct.

ŚAIVITE GROUP

1. *Śiva-naṭarājā* (Find No. 2).—When the statuette of Śiva, 37 inches high was placed on its pedestal and the "halo" (Sanskrit : *prabhā* :—Tamil : *tiruvāṣi*) set up, it reaches 55½ inches in height. Even with its tuft of hair and ear ornaments missing, this statuette is one of the finest of its class ever discovered. It is possible that the tuft of hair was among the finds of 1908, referred to above ; or it may yet be lying buried somewhere, perhaps under the massive *vimāna* of the shrine fallen close by. We have referred to the ornaments in the preceding paragraphs. The facial expressions of this Śiva statuette,—as well as of the majority of the statuettes of the present collection,—are distinct from their South Indian versions. The face of the deformed dwarf (Sanskrit : *Aṣṣmāra-puruṣa*, Tamil : *Musalakan*) on which the dancing Śiva stands, bears a striking resemblance to the faces of dwarfs (*gana*) at the *vaṭadāge* of Polonnaruwa. The freeze of musicians on the pedestal of this image also admits of easy comparison with other similar groups found in Ceylon. The small statuette of Śiva-naṭarājā in collection No. 10, complete with halo and pedestal, total height 5½ inches, is also a piece of art exhibiting excellent workmanship.

2. *Śiva in Somaskandha-mūrti* (Find No. 3).—Height of statuette including leg is 21 inches ; pedestal found separately : height 16½ inches, length 26½ inches, breadth 13¼ inches, halo 25½ inches high. The Śakti and Kumāra are missing. There are striking peculiarities when compared with other statuettes of Śiva in this *mūrti*, for example, the bronze from Trincomalee (A. S. C. Report 1950) or examples given in works on Indian Iconography, have their left leg poised up. The present one has the right leg in this position. The facial features and the proportions of various limbs of the figure have been most wonderfully shown.

3. *Siva as Batuka-bhairava*.—In collection No. 10, there was also a statuette of Siva as youthful Bhairava, with a dog behind. Height of statuette $4\frac{3}{8}$ inches, complete height with pedestal $5\frac{5}{8}$ inches. The characteristics of the god are different from those described in Indian treatises on iconography. On the whole, the figure is less fearful and gruesome when compared with the Indian examples. (Plates I (a) and (b)).

4. The two larger statuettes of goddesses are tentatively taken to be those of Pārvati, the *śakti* of Śiva.

The larger and more graceful of these two is Pārvatī as Śivakāmasundarī (Find No. 5). The height of the statuette is $31\frac{1}{4}$ inches, and height with pedestal is 38 inches. In certain respects the drapery has a resemblance to that of the so-called statue of Parākramabāhu at Polonnaruwa, and the bronze statue of Tārā (?) now at the British Museum. The next largest statuette of a goddess $26\frac{3}{4}$ inches high, and $32\frac{1}{2}$ with pedestal is find No. 6. This figure differs from the previous one in the proportions of limbs, drapery and features,—both of face and of body. The bloated face, short neck and huge breasts of Find No. 6 stand in striking contrast to the charming face, long neck and breasts of natural size of Find No. 5. (Plate II and III).

5. Both sons of Śiva are represented in the finds. In collection No. 10, there was a figure of Śikhivāhana (Skandha) riding his peacock which in turn stands on a pedestal. The complete height with the pedestal is $4\frac{5}{16}$ inches. The figure has one head and four hands, as against the six heads and twelve hands of Mahāsenā. (Plate IV).

There were three small statuettes of goddesses in the same collection. The finest of these is the figure standing on a lotus pedestal, height $3\frac{3}{8}$ inches (complete height $4\frac{1}{2}$ inches). The other standing figure, 4 inches in height, standing on a double pedestal (complete height $5\frac{1}{16}$ inches) does not show such delicacy of execution as the one described previously. In the same collection is a seated figure of a goddess in *lalitāsana*, complete height $2\frac{5}{8}$ inches. Two of these statuettes may be representations of Mahāvalli and Devasēnā, consorts of Śikhivāhana, and the other a figure of Pārvatī accompanying the Śiva-Natarājā. (Plates V, VI and VII).

The statuette of Gaṇeśa on lotus pedestal (Find No. 13) is about the finest image of the god so far known anywhere in the world. Height 23 inches; complete height with pedestal 32 inches. The god holds in his front left hand a mango fruit as described in Sinhalese mythology. (Plate VIII).

In collection 10 there was also a small figure of Gaṇeśa made of stone. Height 2 inches. There was also a mutilated figure of the same deity in clay.

6. There are also figures of three devotees (*bhakta*) of Śiva, two male and one female.

One of the male figures is in royal attire (Find No. 7). Height $26\frac{1}{2}$ inches. It is on a lotus pedestal $3\frac{1}{4}$ inches in height. The *bhakta* is identified as Chandēśvara (?).

The other *bhakta* stands on a low pedestal of $\frac{1}{4}$ inch. He has no headgear. The height of the figure is $19\frac{3}{4}$ inches (Find No. 8). The figure is identified as Sunderamūrti-svāmi.

The third, namely, the female *bhakta* is clearly the emaciated figure of Kāraikkāl-Ammaiār. The height of this squatting statuette, with no pedestal is $10\frac{7}{8}$ inches. (Find No. 12).

7. In collection 10, were two phallic symbols of Śiva (*Śivaliṅga*) made of stonel provided with *tirthakam* (one broken). The total height of one is 3 inches and the other $2\frac{3}{4}$ inches.

In collection 10, there was also a figure of the sacred bull (*Nandi*), with a bell tied to his neck. The height of figure is $11\frac{1}{8}$ inches.

The two bells (Finds Nos. 11 and 16) 10 inches and $12\frac{1}{2}$ inches in height respectively also have the *śaiva* symbol of the trident (*triśūla*) on their handles.

VAISHNAVA FIGURES

8. This group is also fairly well represented. Find No. 4 is a figure of Vishṇu in Bhōgasthāna-mūrti, on lotus pedestals. Height of figure 24 inches; height with pedestal $30\frac{1}{4}$ inches. The *gadā* in the front left hand is missing.

Find No. 14 is also a representation of Vishṇu in the same *mūrti*. The figure is $19\frac{1}{4}$ inches in height. It has only a simple low pedestal $\frac{3}{4}$ inches only high. The front left hand rests on the *gadā*. The style of drapery is different from find, No. 4. The *kirita* (crown) and the ornaments show also separate characteristics of style. (Plate IX (a) and (b)).

9. In collection No. 10, was a figurine of Bālakrishṇā in dancing pose poised on one leg. Height of figure $3\frac{7}{8}$ inches, height with pedestal $4\frac{7}{16}$ inches. This statuette with its *jaṭāmakuta* and *muktā-paśṭa* and other ornaments shows excellent workmanship.

10. The Sudarśana-chakra (Asura destroying discus), of Vishṇu (Find No. 9) also belongs to this group. Its total height is $18\frac{3}{4}$ inches, and stands on two lions (?).

BRAHMĀ GROUP

11. The only representative of this group is Find No. 1, if its identification as Sarasvatī, the consort of Mahābrabhmā, is correct. Saravastī is the goddess of learning and speech and is said to have a parrot in her hand in Sinhalese literature (etaram pasiṇdu sarasavi-deviya ata vāsi, *Girāsandēśaya*, verse 3). No similar figure of Sarasvatī has been published from elsewhere. (Plate X).

GENERAL

12. Other finds are as follows :—

- (i) A conch; $8\frac{1}{8}$ inches long.
- (ii-iv) Three camphor burners, one with stand 29 inches high, other two $24\frac{1}{2}$ inches and $18\frac{1}{4}$ inches respectively.
- (v) A ladle, $15\frac{1}{2}$ inches long.
- (vi-viii) Three tripods, $1\frac{5}{8}$, $1\frac{1}{2}$, $1\frac{3}{8}$ inches high respectively.
- (ix-x) Two bowls, diameter $3\frac{1}{8}$ and 3 inches respectively.
- (xi) Camphor-burner on tripod $2\frac{5}{8}$ inches high.
- (xii) Camphor burner on tripod, top missing, remainder 2 inches high. There are eight petals, perhaps to represent the eight planets. (Rāhu and Ketu taken as one).

(A full study of these finds, with illustrations, prepared by the Archæological Commissioner will be published elsewhere).

Maintenance.—All monuments were weeded and pointed where necessary.

Roads, Footpaths.—New footpaths were constructed for the convenience of pilgrims from Rankot-vihara to Maṇikvehera via the stone pond which lies midway. Another footpath was provided from the newly excavated *Siva dēvāle* to the stone pond. All roads and footpaths belonging to the department were kept in good repair during the year.

SIGIRIYA

Excavation

The ancient path referred to in last year's report was further excavated during this year.

The following finds have been collected from Sigiriya—

1. A spear head from the moat of the South pavilion in the "Pleasure Garden".
2. A pot alongside the main path.
3. Three pots smaller than find (2) above at same find spot but slightly above its position.
4. Iron hinge 2½ ft. long in passage leading to cave No. 6.
5. Thirteen iron nails 8 in. to 1 ft. 10 in. in length at lion's plateau.

Conservation

The conservation of the ancient path was continued. This involved the re-laying of 80 lime stone steps, the reconstruction of 44 steps in brick and the dismantling and rebuilding of 45.56 cubes of brickwork.

Roads.—The new road from near Rāmakāle dāgāba to the western gate was constructed to a distance of about ¼ th of a mile. The clearing of jungle, felling of trees and removal of tree stumps have been done to a further length of ½ th of a mile.

The circular road which runs round the rock of Sigiriya, outside the moat was repaired and gravelled.

Maintenance

The pleasure garden area, the western base of the rock, the road reserve of the circular road, and the reservation of the so-called Rāmakāle area were cleared of weeds.

The brickwork of the structure on the Pleasure Garden area and the summit was weeded and all roads and footpaths were maintained.

MĀṆIKDEṆA

In 1960 work was started at Māṇikdeṇa a site near Ātābāṇdivāva in North Matale.

Before work was started on the road referred to in last year's report, huts were constructed for the workmen.

The jungle was cleared and stumps removed to a length of more than half a mile and a 20 ft. jeepable road with culverts was made connecting the ruins to the Dēkiṇḍa Amuṇa on Vālamitiyāva Road.

A person who goes along this road would first meet the *vatadāgē* and the *stūpa* in front of it. About 25 yards to the South of the *stūpa* is a building with large stone pillars. There are the ruins of a structure with stone revetments a further 100 yards to the south.

All the ruins were cleared of vegetation and provided with footpaths. Excavations at the *vatadāgē* were commenced at end of the year (Plate XI).

YAPAHUWA

Excavations

Excavations for the conservation of the Ornamental Gateway at Yapahuwa were continued during the year. The retaining walls of the uppermost terrace have been exposed to a distance of 40 ft. on both sides.

The remains of a building measuring 40' × 58' opposite the foot of the flight of steps leading to the Ornamental Gateway, were excavated and the stonework dismantled.

The retaining wall of the inner moat was excavated from the *pansala* side to a distance of 198 ft. and the ground levelled up. It is now ready for conservation.

Several trial pits and trenches were dug in order to find out—

- (a) The ancient road leading from the eastern entrance.
- (b) The ancient construction of the inner-moat.

Conservation.—The building opposite the foot of the flight of steps of the Ornamental Gateway, was conserved on the eastern and southern sides. Foundations were laid on yet another side of the building.

There is a *vihāragē* containing work of the Kandyan period at Yapahuwa. A wall of this *vihāragē* and its flight of steps which collapsed during the 1957 floods, were rebuilt. Water which flowed on to the roof from the boulders above it, was seeping into the *vihāragē*. This flow was arrested by building a drain on the rock above the *vihāragē*.

The conservation of the Ornamental Gateway was undertaken during the year. The preliminaries such as erection of scaffoldings, removal of debris and dismantling part of the structure took about three months and the conservation proper was started in April.

The following description of the conservation work done here is adapted from a report by Mr. Roland Silva, Assistant Commissioner (Architect)

“The outermost structure was a decorative wall which had been conserved by the Public Works Department in 1886. They had used a cement mortar rather lavishly in binding the structure together. The absence of such mortar in the bottom-most row of dressed stones and in the foundation was conspicuous. As such this lower portion perhaps belonged to the ancient work. The dressed stones have been laid on a rubble foundation in which some amount of lime mortar had been used. The bottom row of the dressed stones was fitted into a cut in the bed rock. As such some of the stones have been purposely made to fit into position. The dressed stones have been keyed into the bed rock by a continuous groove running along the outer edge of it. Thus the level and the position of the bottom-most row of the outer decorative wall are clearly established.

Immediately behind the decorative wall was a partially fallen structural wall consisting of 36 very heavy rough cut stones in nine rows built in clay mortar. Each successive course in this wall was recessed about 4" from the one immediately below. Apparently this wall had fallen at a time previous to the decorative wall being repaired by the Public Works Department in 1886, but the engineers who repaired the outer decorative wall do not appear to have appreciated the need for conserving this structural wall. This was perhaps why the decorative wall collapsed within such a short space of time. The structural wall has been built on a rammed earth foundation due to the unevenness of the bed rock. The foundation touches the bed rock only at a few points. The bed rock referred to above is in fact a natural boulder of very large dimensions. The structural problems pertaining to the foundation of the stairway had increased due to the boulder having a continuous fissure with an average breadth of 2½ ft. It was in this cavity of the boulder that most of the pottery was found.

Behind the two walls mentioned already was a 3rd wall of dressed stones the chiselling and the texture of the stones in which were well preserved. (Plan No. V). There had been some amount of lime mortar used in the joints. This wall as in the case of the structural wall was only partially intact. The workmanship is quite exquisite and the stones well chiselled when compared to the outer decorative walls. This inner decorative wall meets the porch which is at the top of the stairway at a very definite line of projecting stone notches. From this evidence it is quite clear that this decorative wall was actually the original line of the wall of the stairway in relation to the porch. On the other hand there is no such provision for joining the porch with the outer decorative wall. Neither is there any joining system between the structural wall and the porch.

The inner decorative wall is absolutely perpendicular. The line of this inner wall coincides with the edge of the steps and as such the sheer drop at the meeting point with the porch is 24 feet. This is perhaps the reason for the structural instability of this wall and the subsequent need for the structural wall. The bottom row of the decorative wall was on rammed earth. This wall touches the bed rock at three points as in the case of the structural wall. A clear set of cracks running along the inner decorative wall indicates a certain amount of settlement. As the cavity of the bed rock boulder runs perpendicular to the 3 walls the problems of settlement seems to have been common to all three of them but the settlement on the inner decorative wall is so marked that some structural reinforcement seemed imminent.

Pots with organic offerings seem to have been consciously placed in the cavity of the rock boulder. A few pieces of pottery from behind the inner decorative wall have been found although this wall was not removed. This pottery slipped down from behind the inner decorative wall when the cavity underneath the outer decorative wall and the structural wall was being cleaned of the earth. The inner decorative wall was not removed and one is uncertain of what would be behind it. A scientific investigation will have to be made at a later date when the area underneath the flight of steps is searched.

The outer decorative wall on the right hand side had completely collapsed making up a jumbled heap of stones. The selection of the stones and conservation of this wall are now in progress. This is by no means an easy task as each stone has to be individually selected and tried in position before setting together.

These stones of the structural wall were numbered, removed and reset in position in cement mortar. In the conservation the space between the inner decorative wall and the structural wall was filled with clay and rubble except where the inspection chamber occurs. This work is now complete.

The work on the outer decorative wall is continuing slowly as mentioned earlier. Photographs taken before the wall collapsed and drawings made of the portion now intact are used in the selection of the stones of the collapsed section.

The conservation of the outer decorative wall is done with a backing of 3 inches of cement concrete. The rest of the space between this wall and the structural wall which is about 18" will be backed with rubble in lime mortar.

An inspection chamber has been provided to view the structural wall and the inner decorative wall both of which would be hidden from view after conservation."

This description of the work done at Yapahuwa would not be complete without a reference to the kind co-operation and encouragement given to the department's officers by the Ven'ble Sri Sobhita Kandubadagama Sri Seelananda Nayaka Thero to whom the department expresses its gratitude.

Maintenance

The roads and the departmental reservations at Yapahuwa were kept in good repair during the year.

MÄDIRIGIRIYA

No excavation or conservation work was undertaken during the year at Mädirigiriya.

All the ancient structures in the reserves were weeded and footpaths leading to them as well as the portion of the Yōda Āla-Mädirigiriya road which belongs to the department were maintained.

PAṆḌUVASNUVARA

At this station too no excavation or conservation was done during the year.

The monuments were kept clean and free of weeds. The washaways on the departmental road round the moat were filled up and a culvert 29 ft. $\times$ 5½ ft. was constructed on the eastern side of this road.

The Overseer's quarters at Paṇḍuvasnuvara which was within the citadel was demolished some time ago owing to the unsuitability of the site. The Circuit Bungalow at this station was thereafter being used for some time as the Overseer's quarters. This arrangement was found unsatisfactory and a new building was put up, fairly well away from the ruins, to serve as the Overseer's quarters.

PERIYAKULAM (VELGAM-VEHERA)

A further ¾ mile of the newly demarcated road connecting Periyakulam to the Anuradhapura-Trincomalee road was constructed during the year.

A line of ten temporary huts for labourers each 10' $\times$ 20' was constructed this year.

Except for the maintenance, no work has been done this year on the monuments.

TIRIYAI

Four line rooms for the labourers and a house for the Overseer were constructed for the commencement of work at this station.

A small section at the foot of the flight of steps leading to the *Vaṭadāgē* at Tiriyai was conserved during the year. Some of the stone steps and the stones of the balustrades were recovered from the pond below, and the work was arduous despite the fact that chain-blocks were used for lifting the stones. The work had to be suspended after about 3 months owing to shortage of funds.

RĀJAṆGANĒ

Steps were taken this year to create a permanent worksite at Rājaṅganē. The reserve was cleared and a start was made for the construction of huts for the workmen. The image house and ruins here which though excavated earlier were found buried and had therefore to be re-exposed.

Conservation plans were prepared for the unique *Vaṭadāgē* at this site (Plate XII).

TISSA

The foundations at Galkaṇu-Maṇḍiṃ and the octagonal pillar at Akuruḡoḍa which were previously excavated were re-exposed as these were found buried once more.

DĀDIGAMA

Excavations

By the year 1950, when the excavations at the site then called Koṭavehera, at Dādigama were drawing to a close, it was clear from the evidence that the stupa then exposed was the Sūtighara Chētiya built by Parākrama Bāhu the Great (1153–1186 A. C.), reference to which is made as follows in the *Cūlavamsa* LXXIX v. 62.

sake sūtigharaṭṭhāne so sūtigharacetiyaṃ
puṅkhagāmamhi kāresi viṣaṃ haṭṭhasatuggaṭaṃ

Reference to Codrington's first hypothetical identification of this *stūpa* and the evidence which led to its confirmation was made in the Administration Report of the Archæological Department for 1950. Further details of the work at this *stūpa* appear in the Administration Reports, 1952 and 1954.

Later in the course of the conservation of this *stūpa* it was found that a much smaller *stūpa*, was covered by it, on its eastern fringe (Plate XIII). The department undertook the excavation of this small *stūpa* in July 1960. It was found that the plane on which the small *stūpa* begins is lower than that of the big *stūpa*. The results of the department's investigations are given below :—

The diameter of the small *stūpa* at base, at the present level, is 26". The base moulding of this *stūpa* extends below the level of the *maḷuva* of the larger *stūpa*. At the level of the *maḷuva* of the larger *stūpa* the diameter of the smaller is 26'. The bricks of the small *stūpa* are of the same size as those of the big *stūpa* but the mouldings of the two differ.

During the course of the excavation of the small *stūpa*, at a height of 15', was found a small chamber in the centre. This chamber was investigated on 13.7.60. The sides of this chamber were on the cardinal points. It was 1' × 1' and 1' 3" in depth. The chamber was brick faced and covered with a stone slab of irregular dimensions and about 2½" in thickness. The brick paving of this chamber was raised by 3" along the western wall. On this raised portion was placed a seated Buddha statue made of gold foil height 3½"; breadth at legs 3½" and breadth at shoulders 2". This statue faced the East. Opposite the statue was a small, crystal replica of a *stūpa* height 1½" and diameter at base ¾". In line with these, near the East wall of this chamber was a bronze coconut-oil lamp, height 1' 2"; diameter at base 5½". As excavations proceeded further down, at a height of 12' 6" was found a circular brick paving 4' in diameter. Further down at a height of 11' 3" another circular brick paving was encountered. The soil in the *stūpa* was reddish upto a point, but, turned to a blacker hue at 13' 3".

At 11' were three granite slabs (1) 4' 7" × 1' 6" (2) 4' 5" × 1' 5" and (3) 4' 6" × 9", having an average thickness of about 6". Beneath these stone slabs was a relic chamber the brick faced sides of which, were more or less parallel to the diagonals of the smaller chamber referred to earlier. This chamber (Plate XIV and XV) was investigated by the department on 22.8.60. It was 3' 3" × 3' 4" and its height 3' 5". The bottom of this chamber was at a height of 5". On each side of this chamber and 1.7" from its bottom was a niche 9" × 9" and 7" in depth. At the bottom was a thin layer of river sand. Roughly in the centre of the chamber was a wide brimmed clay vessel (*Nāmbiliya* type) 16" diameter 5" depth inside, with three sets of intersecting straight lines incised on its inside. Most of these sets of lines have four lines each. For the most part the lines in each set are parallel, three of them being close together and one further apart, most probably drawn with four pieces of ekel held together in the hand. Two of these sets of lines crossed to form a rhomboid pattern and the third set runs cutting the rhomboids generally at the obtuse angles. This vessel has traces of a red paint at its brim, and shows signs of having been kept on a fire. It was found filled with earth which when carefully removed yielded the following :—

- (1) A crystal replica of a *stūpa* height 1½"; diameter at base 11/16". A gold band runs round its third *pēsāva* and another at the *hatarās koṭṭuwa*;
- (2) Two fragments of a seated Buddha statue in *dhyāni mudrā*, the outer shell of which is of some material approximating in colour to that of bronze. This statue had originally been filled in with paste, some of which is still retained in the fragments—
  - (i) The larger fragment measures 2½" between knees and has a height of 2"
  - (ii) The separated head is 1" in breadth and ¾" in height.

* The vertical measurements unless otherwise stated, are the upward measurements from the level of the *maḷuva* of the big *stūpa*.

The disposition of these fragments of the statue indicated that some earth had been in the vessel by the time these fragments found their way there.

- (3) A small gold *siraspota* of a statuette, with three wavy prongs rising from a gem studded base. The semi-precious stone set in this *siraspota* is transparent.

Almost touching this vessel and to the North-west of same was a brimless clay bowl very much wasted at its edge, diameter $7\frac{1}{2}$ " internal depth 3". This also shows signs of having been kept on a fire.

At the four corners of the chamber were four bronze lamps each about a foot away from the closest corner, of heights ranging from $17\frac{1}{4}$ " to $19\frac{3}{4}$ " and base diameters ranging from $6\frac{1}{2}$ " to $7\frac{7}{8}$ ". Two of these had broken at the point where the stem of the lamp joins its base and a third had a welded portion separated at 3" from the top. The unbroken lamp and two of the broken ones were in position. The fourth one broken at the point where the stem joins the base which was at the south-west corner, had its upper portion tilting against the corner of the chamber.

In each of the niches referred to above was a seated Buddha statue of gold foil in *dhayāni mudrā*. The particulars of the statues in the various niches are as follows :—

South-west niche

With gold *siraspota* of three wavy prongs rising from a red gem at the middle of its base.

Height exclusive of *siraspota* $2\frac{1}{4}$ ".

Breadth at legs $1\frac{3}{4}$ ", breadth at shoulders $1\frac{1}{16}$ ".

Length of *siraspota* $\frac{1}{2}$ ".

North-east niche

With small flat spatulate gold *siraspota*.

Height exclusive of *siraspota* $2\frac{7}{8}$ ".

Breadth at shoulders $1\frac{1}{8}$ ".

Breadth at legs $1\frac{3}{4}$ ".

Length of *siraspota* $\frac{5}{16}$ ".

North-west niche

No *siraspota*, but slight protuberance at top of head.

Height $2\frac{7}{8}$ ".

Breadth at legs $2\frac{1}{2}$ ".

Breadth at shoulders $1\frac{1}{8}$ ".

South-east niche

Only this statue was placed on a bronze pedestal 3" long, $2\frac{1}{2}$ " broad and 2" high.

Part of the paste with which the statue was originally filled is sticking on to this pedestal.

This statue appears to have had a *siraspota* originally, which is now missing.

Dimensions of statue are :—

Height $2\frac{7}{8}$ ".

Breadth across legs $2\frac{1}{4}$ ".

Breadth across shoulders $1\frac{3}{8}$ ".

The earth from the niches yielded some semi-precious stones and the earth from the chamber carefully sieved yielded some semi-precious stones, minute fragments of gold and a flat rosette of gold $\frac{1}{2}$ " diameter.

On 11th October, 1960, was commenced a further excavation of the smaller *stūpa* with a view to exposing the third relic chamber. (Plate XVI).

At a depth of 1'6" below the floor level of the second relic chamber exposed earlier, was revealed the covering slabs of the third relic chamber. The previous excavation had to be extended to a length of about 3'0" to the North to give more working space for the men who were at the job. There were six rough cut granite slabs, with measurements as shown below. The thickness of each of these slabs was about 1'0".

1. 3'2" × 9½"
2. 4'2" × 9"
3. 6'3" × 9½"
4. 6'8" × 1'2"
5. 4'3" × 10"
6. 3'10" × 1'3"

These slabs covered the relic chamber and were placed in the direction north-east to south-west. The four corners of the relic chamber were facing the cardinal points, similar to the one which was exposed earlier. In plan, the relic chamber was 3'6" square, and the height at the bottom of the sides was 3'3". The floor of this chamber was not level being convex in form, the height at the centre was 2'11".

The relic chamber was opened up on the 14th October. There were two clay lamp stands with clay lamps placed on them in the southern and western corners.

On the eastern corner was a bronze pedestal lamp broken in two. There were four iron tridents in the four corners.

Also were found two clay vessels in a good state of preservation. The bigger one was found to be 2'8" from the northern corner and 1'3" from the eastern. The smaller vessel was 1'10" from the northern corner and 2'8" from the western.

On the floor of the relic chamber four bronze miniature cobras 1½" in length were discovered.

There was a small crystal *karaṇḍuwa* 1½" in height in the shape of a miniature dagaba in the centre of the chamber. On examination of the soil at the floor of the chamber were found a silver-plated coin of Vijayabahu (10th century) and one thousand two hundred and thirty-four—1,234 semi-precious stones.

There were four niches (one on each side measuring 8" × 7"), each niche being 2'0" above floor level of relic chamber and receding to a depth of 8". These niches were placed in the central vertical axis of each wall of the relic chamber. In each of the niches were four gold-foil Buddha statuettes in *samādhi* attitude. These statuettes were very badly damaged as the core, probably of paste, had decomposed.

A list of the finds discovered from the third chamber of the smaller *stūpa* at Dadigama is given below :

1. Buddha Images—Gold foil

(a) N. E. niche. Height of image	..	2½"-4
Breadth across legs	..	2"
Breadth across shoulders	..	1½"
One prong most probably of the <i>siraspota</i> , height	..	½"
(b) S. E. niche. Height of image	..	3¼"
Breadth across legs	..	2¾"
Breadth across shoulders	..	1¾"
Height of <i>siraspota</i>	..	½" with a semi-precious stone

- (c) N. W. niche. Height of image .. $2\frac{1}{2}''$
 Breadth across legs .. $2\frac{1}{4}''$
 Breadth across shoulders .. $1\frac{1}{2}''$
 Height of *siraspota* .. $\frac{3}{8}''$ with a semi-precious stone
- (d) S. W. niche. Height of image .. $2''$
 Breadth across legs .. $1\frac{1}{2}''$
 Breadth across shoulders .. $1\frac{1}{8}''$
siraspota with three prongs—height .. $\frac{1}{2}''$

2. Clay lamp stands with lamps placed on them—2

Western corner of chamber

- Height of clay lamp stand .. $11''$
 Diameter at base .. $6\frac{1}{2}''$
 Diameter at top of stand .. $3''$
 Diameter of clay lamp at brim .. $3\frac{5}{8}''$
 Height of lamp .. $\frac{1}{2}''$

Southern corner of chamber

- Height of clay lamp stand .. $10\frac{3}{4}''$
 Diameter at base .. $6''$
 Diameter on top of stand .. $3''$
 Diameter of clay lamp at brim .. $3\frac{5}{8}''$
 Height of clay lamp .. $1\frac{1}{4}''$

3. One bronze pedestal lamp at S. E. corner.

- Height of lamp with base .. $1' 8\frac{3}{4}''$
 Height of base .. $4\frac{1}{2}''$
 Diameter at base .. $7\frac{1}{4}''$
 Diameter of oil tray .. $7\frac{1}{2}''$

4. Four iron tridents at the 4 corners of the chamber—length of each trident is $1' 7''$. All the tridents are similar. The one found at the southern corner is in bits.

5. Two clay vessels—

- Diameter of small clay vessel at brim .. $7\frac{1}{4}''$
 Height of small clay vessel at brim .. $4''$
 Diameter of big clay vessel at brim .. $8\frac{1}{2}''$
 Height of big clay vessel .. $5\frac{1}{4}''$

6. Four miniature bronze cobras (about $1\frac{1}{2}''$ in height), a silver-plated coin of Vijayabāhu—10th century, 1234 (one thousand two hundred and thirty-four) semi-precious stones and twelve pieces of gold foil. A miniature crystal reliquary in dagoba form with kot-kāralla having a height of $1\frac{1}{8}''$ on the South-western side.

Diameter of reliquary at base $\frac{5}{8}''$.

It is not out of place to mention here that the chambers of the main *stūpa* were covered with stone slabs and stone pillars that had been earlier used for other buildings. It is possible that to the South and West of the smaller dagoba there were other buildings when the building of the larger *stūpa* was undertaken. These buildings may have been broken down and remains from them, such as stone pillars mentioned above, utilised in the construction of the new edifice.

The *Cūlavamsa* definitely tells us that the *Sūtiḡhara* Chetiya of Parākramabāhu the Great was 120 cubits high. The small *stūpa* we find here is thus not the one referred to in the chronicle. If the smaller *stūpa* had no bearing to the *sūtiḡhara* (birth-chamber) of the king we have to visualize a time when a small *stūpa* existed very close to the house in which the king was born. The existence of a *stūpa* so close to a birth-chamber is very unlikely. If there had been on the site, a small *stūpa* which was unconnected to the event of the king's birth, we would expect the king to have built the *Sūtiḡhara* Chetiya apart from the earlier *stūpa*. Its incorporation in the larger *stūpa* and the uniformity of the bricks in both seem to indicate that the smaller *stūpa* marked the exact birth spot of the king and that it was built before he had the resources for building the larger one.

Conservation

The conservation of Koṭavehera—the larger *stūpa* at Dādigama was continued during the year. Conservation work at large monuments such as stupas, is necessarily slow owing to the need to use the ancient material and to follow the ancient pattern faithfully.

PROTECTED MONUMENTS

Of the monuments protected by the department the Kirivehera at Kataragama received much attention from the department in 1961.

The work on Protected Monuments was, however, not confined to Kataragama alone. Plans were prepared for the conservation of the shrines on pillars (*tāmpitavihārā*) at Dorabāvila near Paṇḍuvasnuvara in Tissava Korale in Devamedī hatpattuva, in the Kurunegala District, and Ambulugala-vihare in Galboda Korale in the District of Kegalla. Preliminary work for the conservation of the shrine at Dorabāvila such as putting up of the protective roofs (*puragē*) was over by the end of the year.

Inspections with a view to conservation were made of the following monuments :—

Lankātilaka-vihāra and dēvāle, and Āmbākka-dēvāle at Uḍunuvara in the District of Kandy, the Mahasaman-dēvālē near Ratnapura.

An exploration of the area around the Nāgadīpa-rajamahāvīhārāya, Uraṇiya in Badulla District, was also made and several remains of ancient buildings and interesting pieces of sculpture including a moonstone of very ancient type were noted. Inspection of the roofed-bridge at Bōgoḍa in Badulla District was made and preliminary work for the conservation of this unique monument was attended to during the year.

Kataragama, Kirivehera

EXCAVATIONS

The excavations of the modern accretions on the summit of the dagoba, and on the eastern and southern sections of the *maluva* of the Kirivehera at Kataragama, begun in 1959 were continued during the year.

The removal of debris on the top of the dagoba and modern constructions thereon brought to light a relic chamber of recent date (1912). The opening of this structure was fixed for February 13th. Operations began in the presence of the then Prime Minister, Mr. W. Dahanayake, a large number of bhikkhus including the resident theras, the members of the Restoration Society, several public servants and the general public. The presence of a large slab of stone on the southern side of the chamber from which direction the first attempts at investigation were conducted prevented the progress of the excavation.

On March 5th, a second attempt at opening this chamber from the western side was made in the presence of the resident bhikkhu, the Basnāyake Nilame of Kataragama Mahā-dēvāle and the Public Trustee. This attempt was a success. The finds in the chamber included Buddha statues, some of which were of Burmese make. Among those present at the excavation was at least one person who had witnessed the enshrinement of objects in this modern relic chamber. This was Mr. T. R. Neris Appu, a former Village Headman. Among the finds was a large number of Buddha statues in various postures and attitudes. Some were images representing the Master seated under the Bodhi tree. There were also Bodhi trees separately, some of them in silver. The deposits in the chamber, though modern, reminded one of the old traditions. The inclusion of bottles of oil and scent was of course a departure from convention.

On the next day twelve niches discovered under the relic chamber were examined. The majority of the finds in these were Buddha statues, several of them made in Burma.

The construction of the relic-chamber and its adjuncts was the work of one Siribaddana Upāsaka who had collected subscriptions for the re-construction of the Kiriwehera even in distant Burma. The deposits were made in 1912.

The finds were handed to V. Ananda Thero, Resident Bhikkhu of the Kataragama Kiriwehera temple, and arrangements were made for their exhibition.

Since no further excavation on the dagoba was possible, excavations were continued on the eastern and southern sides of the *maluva*, in order to find the different stages of its growth, so that the knowledge so gained may be utilized for the re-construction of the history of the dagoba.

The excavation revealed six different phases of work at the *maluva*, that is, six different periods of alteration or major repair. (Plan No. VI). The numbering of the phases is begun from the latest phase which is encountered first.

Phase 1.—This is simultaneous with the construction of the new relic-chamber excavated in March. At this phase no alterations to the *maluva* had been made.

Phase 2.—During this phase the upper platform and the sand-strewn court. (*Vālimaluva*) have been made into one, ultimately making a *maluva* of 200 by 200 ft. The outer parapet wall (*piākāra*) of the *Vālimaluva* has been converted into a retaining wall. Examination of the dagoba itself indicated that the existing dome was constructed during this period. It was also learnt that bricks from the *maluva* had been used in the repairs or the enlargement of the dagoba. The reason for filling up the *Vālimaluva* up to the height of the platform (*Uḍamaluva*) may have been the inability to maintain it.

Phase 3.—Much alteration of the *maluva*, hence of the dagoba itself, was not noticeable in this period. It is, however, seen that the ground surrounding the *vālimaluva*, namely the outer-court or *piṭṭamaluva* had got filled up to about 18 inches. This is clear from the fact that the concrete moonstone of this phase at the foot of the flight of steps is about 18 inches higher than the similar moonstone of the previous phase. The lower members of the flight of steps also have been adjusted to suit the level of the new moonstone and the outer-court. The 'guard houses' in the lower-court at the corners of the platform may belong to this phase.

Phase 4.—The platform has been enlarged during this phase, a new flight of steps has been constructed over that of the preceding phase, and a pair of new brick balustrades had been built (Plate XVII). At this stage, the platform stands 10 feet above the lower-court. To this phase belong the heavily moulded bricks of the platform. Mixed with the lime plaster of this period are found broken sea-shells. The imposing *stucco* mouldings of the platform belong to this phase. (Plate XVIII).

Phase 5.—The mouldings of the platform during this phase were of a simple character. The ascent to the platform was through a flight of steps of stone flanked by a pair of brick-made balustrades. The bricks of this period are carefully prepared and well-baked. The lime-plaster contains river pebbles mixed in it.

Phase 6.—This is the earliest phase of the work at the dagoba so far known and investigations here were in progress when the year ended.

Among finds at the excavation of the lower-court were :—

1. pieces of *terra-cotta* including the head of a deity.
2. figures of elephants in stone.
3. inscribed brick.
4. fragments of inscribed stone.

EXPLORATION AND INSPECTIONS

Systematic exploration, particularly with a view to re-starting the collection of material for the preparation of the Monuments Register, a work which was in abeyance for a number of years, was re-commenced. Investigations were not confined to any part of the Island, and every effort was made to cover as many sites as possible where urgent inspections awaited. Below are brief notes on some of the ground covered.

Western Province

The archæological importance of the Western Province is seldom realized. Colombo and the larger urban areas of the Province are normally associated only with the activities of the western powers. The earlier historical associations of Colombo and its environments are forgotten. The foreign visitor has today very little time to stay out of a steamer or air-plane, nevertheless he is often anxious to gather information about the history of the country, and is curious to see some old sites and monuments. The department has begun putting together whatever information is available to prepare a Guide Book "On the archæology of Colombo and its environs".

Steps were also taken to begin the inspection and exploration of all sites and monuments in the Province. Among sites visited were Vāraṇa Pīlikuttuva and Kāragala. At Vāraṇa all the caves are renovated. Pīlikuttuva has not yet received so much attention from the devotee. Kāragala has been already referred to in the last year's *Report*. As it was thought that archæological investigations may supplement the information about this ancient seat of learning, steps were taken to make the site of the establishment a Protected Monument under the provisions of the "Antiquities Ordinance."

Central Province

RAYITALĀVA

Rayitalāva, a village in Matale District (Map ref. I 15/22), was visited in order to ascertain whether an ancient tunnel (*umagē*) about which some informant had written to the department did in fact exist. Investigations have not given us any evidence to the existence of such a tunnel.

GUNADĀHA

Gunadāha is in Kandy District (Map ref. No. I 19/40) close to Galagedara in Tumpānē. A report received from the area said that some incisions were found on a rock, and this was inspected in order to find out whether it was an inscription. It was seen that the informant had taken for incisions what turned out to be natural marks on the rock and fancied that he had discovered an inscription which was the clue leading to a treasure trove of immense proportions.

DEGALDORUVA : BŌ-TREE

Degaldoruva in Kandy District (map ref. No. I 25/14,15) is well known for the mural paintings of its cave-temples. A bō-tree known as “Kaluvādi-bōdhiya” was inspected here in order to find out whether it has any important historical significance. No evidence has so far been found to give the tree any such importance.

DAMBARĀVA : PĪṬIYĒ DĒVALĒ

A dēvalē dedicated to “Pitiye Deviyō” is situated in the Dambarāva village, 1½ miles north of Kuṇḍasālē Palace site (map ref. No. I 25/15). The building is modern with a tiled roof, but the entrance doorway is from an old structure. It is a granite door-frame profusely carved on the lintel. There are three carved moonstones belonging to the Kandy period. The stonework of the dēvalē, according to tradition, was done on the orders of Śrī Narēndrarājasimha of Kuṇḍasālē who experienced a miracle at this spot on his way back to the Palace from a visit to the area.

KANDY : KEPPEṬṬIPOLA BŌDHIYA

This is situated near the Kandy police barracks. A small area of land was set apart and handed over to the department by the Government Agent, Kandy, in order to preserve the tree as an historical monument.

HAṆḌAGANĀVA

During the course of widening the main irrigation channel in a settlement under the Minipē colonization scheme (map ref. No. J 22/20) the labourers working under the contractors of the Irrigation Department had excavated a site containing potsherds, tiles and brickbats. 120 yards south of this site was a fairly large brick mound probably the remains of a *stūpa*. Further surface investigations revealed that in an area of about ¼ acre, pieces of tile, potsherds and fragments of stone pillars were to be found.

OTHER SITES

The Balana Fort, Gurudeniya, Simhapitiya and the Protected Monuments in the district were periodically inspected. The jungle in the Gurudeniya reserve was cleared. The fence at Simhapitiya reserve was re-done and the undergrowth cleared and burnt. A caretaker was appointed to look after the reserve and to keep it clean as it is situated within the Urban limits of Gampola.

Southern Province

GAṆḌĀTILAKAVIHĀRA

This is situated in Viravila Village in Māgam Pattuva of Hambantōṭa District (map ref. No. P 13/13). A circular brick mound and 11 stone pillar-stumps were the only remains at the site. The remains were not considered very important and the Government Agent, Hambantōṭa was requested to lease the land on the usual terms applicable to the lease of Crown lands containing ancient remains.

MĀLIGĀTĀNNA

Māligātānna is the name of a site in a privately-owned coconut estate situated 1½ miles north of Tangalle bazaar. A few old brickbats and pieces of flat tiles were seen in this land and on surface there was nothing of special interest in this site. However, the site has been noted along with other ancient sites in and around Tangalle.

KIRINDA

There has been no settlement with regard to the Archæological Reserve at Kirinda. Another important site in the locality was discovered during the course of an exploration in the early part of the year. The most important discovery here was a slab-inscription of Āpā Mihiñdu (see section on EPIGRAPHY). Action has been taken to have this site declared an Archæological Reserve.

OTHER SITES

The Archæological Reserves in the province, namely Kushtarajāgala at Vāligama, Galgē at Dondra, Rambā-vihāra, and the two reserves at Tissa, Galkanumandīya and Akurugoda were periodically inspected and maintained. The reserves at Tissa received more attention. They were cleared and fenced, and notice boards were put up at the sites.

Eastern Province

A brief excursion was made in the basin of Yān-oya in Trincomalee District, and some ancient settlements noted for further exploration. Further investigations were also made in the area around Tiriyai. It was brought to the notice of the department that several ancient sites in this province had been ruthlessly destroyed in recent years.

A visit was paid to Amparai and the exhibition of the collection of antiquities at the Secretariat was inspected. It was reported that some of the objects such as the medicine trough noticed at an ancient hospital site near Dīghavāpi the previous year (1959) had been destroyed by mischief makers.

Northern Province

TADḌAMALAI

There is a site called Taddamalai or Muttaiyankattu about 4 miles from Oddusuddan at the 15th mile post on Mānkulam-Mullaitivu road (map ref. A 20/29). Here within the two to three acres of land fringing an old tank were noticed the remains of old buildings, including balustrades of different types, guard stones and monolithic pillars, one of which was as much as 10½ feet in height. Inside the main building was a stone slab 15½ feet × 6½ feet × 1 foot with carved sides (found in three fragments). Nearby were two fragmentary lime-stone images one of a standing Buddha and the other of a Bodhisattva. Brickbats, tiles and sherds which were found scattered in the site pointed to its having been occupied for a long time. Action is being taken to have this site declared an Archæological Reserve.

MĀMAḌUVA

A collection of *terra-cotta* figures was obtained from Māmaḍuva near Vavuniya.

URUTIRAPURAM

On information received from the District Revenue Officer, investigations were made at a site containing *terra-cotta* figurines probably connected with a fertility cult at Urutirapuram (map. ref. A 14/49). Some trial excavations were also made. A good collection of these objects was made, and the site has been noted for further exploration.

North-Western Province

POTTUVILLU

An ancient site at Pottuvillu village in Puttalam-pattu, Puttalam District (map ref. F 16/61,62) was inspected at the request of the local *Sāsanamaṇḍalaya*. The *maṇḍalaya* sought a lease of the land containing the ruins in order to restore a dagoba for religious purposes. The remains at the site were a circular brick mound dug in the centre to a depth of about 12 feet by treasure hunters, and several stone pillar stumps and a flower altar. The mound was 3 feet above ground level and was identified as the basement of a small dagoba. The remains on ground appeared to be of no special interest and the Government Agent of Puttalam was requested to lease the land on the usual conditions applicable to the lease of Crown lands where ancient remains are found.

MURUKKUVATAVANA

On the outskirts of Murukkuvatavana, a remote village in Rājavanni-pattu, Puttalam District (map ref. F 17/27,28), a fairly large rocky hill in the forest was visited during the course of an inspection. There were circular brickmounds one on the summit of this rock and the other on a lower ridge. Four stone flower altars were found. The site is full of natural beauty, but the ancient remains have no special archaeological significance.

KŌNGASYĀYA

Kongasyāya is a new settlement (map reference I 11/6) under a village expansion scheme in Chilaw District. Mr. R. A. Jamis, one of the owners of an allotment in this scheme, along with a few others of the village had begun manufacturing engineering bricks for local use, and as usual, in this area they selected the site of an ant-hill close to a stream. They had reduced the ant-hill to ground level and dug further down for the proper quality of clay, but they could not dig very deep. At about 2½ feet below ground level an old masonry foundation obstructed their work. Abandoning their quest for clay, and with newly kindled enthusiasm they had traced the masonry wall as far as they could within that day. On the following day, however, the Divisional Revenue Officer interfered and stopped the unauthorised excavation. At the time of the inspection the exposed area was partly covered. The wall which was uncovered is 2 feet thick and appears to be a part of a large curve. There were no traces of any ancient remains of any kind on ground level in that vast new clearing. Investigations therefore, have to be followed up. The site has been noted for systematic excavation.

MAHAGAMA

The ancient site at Mahagama in Chilaw District (map ref. I 11/53) was re-inspected. The site appeared to be one of historical interest. It was found necessary to carry out at least trial excavations in order to find out further information regarding the monument and antiquities lying here below ground.

PANĀVIṬIYA

Panāviṭiya *ambalama* was re-visited. This monument is in a very bad state of preservation. At the time of the inspection the boss on the top of the roof-frame was found to have snapped and the rafters dislodged. It was decided to conserve the *ambalama* as early as possible (Plate, XIX). By the end of the year all preliminary work was planned for the conservation of this building (Plates XXa, XXb).

KOTAGALA

Kotagala is a rock situated 3 miles from Narammala and $1\frac{1}{2}$ miles from the Narammala-Kurunegala main road in the village of Mivāva. On the summit of this rock some old brickbats were found. There were no other remains, and the site was considered to be of no special interest to this department except for locating it in the Monuments Register.

RAJAMAHA-VIHĀRA, ENNORUVA

This is situated in Ennoruva village in Daṁbadeṇi-hatpattuva (map ref. I 17/8), $2\frac{1}{4}$ miles away to the left at the 27th mile post on the Giriulla-Kurunegala main road. There is a modern temple now, but in the vicinity of the dagoba a granite pinnacle (*kotkāralla*) and several architectural remains of an old building were found. There are two shrine-rooms, one on the verge of collapse. It is constructed in the Kandyan style of architecture. The wooden posts supporting the roof of this ramshackle building have carvings on them. The entrance doorway is profusely carved, but the wood-work is decayed. The statues and the paintings on the walls appeared not to have been restored at anytime, but as the walls are cracked and are threatening to collapse there is no way to preserve them. They have been noted for copying. This building appeared to have been constructed in the early British period.

RAJAMAHĀVIHĀRA, KANDĒGEDARA

This is situated in Maha-āraccimulla village (map reference I 18/52) of Daṁbadeṇi-hatpattuva, $4\frac{1}{2}$ miles away from Alawwa Railway Station on the Narammala road. The *pansala* and the shrineroom are very modern. In the backyard of the shrine-room some pits have been dug for planting coconut, and it was reported that in one of these pits a Buddha statue was discovered. This statue is 6 feet high and is of marble. The statue appears to be incomplete, no sculptural details being noticed at present. The incumbent bhikkhu told the department that two other statues of the same material were unearthed from the same area in 1930. These are now kept in the shrine-room and are coated with plaster. In the earth that had been dug out pieces of old flat-tiles were to be seen. Two low rectangular mounds in this area probably mark the sites of the foundations of buildings belonging to the ancient Vihāra. This site has been noted for further exploration when resources of the department permit.

SAILAKĀRĀMAYA, WARIYAPOLA

This is situated in Wariyapola village (map ref. I 19/17), one mile away from Wariyapola bazaar on the Chilaw road. It is a modern temple. The dagoba and the shrine-rooms are situated on a hill beside the temple. Out of the two shrine-rooms, one was very recently constructed, and the other was of the style of the late Kandy period. In this building the entrance doorway and the wooden-pillars were carved, but the carvings did not display any artistic merit. The statues and the paintings have been constantly repaired in recent times.

TALAMPIṬIYA

Arrangements were made for a trial excavation of the site at Gaṇa-araṁbē, which had been noted for acquisition for an Archæological Reserve.

ARCHÆOLOGICAL RESERVES

Archæological reserves at Arankālē and Nillakgama were periodically inspected and maintained satisfactorily according to the strength of the staff available at each of these places. The Nillakgama reserve was cleared and the barbed-wire fence re-done.

North-Central Province

MAHANELUBĀVA

A brief surface exploration and trial excavations were conducted at an ancient site situated in a paddy-field at Mahanelubāva in Nuvaragamkorale off Maharatmalē on the Anuradhapura-Kurunegala road (map ref. F 9/45). The site is a monastic establishment about three miles south of the group of ruins in Anuradhapura now known as Vessagiriya.

The exploration resulted in finding a number of mounds, which were found to contain remains of ancient buildings. Parts of the retaining wall which enclosed the buildings of what was evidently a monastic establishment were also visible. It was decided to excavate four of the mounds. The trial excavations disclosed the following results :—

Mound No. 1.—This covered the remains of a building 23 ft. by 18 ft. 9 inches. The entrance is to the south and is provided with a flight of four steps. There are three rows of pillars running north and south, with three pillars in each row. The plinth of the buildings is covered with *cyma recta* mouldings.

Mound No. 2.—This covered the remains of a building 21 ft. by 13 ft. There are two rows of pillars, with four pillars in each. The plinth is of moulded stone slabs.

Mound No. 3.—This covered the main building in the group which is in alignment with building No. 1. The entrance of the building faces north. Within the building is a slab of stone 14 ft. 3 ins. by 6 ft. 8 ins. The sides of the steps are flanked with a pair of *makara* balustrades. The steps begin with a plain "moonstone" and on either side is a guardstone with *nāgarāja* and *gaṇa*. The plinth stones are carved with *cyma recta*, *taurus* and *fillet* mouldings.

Mound No. 4.—This covered a building paved with stone. There are two rows of pillars, four in each row. The entrance faces north. At the entrance are two plain guardstones, one of which is marked with the likeness of a javelin.

The owner of the field is Ratnāyaka Mudiyaṇṣēlāgē Kiribaṇḍā of tract No. 9, L.L.D.

The Government Agent, Anuradhapura was requested to look into the possibility of obtaining the land for further investigation and other archæological purposes.

NABADAGASVĀVA

On 18.9.1960, Mr. J. Uduwara, Keeper of Museum, Anuradhapura, with the help of the Police recovered at Rambāva, a Buddha image which was being removed from Veherabāṇḍi-mūkalāna, which is a mile from Nabadagasvāva in Pahalavāva-tulāna in Kāṇḍē-kōralē of East Nuvaragampalāta (map ref. F 5/9 and F 4/16) to the Vihāraya at Dunumaṇḍalāva.

This sedent stone image which is in a good state of preservation, in spite of being slightly damaged, was removed to the Anuradhapura Museum. The image is 3 ft. 3 ins. high. The broken pieces from the right hand were also recovered.

Explorations of the site in Veherabāṇḍi-mūkalāna also were made. In the remains of an ancient building with six rows of pillars with four in each row were two seated Buddha images. One of these depicts the Master under the hood of the cobra, Mucalinda. Its head and right arm are missing. The torso is 1 ft. 9 ins. in height. The head was found separately.

Another find at the site was a *yūpa* pillar, 5 ft. 4 ins. in height. An inscription of 14 lines appears on it (see appendix I·7).

It appears from the remains of the dagoba dug into by treasure seekers and from other objects found, that the site is historically important and it has been noted for further exploration.

UTTIMAḌUVA

Further *terra-cotta* figurines were collected from Uttimaḍuva in Ulagalla-kōralē of Hurulu-palāta (map ref. F 10/50) from where a large collection had been made earlier in about the year 1950.

KATĪYĀVA (NĀVĀGALA)

The Nāvāgala site of Katīyāva in Nammaḍē-gama, Elimadapalāta of Eppāvala-korale (map ref. F 14/52) was inspected. It was found that the cultivators of the paddy fields had encroached into the *maluva* of the ancient dagoba. Several remains of other buildings found in the land in close proximity to the dagoba were also inspected. Action to declare this site an Archæological Reserve and also another site in the same area, Maligākālē, was expedited.

PADAVIYA (See *Administration Report* for 1954.)

An exploration was made of ancient sites in the Padaviya area including the Archæological Reserve. It was noticed that several valuable pieces of sculpture, including Buddha statues, have been destroyed by persons whose curiosity had been roused by these. Among those who perpetrate these acts of despoliation are no doubt "pious" Buddhists themselves who come to reside in these areas for the first time. Quick action for the protection of at least the Reserve was found necessary, and Padaviya has been noted as a site for a permanent station in the near future.

MAHAVILACHCHIYA

Two sites were explored in this area.

At site No. 1 was a dagoba dug into by treasure-hunters. Here there were three seated stone Buddha images, two plain guard-stones and a large stone basin for washing feet. One of the Buddha images was in a good state of preservation. The second was not carved at its back, and of the third which was only a torso, the right hand was missing. Two of the images were housed in a modern building (*piḷimagē*) at the site (Plates XX1a, XX1b).

Site No. 2, a few miles off, was a site known as Veheragala or Veherabāṇḍigala, where the remains of a dagoba and other structures were found. The rock on which the ruined dagoba stood had been broken to a great extent in the course of the work of the Land Development Department. In front of the dagoba was a building with several stone pillars *in situ*. Close to the dagoba was a flower altar with moulded borders. To the north of this were remains of two structures with stone pillars. The irrigation channel here, cut across an ancient structure. On one side of the channel were two stone pillar stumps with marks of recent damage. Ancient bricks unearched in the excavation of the channel were also heaped by the side. The portion of the *yūpa* pillar of a dagoba was fixed in front of a labourer's cottage to serve as a washing stand. The sculpture on the flower altar suggested a date anterior to the 6th century.

Uva Province

No new inspections were done in the Province during 1960, but the Archæological Reserves at Buduruvagala, Hābāssa, Māligāvila and Galēbādda were periodically inspected. Minor repairs to the approach road to Buduruvagala were done during the latter part of the year. The jeep track to Hābāssa from Ōkkampitīya was kept free from scrub jungle and some men were engaged to cut drains where these were necessary, so that there would have been no marshy spots on the road near streamlets.

During a visit to Badulla in connection with conservation works of Badulla-Kataragam *dēvālē*, investigations were made at Mutiyaṅṅavihāra also at the request of the Vihārādhipati-thera of this establishment. Some old stone sculptures were noticed scattered here and there. It was also reported that ancient brick foundations were in existence about seven feet below the ground level of the present temple.

A visit was also paid to Bogoda cave temple and the roofed wooden bridge. Nāgadipa-vihāraya near Uraniya was also inspected (see section on "Protected Monuments"). Visits were made to Mahiyangana in connection with the proposed Archaeological Museum, while on these visits note was made of antiquities and remains of early structures brought to light in the grounds of the dagoba during the course of excavations made there by the Restoration Society for purposes of re-construction. It was clear that the dagoba in early stages stood on a *maluva* as the Kirivehera at Kataragama did. The lower court (*vāli-maluva*) had been filled with soil brought down by the river during the course of centuries.

At the beginning of the year when work at Kirivehera had to be temporarily suspended a brief exploration was undertaken in the outskirts of Kataragama. The party consisted of Mr. R. B. Nuggeoda, Inspector, Mr. N. H. R. Nalawangsa, Photographer, and Mr. T. K. Jayasundara, the Collector of Inscriptions. This party combed the jungles in a radius of about 7 miles around Kataragama, but failed to record any large ruins. The only ancient remains they came across were a few stone pillars, and a mound of old brick bats, on the left bank of Māṇikgaṅga, 7 miles north of Kataragama bazaar. Since the main purpose of this expedition was to find out the traces of the ancient settlements, the efforts of the party were not without success. The discovery of old pot-sherds on the surface of the ground in some spots on the left bank of the Māṇikgaṅga, not far away from the modern Kirivehera temple afforded room for investigation.

Further explorations in the area were made during visits to inspect works at Kirivehera, Kataragama. Some ancient monuments were also noted at Sellakataragama, about three to four miles up-stream on the banks of the Māṇikgaṅga, north of Kirivehera.

The hill to the south of Kataragama known as Vādahitikaṇḍa was inspected, perhaps for the first time by the department. No remains of any ancient structure were noticed. There was no further evidence of any ancient habitation or means of water supply. No ancient pottery or brick bats were noticed. Some recent foundations of buildings were, however, reported. What is evident so far is that the site of the Kirivehera, *bo*-tree and Mahadēvālē mark the ancient holy place. At the time when the god of Kataragama was fully identified as *Kārttikeya* (Śaṇmukha) it was found necessary to associate him with the top of a hill, as in South India where this god is often associated with hills. Hence a temple for the god may have been built on a hill-top.

Sabaragamuwa Province

SIRIVARDHANĀRĀMAYA : UTUVANKANDA

This is a modern temple in Utuvankanda (map ref. No. I 24/36, 37). On a flat rock near the temple traces of an old site were to be seen. The incumbent bhikkhu of the new temple told me that a brick masonry foundation was also discovered in the garden when a pit was dug for planting coconut, but at the time of the inspection this was covered. A few Brāhmi characters were to be seen on the natural rock surface near the modern *vihāragē*.

GARĒKANDA-VIHĀRAYA

Garēkanda is a steep hill situated in Kegalle District (map ref. No. I.23/37). On the summit of the hill a large collection of old brick bats was found. At the foot of

the hill is the Garekande Rajamahā-vihāra. The *pansala* is a modern building, but on the brow of the cave and on a natural rock surface near the *bodhiya* Brāhmi inscriptions were found.

ARCHÆOLOGICAL RESERVES

Archæological Reserves such as Padavigampola, Mānikkaḍavara, Bārāṇḍikōvil and Ruvanwella Fort, and the Protected Monuments of the Province were periodically inspected and maintained during the year under review.

ANTIQUITIES DISCOVERED ACCIDENTALLY

It was through the prompt action taken by the Technical Assistant of the Irrigation Department at Daṁbāna near Alutnuwara that the department was able to recover some valuable ancient objects which would otherwise have been lost to students of archæology. The contract for the construction of the main Irrigation Channel at Kandēgamyāya 5 miles north of Daṁbāna village in Bintenna (map ref. No. J.18/9) in the District of Badulla was taken by the Sub-Post Master of Daṁbāna. The contractor's workmen besides excavating the channel to given dimensions had also to strengthen the channel bund with additional earth. To get this additional earth they excavated a site containing ancient brick bats and stone-pillars, perhaps with the intention of finding a treasure trove. A trench 6 ft. by 2 ft. was dug in the centre of the mound and at a depth of 2 ft. a "Yantragala" containing votive objects turned up. The finds though not objects of much intrinsic value, as the sub-contractor and his workmen had hoped for, were divided among themselves, and a share was given to the contractor also. This news reached the Technical Assistant who promptly recovered what was possible with the assistance of the Village Headman and informed the department, and within three days of information the site was inspected. This is undoubtedly the site of an ancient dagoba, simple in construction. The objects discovered are mainly highly corroded figures of human beings or of deities. Of the other objects only one could be identified an elephant-goat (*Aṅkusa*). Careless handling and crude attempts at cleaning the objects had resulted in some of them being reduced to fragments. Action was taken through the Government Agent of Badulla District to recover the other objects not handed over to the department.

MONUMENTS REGISTER

Work on the *Monuments Register* was in progress when the present writer left the Island in September, 1953, to take up an appointment at the University of London on secondment by the Government of Ceylon. Scientifically prepared Index Cards giving all available information of a large number of monuments were ready. Forms had been circulated to Village Headmen, Local Bodies and other interested persons throughout the Island. Three officers had successively acted in the Post of Assistant Archaeological Commissioner, but not one card has been added to the collection. The forms received from various parts of the Island lie un-assorted. There is a note at the end of the *Report* for 1954 (page G. 34, paragraph 150) stating that the work was progressing satisfactorily and the information with regard to the Western Province was complete. All search and inquiry have failed to find any such progress made on the *Monuments Register*. From about the middle of 1959

an attempt has been made to put into the various files information gathered about the ancient places of habitation and Historical Monuments. The need of preparing and writing up of the *Monuments Register* is always borne in mind during inspections and explorations. The work thus planned continued during the year 1960.

CHEMICAL TREATMENT OF ANTIQUITIES

The following is a report submitted by Mr. K. E. Wijesinghe the Technical Assistant to the Assistant Commissioner (Chemist) regarding the work done during the year, 1960.

“With the departure of the Assistant Commissioner (Chemist) abroad, the work of the laboratory section of the department was greatly curtailed, and work was not carried out at the various monuments as usual.

FIELD WORK

In January, the Technical Assistant to the Chemist visited Sigiriya and attended to the portion of plaster above the 10th figure (from the left) which had become loose and had been removed. The surrounding area which appeared to be weak was treated and consolidated.

At Yāpahuwa, the work of preservation of the paintings in the shrine room of the temple was undertaken in February. Loose areas of the plaster, which were numerous, were attended to. White ants had continued their damage unchecked for a considerable time, and the painted plaster was dotted with holes and the cavities made by them extended into the plaster thus weakening it. A solution of pentachlorophenol was used on the areas where the white ants were active. One of the “Tifsonal” insecticides was also used along the edge of the floor. Similar white ant activity was found on the central image and the other smaller images.

This work was continued again from the end of March for one week. There were many areas where the pigments were flaking off from the surface of the painted plaster. As far as possible, these flakes of pigment were fixed back to the plaster using vinyl acetate solution.

Near the entrance to this portion of the vihāre, there were areas of the plaster which had a growth of fungus over the paintings. This was removed from the surface.

In April, the paintings and images at Dambulla Vihārē were inspected for the purpose of ascertaining the work that would have to be carried out there. It was found that the work involved was on a very large scale, and that no new damage had appeared since their inspection by the Assistant Commissioner (Chemist), in December, 1956, except the appearance of water in a fresh place on the painted ceiling of the largest vihāre. This water is seeping through cracks in the rock. Action would have to be taken to prevent damage to the paintings by controlling or arresting the trickling of the water.

LABORATORY WORK

One lot of 230 coins and another of 359 coins of the Polonnaruwa period from Mādīririya were chemically cleaned. Among the items received from the Museums for treatment were 5 Roman coins, 2 Dutch coins, 2 Ceylon coins (modern) and 1 Ceylon coin (elephant). ”

EPIGRAPHY

IN the field of epigraphy, the year began with the discovery of a document of far reaching importance yielding very interesting and hitherto unknown material relating to the history of Buddhism in the Island. An inscribed pillar buried among ruins in a site obscured by the thick brushwood was discovered on 7.2.60 near the village of Kirinda about 6 miles from Tissamahārāma dagoba. Only a small portion of the head of the pillar was seen above ground, and the Inspector of the department, Mr. R. B. Nugegoda had the place excavated and recovered the pillar containing the inscription. It refers to a tradition then current about the enshrining of a tooth relic of the Buddha (mentioned precisely as one from the lower left jaw) at the *Mahāthūpa* of Tissamahārāma by King Kāvantissa, whose date, is some four centuries anterior to the advent to Ceylon of the more famous tooth relic presently at the Temple of the Tooth, Kandy. No one remembers this tradition now, it was very probably forgotten during the time that Tissamahārāmaya (ancient Magama) was abandoned.

This record is an inscription of Āpā Mihindu and belongs to the tenth century A. D. At Mailagastota, not far from the site of our inscription was found another pillar inscription of the same prince (Record edited by Wickremasinghe *E. Z.* Vol. II, and pillar now in Colombo Museum) (Vide also *E. Z.* Vol. III p. 222 for correct identification of the Prince).

This inscription was read by the present writer and published with introduction and notes in the *Buddhālōkaya* (Sinhala Journal) June, 1960. (*Poson* Issue).

The translation of the Inscription is as follows:—

(This grant/proclamation is made) by Āpā Mihindu (A. line 23), the best *tilaka* ornament of the Sākya family, (A. lines 21–22) who by one blow brought under his control the kingdoms of Ruhuna and Mala (A. lines 15–17); (This Mihindu who was born of Queen Saṅg Gon), who was of equal birth with that king, the father of Mahinda, namely, king Abāsalamēvan who was born of the twice anointed queen, and who had descended in the line of King Paṇḍukābhaya, of the solar race in this prosperous island of Ceylon (A. lines 8–15). (In this prosperous Laṅkā adorned with manifold splendour, which is like unto a wreath of flowers in the form of gems worn by the Chief Queen, namely Daṁbadiva, who wears as her dark robe the great ocean itself with its rows of waves resembling the folds of that garment, who is adorned by the lustrous and wavy pearl necklace, namely the Milky way, and who wears as her gem-set ear-drops the evening and morning rocks (A. lines 1–8). A. lines 18–21 : (That Prince Mihindu) at the request of the great elders of that Kingdom, made in the name (power) of the Buddha Sāsana, bestowed on them villages and townships and made their four requisites plentiful. (A. lines 24–27, B. & C.) To the Royal Monastery of Tissamahārāma built by King Kāvantissa in his own name, where he erected a Great Thupa over the relic of the left tooth of the lower jaw of our Gotama Buddha in the very spot where the relics of the three previous Buddhas are enshrined, and which monastery that king had adorned with 360 monastic cells (he gave .....).

The discovery of the tradition contained in the inscription is very important in the study of the history of the bodily relics of the Buddha in Ceylon. The popular local tradition is that the Frontal Bone (*lalāṭa-dhātu*) of the Buddha is enshrined at the Mahāthūpa of Tissamahārāma. There is no doubt that this tradition is very recent for the *Dhātuvam̐sa*, of the thirteenth century A.D. a work which embodies much earlier material written to relate the history of the dagoba at Sēruvila definitely says the the *lalāṭa-dhātu* is enshrined there. The *Dhātuvam̐sa* is really the *lalāṭa-dhātuvam̐sa*, and the tradition embodied in this work is to be relied on in preference to statements made in compositions such as devotional poems of later centuries or pilgrims' verses. The truth appears to be that when Māgama was abandoned, the tradition as to what relics were enshrined at the Great Stūpa there, was forgotten. The record discovered in early 1960 tells us that up to the tenth century at least there was a tradition that a Tooth Relic of the Buddha was enshrined by King Kāvantissa in the Mahāthūpa at Māgama.

Further we learn also from this inscription that the relics of the three previous Buddhas were also enshrined at the spot where this Great Dagoba was built. So far as we know, this is the only spot in the Island which has been hallowed in this manner.

The following note and table of inscriptions copied during the year has been supplied by Dr. W. S. Karunaratne, M. A. (Ceylon), Ph.D. (Cantab.), Assistant Commissioner (Epigraphy):

“A summary of new inscriptions of which estampages were taken during the year is given as Appendix I.

Of the eleven inscriptions copied, the earliest is from Alutgama or Aluthammillāva of the Anuradhapura District. It mentions Vahaba (67—111 A.C.) and may belong either to this king or to one of his successors of the 2nd century A. C. As a large portion at the middle of this record is completely worn, it is neither possible to decide the author nor to gauge its contents. Next comes the fragment of a slab, which may be ascribed to the 3rd. century, found near the Outer Circular Road, Anuradhapura. The script and the phraseology of the extant portion are very similar to those of the slabs found at the Dakkhina Vihāra, Anuradhapura (see *A.R.* for 1948 sections 42–46).”

C. E. GODAKUMBURA,
Acting Archæological Commissioner.

Colombo, October 30, 1961.

APPENDIX I

Inscriptions copied in 1960

No.	Date of find	Place of Inscription with Reference to 1" mile Maps	Date, Authority and Regnal Year	Language and Script	Remarks
1 ..	7. 2. 60 ..	On three sides of a pillar in the scrub land 1½ miles N.W. of Kirinda rock, Magam Pattuwa, Hambantota District (P 14/33 & 41)	10th Century Āpā Mihindu	Mediaeval .. Sinhalese	Mentions the enshrinement of a Tooth Relic by King Kavan Tissa (See under Epigraphy)
2 ..	21. 4. 60 ..	On a slab to the south of the Buddha statue at Outer Circular Road, Anuradhapura (F. 5/52)	3rd Century	Sinhalese Prakrit Brāhmī	Fragment
3 ..	26. 4. 60 ..	On four sides of a pillar at Amanakkattuwa, Yoda Ela Tulana, Kalagam Korale North, Anuradhapura District (F. 19/32)	9th-10th Century Abha Salāreya 3rd year	Mediaeval .. Sinhalese	Worn. Immunity grant
4 ..	28. 4. 60 ..	On two pieces of a pillar at Weragala, Ellewewa Tulana, Kanadara Korale, Anuradhapura District (F 5/45)	9th-10th Century Sirisengabo	Mediaeval .. Sinhalese	Two fragments of an immunity grant
5 ..	3. 5. 60 ..	On one side of a pillar at Alutgama or Alut Hammllewa, Kunchuttu Tulana East, Kunchuttu Korale, Anuradhapura District (D 11/20)	1st 2nd Century Vahaba or descendant	Sinhalese .. Prakrit Brāhmī	Middle portion completely worn
6 ..	17. 6. 60 ..	On a slab of the stone pavement (South-western side) at Kirivehera, Kataragama (P 9/1 & 2)	9th-10th Century	Mediaeval .. Sinhalese	Records the fixing of two stone slabs
7 ..	18.10. 60 ..	On two sides of an octagonal pillar at Nambadesawewa, Pahallawewa Tulana, Kāndā Korale, Anuradhapura District (F. 5/9 & F 4/16)	12th Century Jayabahu 26th year	Mediaeval .. Sinhalese	Records the grant of benefactions to a bo-tree. Incompletely preserved
8 ..	19.10. 60 ..	On one side of a pillar near the Circuit Bungalow and the Junction between the main and the Ana-ulundawa Roads at Polonnaruwa (G. 22/4)	12th Century	Tamil	Slightly worn
9 ..	12.11. 60 ..	On a slab of the stone pavement (Northern side) at Kirivehera, Kataragama (P 9/182)	9th-10th Century	Mediaeval .. Sinhalese	Worn. Perhaps records the name of the donor of a stone slab
10 ..	12.11. 60 ..	On a slab of the stone pavement (Southern side) at Kirivehera, Kataragama (P 9/182)	6th-7th Century	Sinhalese .. Prakrit Late Brāhmī	Completely worn. Probably mentions "vabarala"
11 ..	25.11. 60 ..	On a fragment of a slab found near the spill of the Manakulama Tank, Kandu Tulana, Ulagalla Korale, Anuradhapura District (# 15/18) (Now in the Anuradhapura Museum)	10th-11th Century	Mediaeval .. Sinhalese	Considerably worn. A carving of two elephants is seen on a side

APPENDIX II

List of Sites Declared protected in 1960

<i>Province</i>	<i>District</i>	<i>Village</i>	<i>Plan</i>	<i>Monument</i>	<i>Date and Gazette No.</i>
Uva	.. Badulla..	Uraṇiya	.. 16 chain sheet Sqs. J 22-32	Nāgadīpa Rajamahavihāre	Nov. 18th, 1960 No. 12,230
Western	Kalutara	Pokuṇuviṭa	F.S.L. 17/37A 45A	Rajamahavihāre and the stone inscriptions	May 27th, 1960 No. 12,136

List of Sites for the "protection" of which Preliminary Action was taken in 1960

<i>Province</i>	<i>District</i>	<i>Village</i>	<i>Monument</i>
Western	.. Colombo	.. Kāragala	.. Rajamahavihāre
North-Western	.. Kurunegala	.. Dambadeniya	.. Daḷadāmāligāva
North-Western	.. Kurunegala	.. Yāpahuva	.. Purāṇa-vihāra and the frescoes
Southern	.. Galle	.. Talagamuva	.. Purāṇa-vihāra adjoining the shrineroom built in 1806

List of Sites Selected in 1960 for Acquisition

<i>Province</i>	<i>District</i>	<i>Village</i>	<i>Monument</i>
North-Western	.. Kurunegala	.. Panāvīṭiya	.. Land containing the old Ambalama
Central	.. Kandy	.. Uda Dumbara	.. Site of the Daḷadā-māligāva
Central	.. Kandy	.. Kandy Town	.. Bō-tree—Keppetipola bōdhiya

TRANSLITERATION

In this report, the more well-known place names are given in the official spelling, and the International System of scientific transliteration is adopted for other place names and words foreign to the English language with the exception of the use of 'sh' often to represent the cerebral S (ඃ) and 'ch' to represent the soft 'ch' sound in the English. The long 'ē', and 'ō' have been marked where necessary.

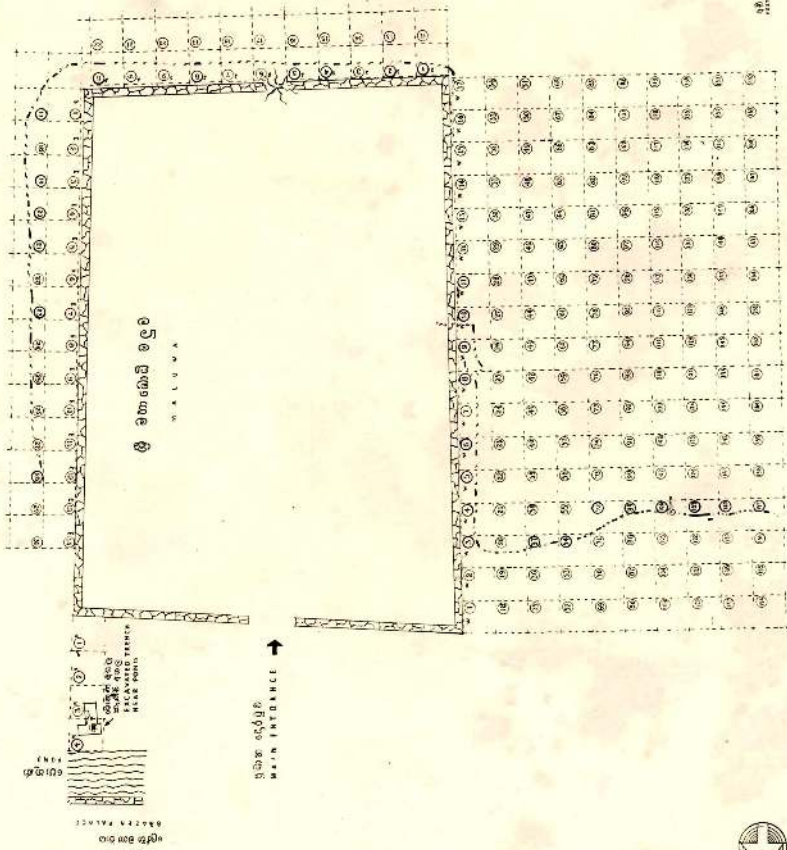

සැලැස්ම
PLAN I (a)

ශ්‍රී ලංකා කේන්ද්‍රීය ඉතිහාසයේ සොයාගැනීම් ප්‍රකාශන
GRID LINES OF TISSAHAMA EXCAVATION KUNDA THE PRASARA OF THE SACRED BU-IRIE

අනුරාධපුරේ ඉතිහාසයේ
සොයාගැනීම් ප්‍රකාශන
EXCAVATION DRAWINGS
TISSAHAMA
KUNDA THE PRASARA

සැලැස්මේ අංකය
DRAWING NO.

සැලැස්මේ නම
NAME OF THE DRAWING

සැලැස්මේ පිටුව
PAGE NO.

සැලැස්මේ පිටුව
PAGE NO.

සැලැස්මේ පිටුව
PAGE NO.

සැලැස්මේ පිටුව
PAGE NO.

සැලැස්මේ පිටුව
PAGE NO.

සැලැස්මේ පිටුව
PAGE NO.

සැලැස්මේ පිටුව
PAGE NO.

සැලැස්මේ පිටුව
PAGE NO.

සැලැස්මේ පිටුව
PAGE NO.

සැලැස්මේ පිටුව
PAGE NO.

සැලැස්මේ පිටුව
PAGE NO.

සැලැස්මේ පිටුව
PAGE NO.

සැලැස්මේ පිටුව
PAGE NO.

0 5 10
METERS

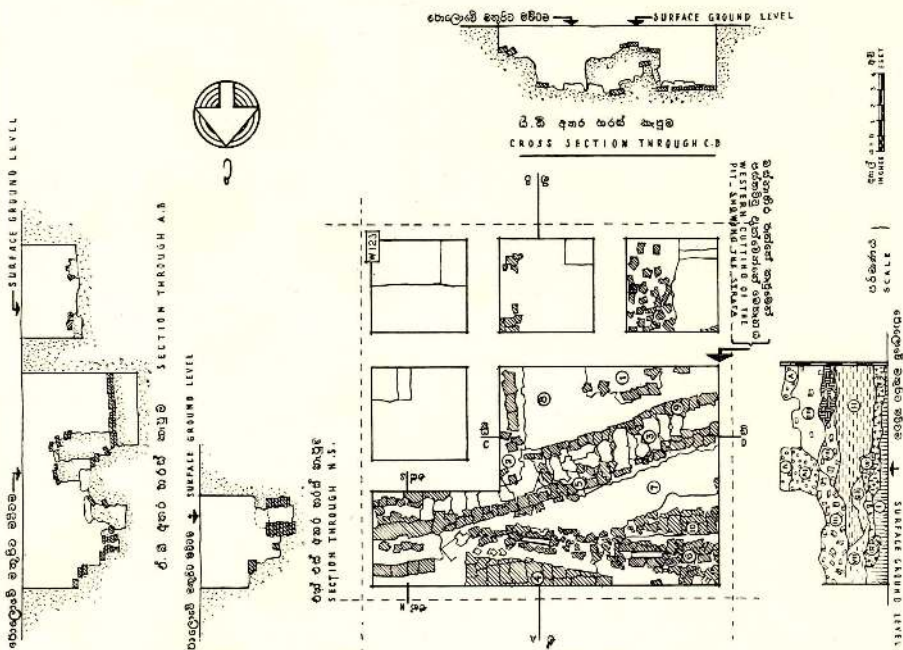

අනුරාධපුරේ නිස්සාරාම නාමිචි
රිප්පිබද භාලපුචි

EXCAVATION DRAWINGS
OF TISSĀRĀMA AT
ANURĀDHAPURA.

ශ්‍රී ලංකා බොධි ප්‍රාන්තයේ නිවැස්නාගේ
ප්‍රාන්තවාසියෙක් වූ ආචාර්ය සෙනරත් දිසානායක

DRAWINGS OF THE EXCAVATION PIT
(GRID NO 123) OF TISSARAMA TO THE
WESTERN SIDE OF THE SACRED BO-TREE
PRAKARA.

[illegible]

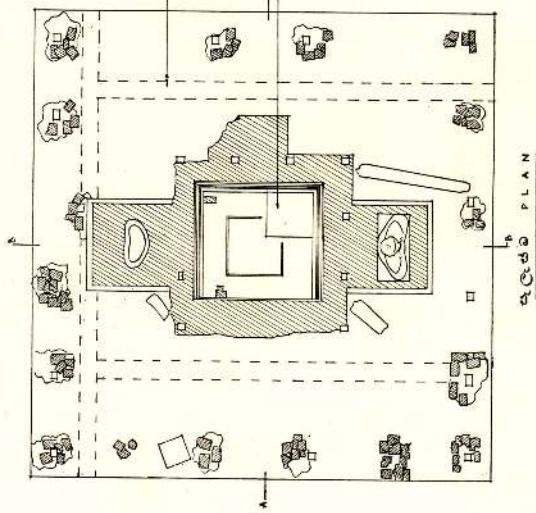
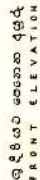
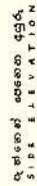
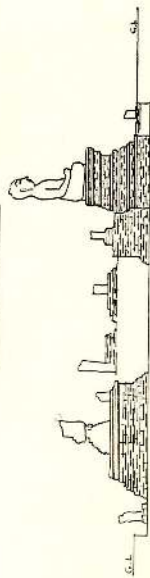
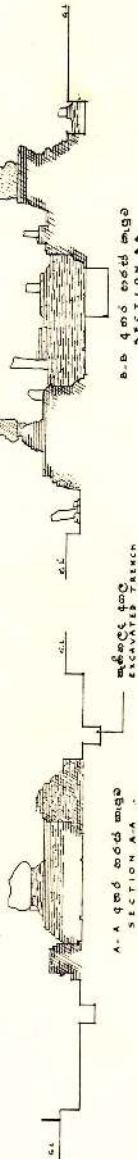
**ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಅಳತೆ
ಮಾಡುವುದು.**

[illegible]

රජ මහලයේ පිහිටීම		REFERENCE TO STRATA	
I	මිනිසුන් පමණක්	ඉතා කොමන්ලිටික පිහිටීම	
II	මහලයේ පිහිටීම	MEERIN BUILDING	
III	මහලයේ පිහිටීම	මහලයේ පිහිටීම	
IV	මහලයේ පිහිටීම	මහලයේ පිහිටීම	
V	මහලයේ පිහිටීම	මහලයේ පිහිටීම	
VI	මහලයේ පිහිටීම	මහලයේ පිහිටීම	
VII	මහලයේ පිහිටීම	මහලයේ පිහිටීම	
VIII	මහලයේ පිහිටීම	මහලයේ පිහිටීම	
IX	මහලයේ පිහිටීම	මහලයේ පිහිටීම	
X	මහලයේ පිහිටීම	මහලයේ පිහිටීම	
XI	මහලයේ පිහිටීම	මහලයේ පිහිටීම	
XII	මහලයේ පිහිටීම	මහලයේ පිහිටීම	
XIII	මහලයේ පිහිටීම	මහලයේ පිහිටීම	
XIV	මහලයේ පිහිටීම	මහලයේ පිහිටීම	
XV	මහලයේ පිහිටීම	මහලයේ පිහිටීම	
XVI	මහලයේ පිහිටීම	මහලයේ පිහිටීම	
XVII	මහලයේ පිහිටීම	මහලයේ පිහිටීම	
XVIII	මහලයේ පිහිටීම	මහලයේ පිහිටීම	
XIX	මහලයේ පිහිටීම	මහලයේ පිහිටීම	
XX	මහලයේ පිහිටීම	මහලයේ පිහිටීම	
XXI	මහලයේ පිහිටීම	මහලයේ පිහිටීම	
XXII	මහලයේ පිහිටීම	මහලයේ පිහිටීම	
XXIII	මහලයේ පිහිටීම	මහලයේ පිහිටීම	
XXIV	මහලයේ පිහිටීම	මහලයේ පිහිටීම	
XXV	මහලයේ පිහිටීම	මහලයේ පිහිටීම	
XXVI	මහලයේ පිහිටීම	මහලයේ පිහිටීම	
XXVII	මහලයේ පිහිටීම	මහලයේ පිහිටීම	
XXVIII	මහලයේ පිහිටීම	මහලයේ පිහිටීම	
XXIX	මහලයේ පිහිටීම	මහලයේ පිහිටීම	
XXX	මහලයේ පිහිටීම	මහලයේ පිහිටීම	

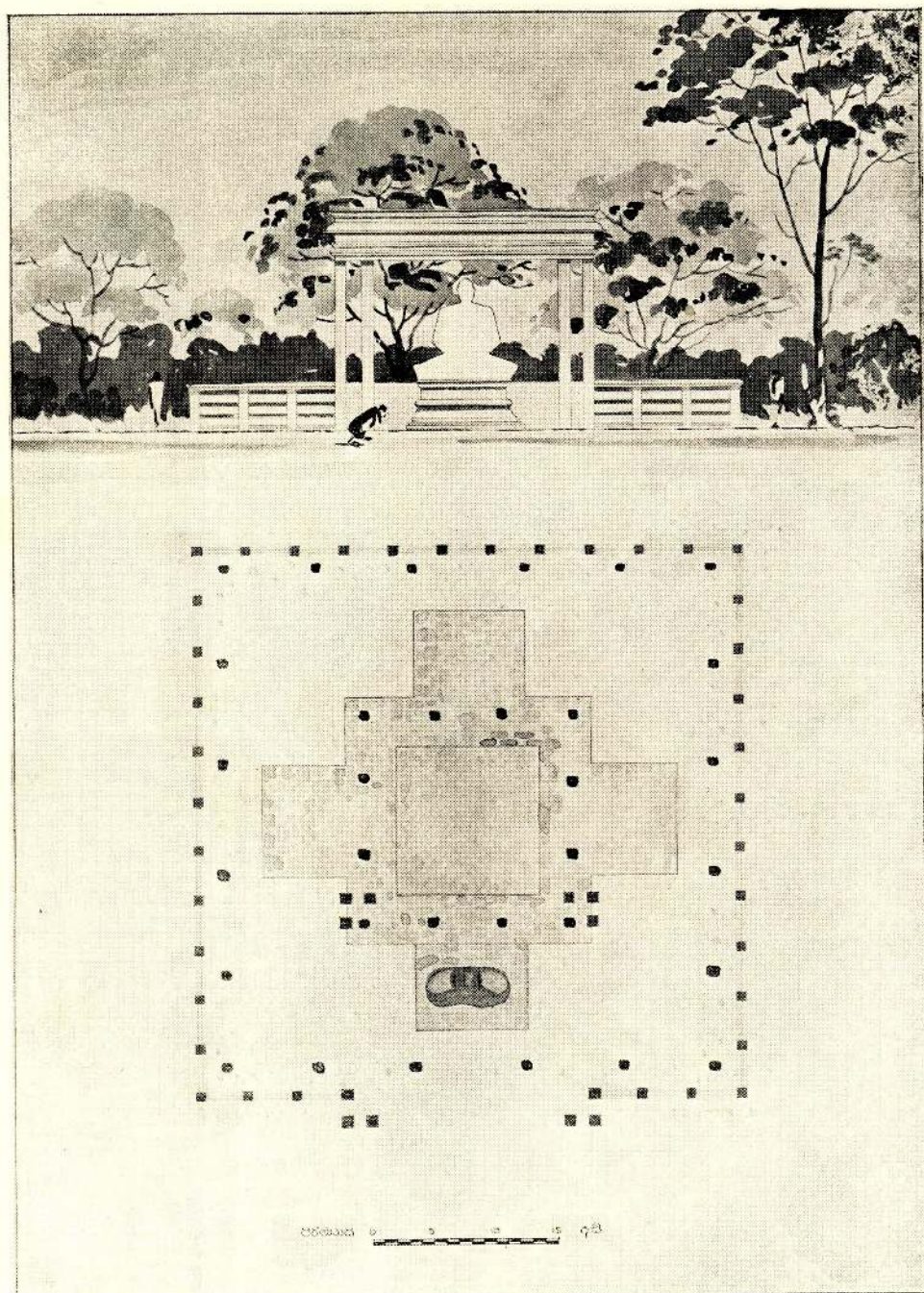

433

[illegible]

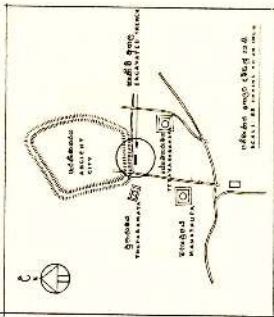
ಕೀರ್ತಿಸ್ಥಳ
PLAN III

සැලැස්ම
PLAN IV

අනුරාධපුර පැරණි කගරයෙහි දකුණු දොරටුව අසල කැනි තැන්
AN EXCAVATED TRENCH NEAR SOUTHERN GATE- ANURADHAPURA

මෙම කැනි තැන හා පූර්ණ කලාපය අනුරාධපුර පැරණි කගරයේ දකුණු දොරටුව අසල පිහිටා ඇත. මෙය පැරණි නගරයේ සිටින අයගේ ජීවිතය පිළිබඳව අධ්‍යයනය කිරීමට ඉඩ සලසා ඇත.

THIS TRENCH AND THE SURROUNDING AREA ARE LOCATED NEAR THE SOUTHERN GATE OF THE ANCIENT CITY AND THE TRENCH IS USED FOR THE STUDY OF THE LIFE OF THE ANCIENT PEOPLE.

මෙම කැනි තැන අසල පිහිටා ඇත.

දිගු අතර දිස්වන කැනි තැනේ අක්ෂරාංක ඛණ්ඩය
LONGITUDINAL SECTION A-D

උඩ පසුබිම් ඛණ්ඩය
PLAN

අනුරාධපුර පැරණි කගරයේ
EXCAVATION DRAWINGS
OF THE SOUTHERN GATE
ANURADHAPURA

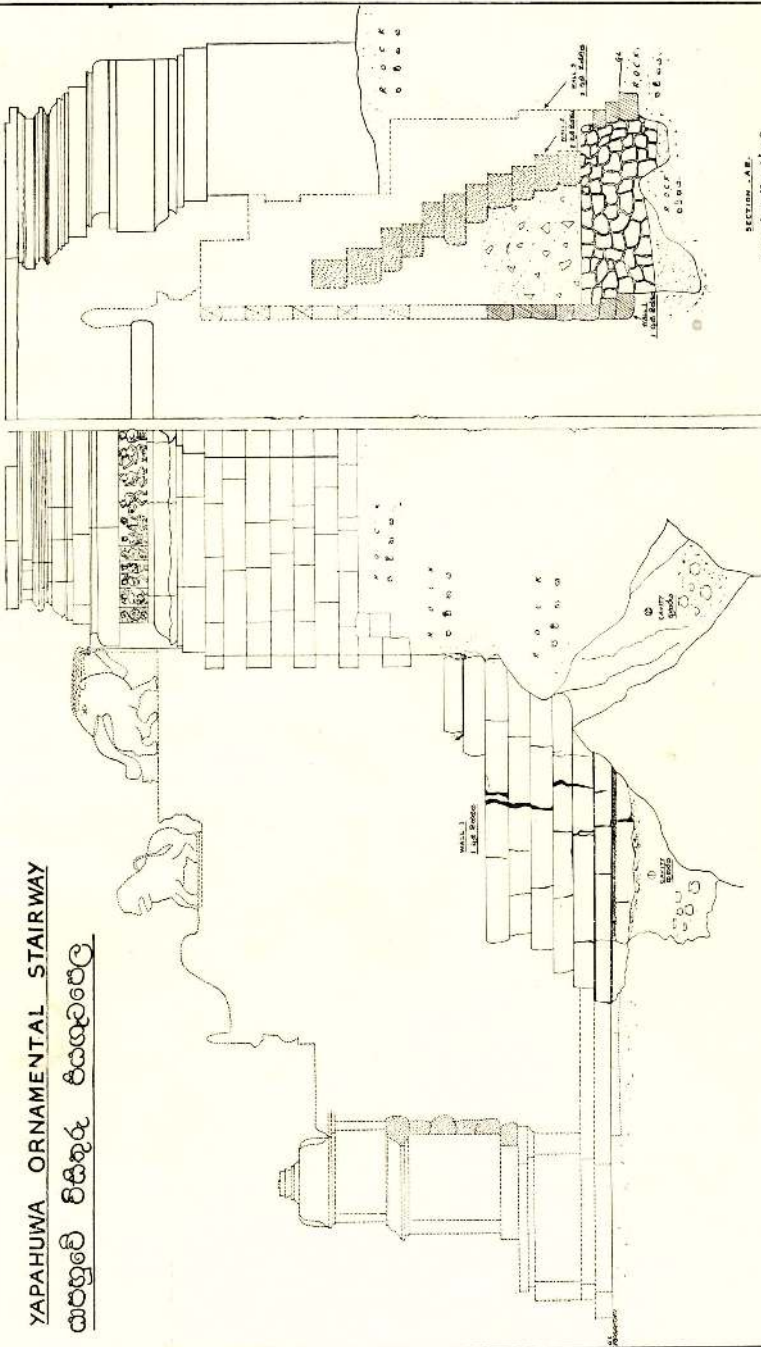
මෙම කැනි තැන අසල පිහිටා ඇත.
මෙම කැනි තැන අසල පිහිටා ඇත.
මෙම කැනි තැන අසල පිහිටා ඇත.

අනුරාධපුර පැරණි කගරයේ
දකුණු දොරටුව අසල
කැනි තැනේ
අක්ෂරාංක ඛණ්ඩය
දිගු අතර දිස්වන කැනි තැනේ
උඩ පසුබිම් ඛණ්ඩය

YAPAHUWA ORNAMENTAL STAIRWAY

යාපාහුවා විහිතුවා මාර්ගයේ

SECTION A-B

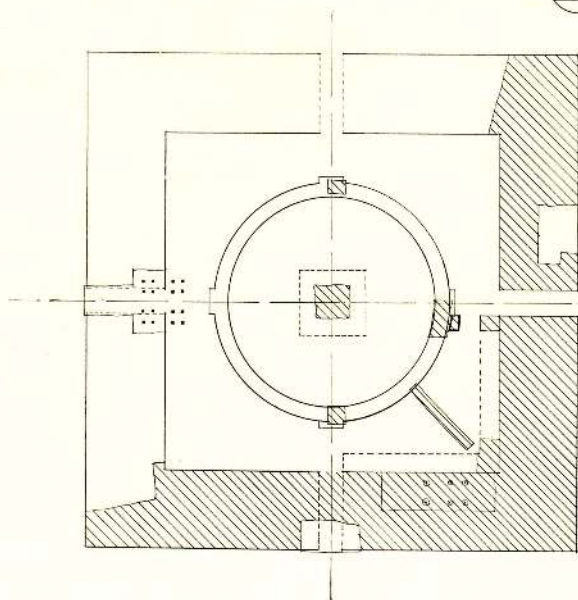
ARCHITECTONICAL DEPT. 1911	1911
COLORADO 7	1911
ARCHITECTONICAL DEPT. 1911	1911
ARCHITECTONICAL DEPT. 1911	1911
ARCHITECTONICAL DEPT. 1911	1911
ARCHITECTONICAL DEPT. 1911	1911
ARCHITECTONICAL DEPT. 1911	1911
ARCHITECTONICAL DEPT. 1911	1911
ARCHITECTONICAL DEPT. 1911	1911
ARCHITECTONICAL DEPT. 1911	1911
ARCHITECTONICAL DEPT. 1911	1911

ELEVATION EAST-OF PARTLY PRESERVED
UNDER STRUCTURE WALL No 1 Vide Section A-B.
තැනෙහිදී ඉදිකළ රෙහෙක අඩුරු - අඩ වශයෙන්
ඉතිරිව ඇති 1 වැනි මණ්ඩපයේ දැනට බිමේ AB හරස් කළ බලකොටු

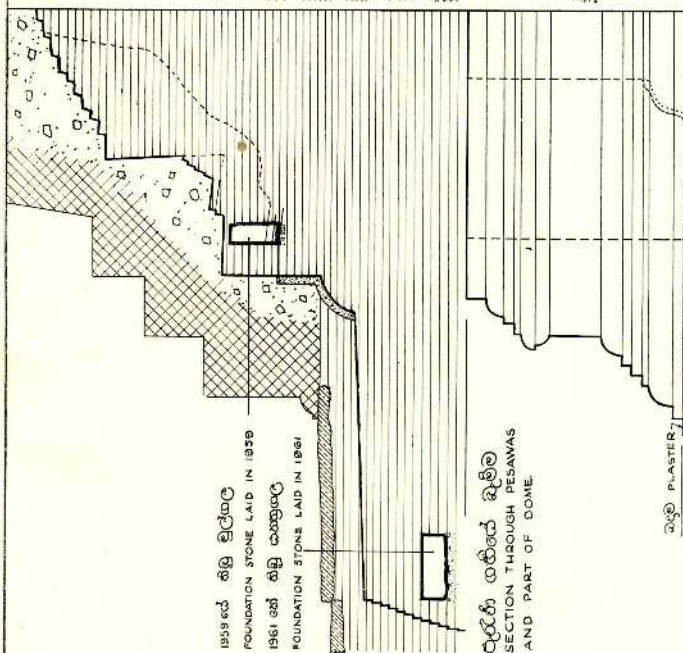
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 FEET

කිරිවිහෙර මාවතේ කැණීම EXCAVATION OF KIRIVEHERA AT KATARAGAMA

පියරස්
මාපය
SCALE
0 10 20 30 40 50
FEET

දූරේණ ගඟේ මාවත
SECTION THROUGH PESAWAS
AND PART OF DOME

මාවත ප්ලාස්ටර්

අභ්‍යන්තර පූරණ
BRICK GRAFTING

මාවත ප්ලාස්ටර්
BRICK PAVING

මාවත ප්ලාස්ටර් මාවතේ
මාවතේ මාවතේ
SCALE
0 1 2 3 4 5
FEET

මාවත ප්ලාස්ටර්
REFERENCE

මාවත ප්ලාස්ටර්

මාවත ප්ලාස්ටර්

මාවත ප්ලාස්ටර්

මාවත ප්ලාස්ටර්

මාවත ප්ලාස්ටර්

මාවත ප්ලාස්ටර්

මාවත ප්ලාස්ටර්

මාවත ප්ලාස්ටර්

මාවත ප්ලාස්ටර්

මාවත ප්ලාස්ටර්

මාවත ප්ලාස්ටර්

මාවත ප්ලාස්ටර්

මාවත ප්ලාස්ටර්

මාවත ප්ලාස්ටර්

මාවත ප්ලාස්ටර්

මාවත ප්ලාස්ටර්

මාවත ප්ලාස්ටර්

මාවත ප්ලාස්ටර්

මාවත ප්ලාස්ටර්

මාවත ප්ලාස්ටර්

මාවත ප්ලාස්ටර්

මාවත ප්ලාස්ටර්

මාවත ප්ලාස්ටර්

මාවත ප්ලාස්ටර්

මාවත ප්ලාස්ටර්

මාවත ප්ලාස්ටර්

මාවත ප්ලාස්ටර්

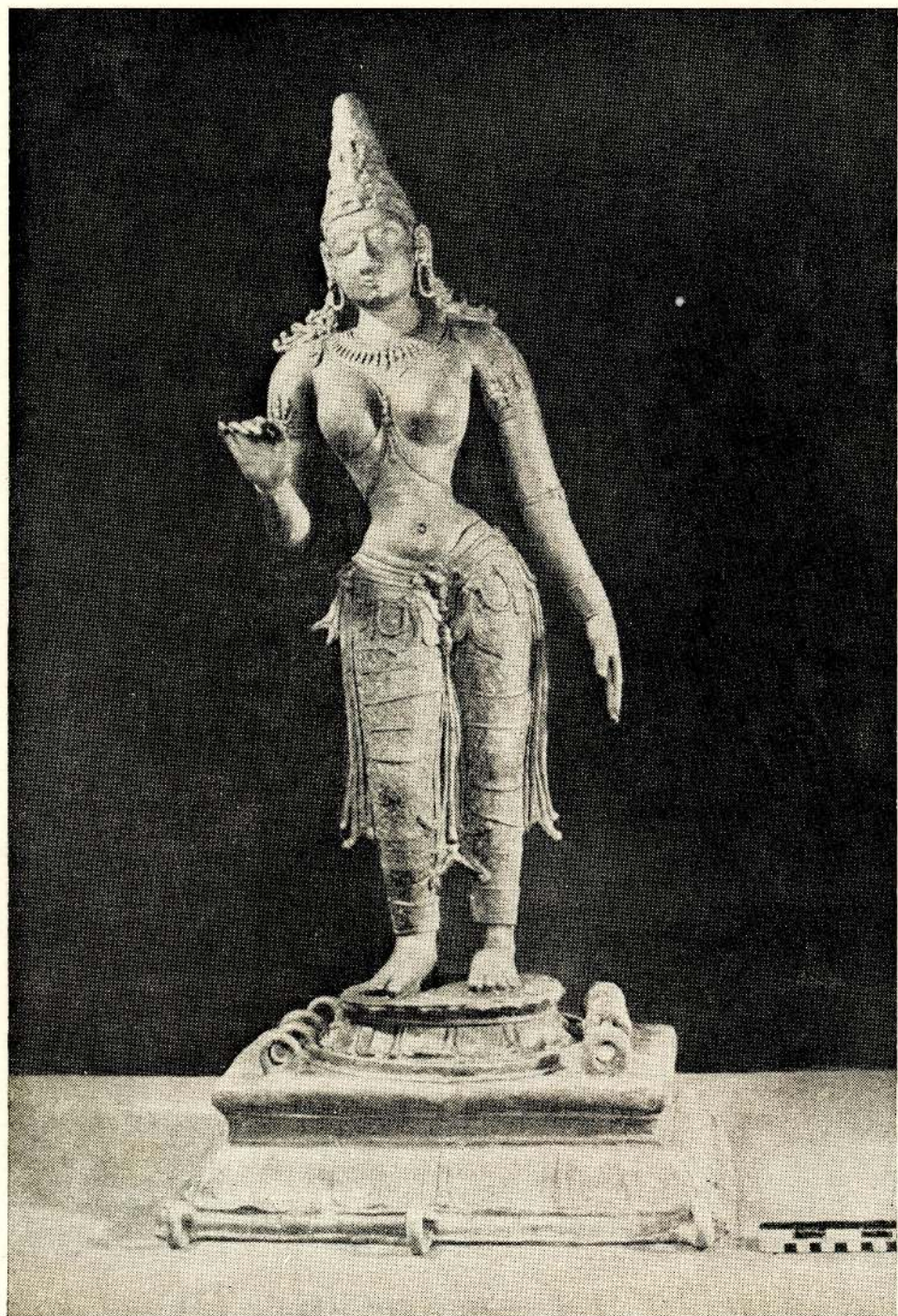

බටුකබහිරවරුප (ඉදිරිපස හා පිටුපස)
BATUKABHAIRAVA FIGURES (FRONT AND BACK)

ශිවකාමසුන්දරී
ŚIVAKĀMASUNDARĪ

காடார்ப்படி
PLATE III

பாவிதி ?
PĀRVATĪ ?

ಷಿವಲಿಂಗನಾಥನು
SKANDA (SIVĀHARA)

ಕೂದಲರವಿ
GODDESS

දෙවිනක්
GODDESS

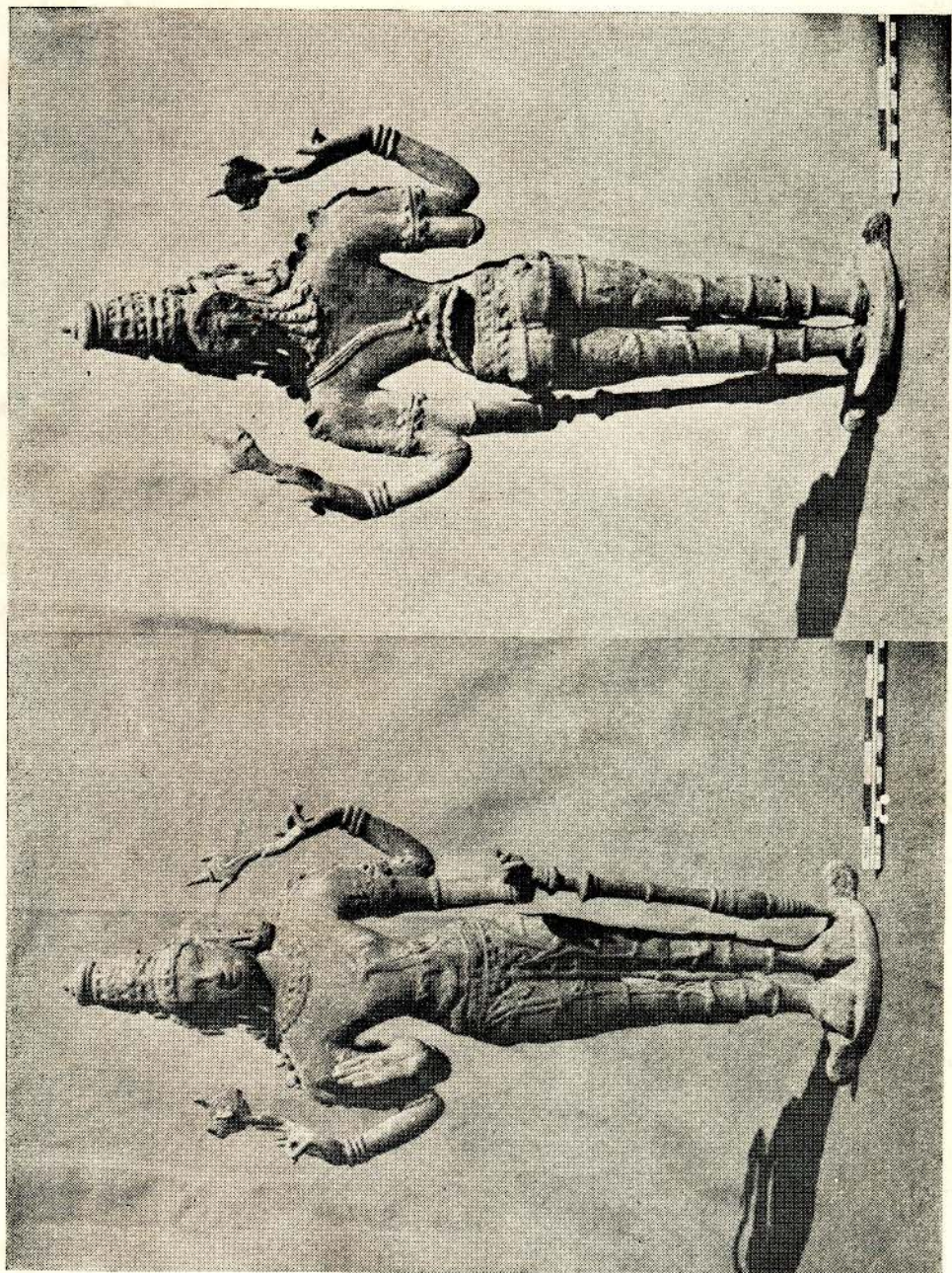
ദേവിയമ്മ
GODDESS

ಗಣೇಶ
GANESA

හොගස්තානමූර්තියෙන් සිටින විෂ්ණු රූපය
VISHṆU IMAGE IN *Bhogasthāna-mūrti*

ಸರಸ್ವತಿ
SARASVATI

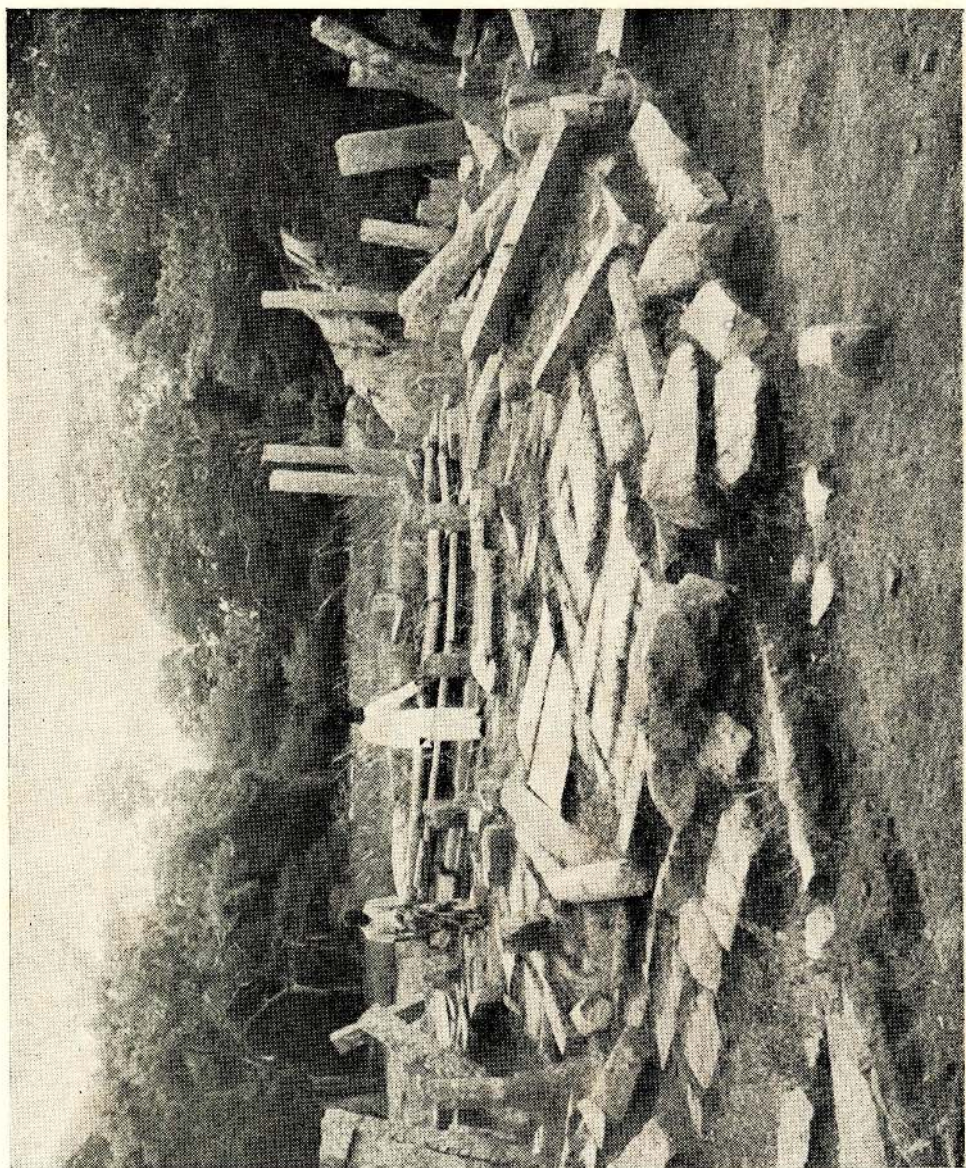

මැනික්දෙන වටදගේ
VAṬADĀGE, MĀṆIKDEṆA

കാടാർപ്പട
PLATE XII

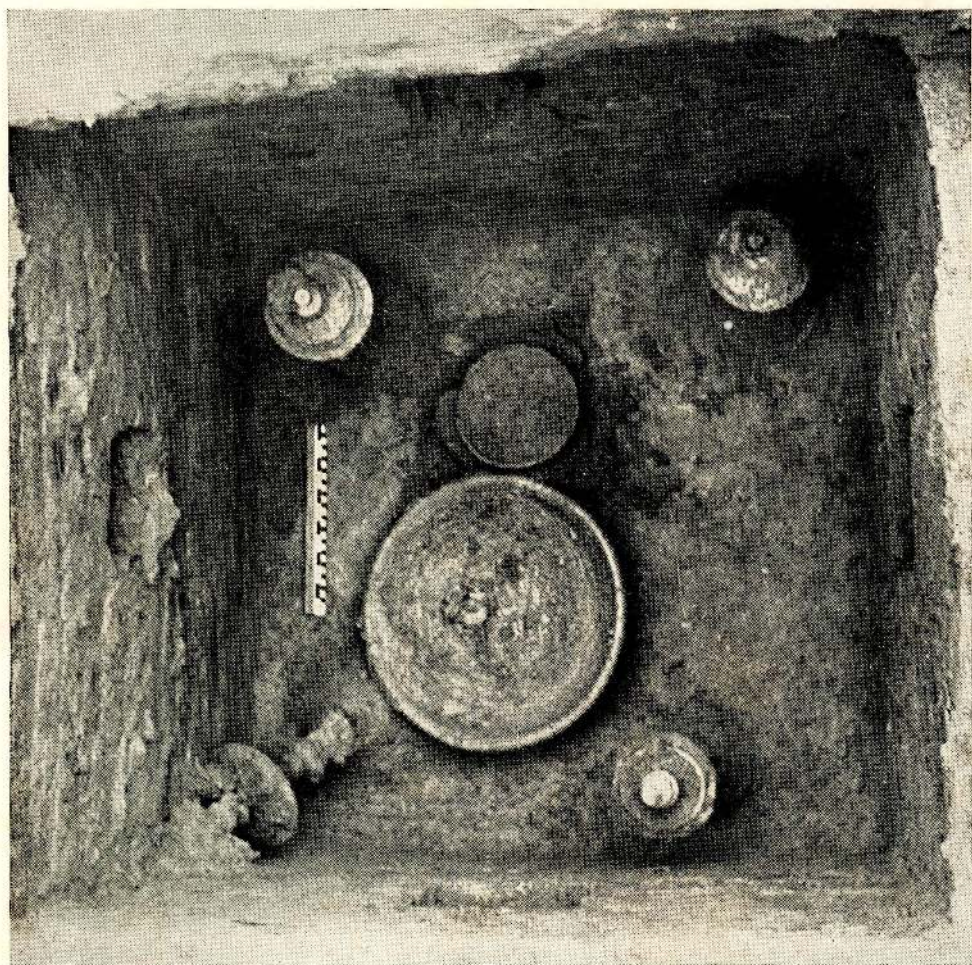
രാജംഗൽ വിളാസം
VATADĀḢĒ, RĀJAṅGAṅĒ

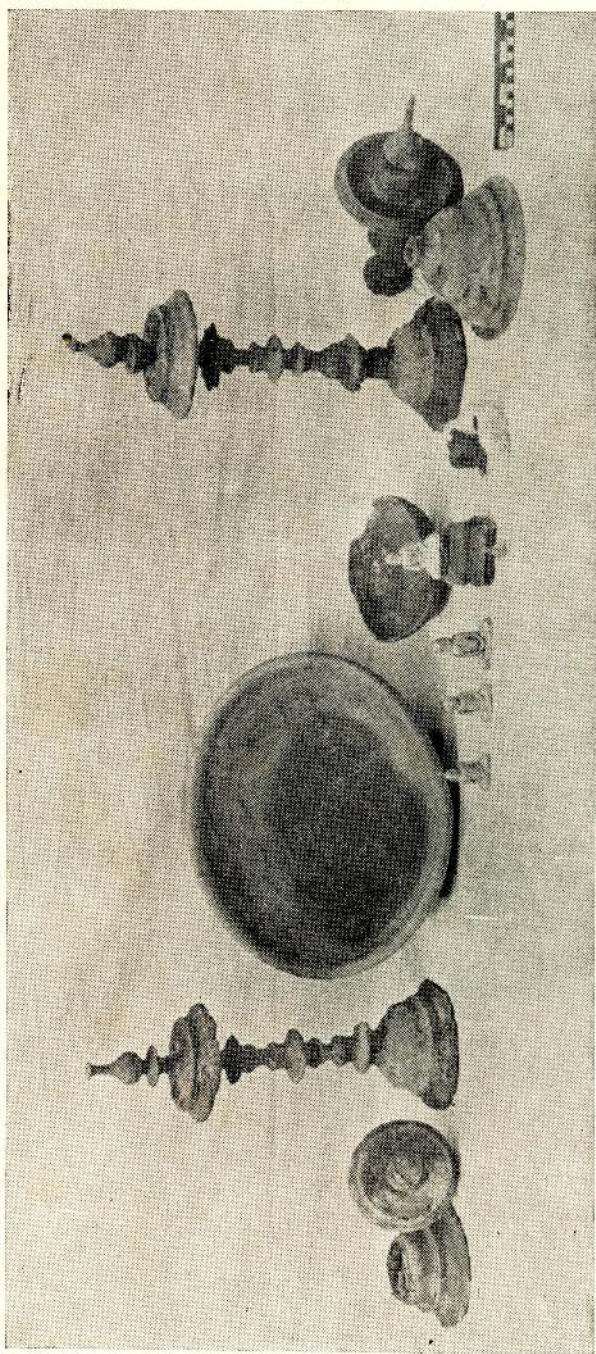
දැදිගම ලොකු ස්තූපය තුළ කුඩුණු කුඩා ස්තූපය
SMALL *Stūpa* WITHIN THE LARGER ONE AT DĀDIGAMA

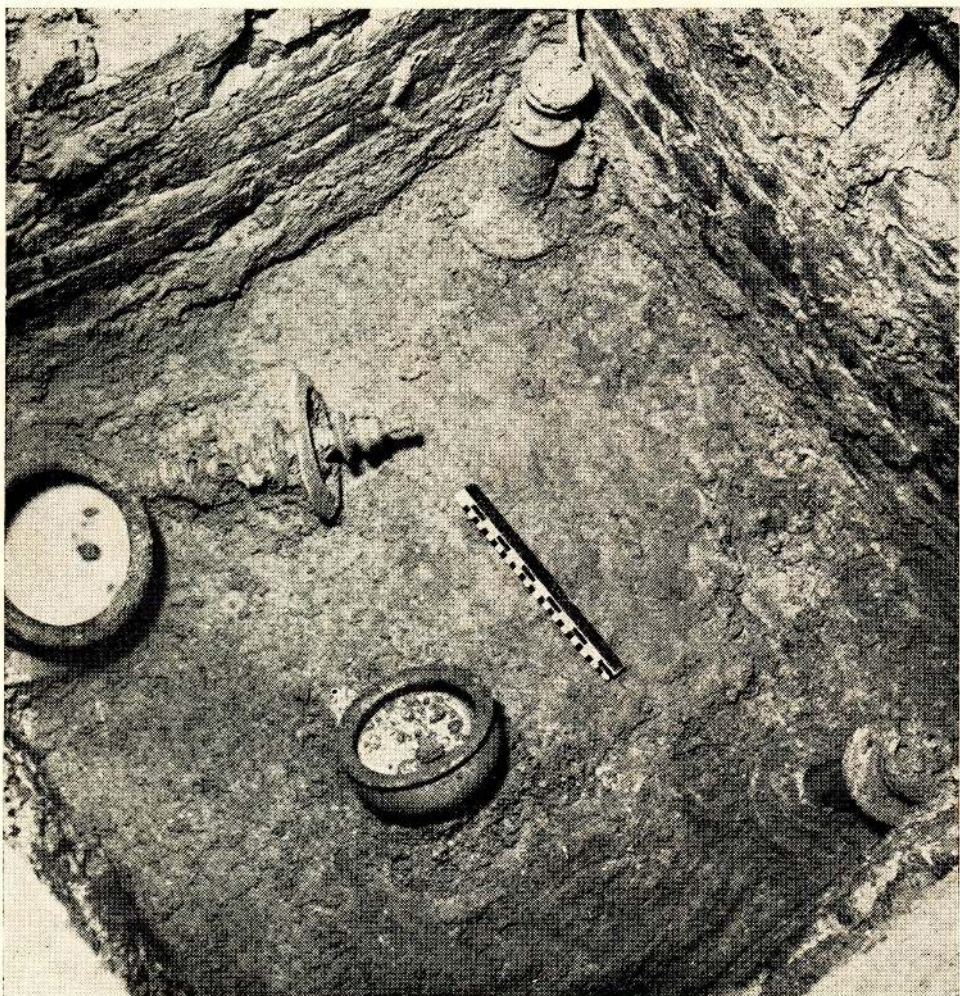
දැඩිගමින් ලැබුණු මැටි බඳුන් තුඩුණු හැටි
EARTHENWARE POTS *in situ* DĀDIGAMA

දාදිගමින් ලැබුණු නිධාන වස්තු
FINDS FROM DĀDIGAMA

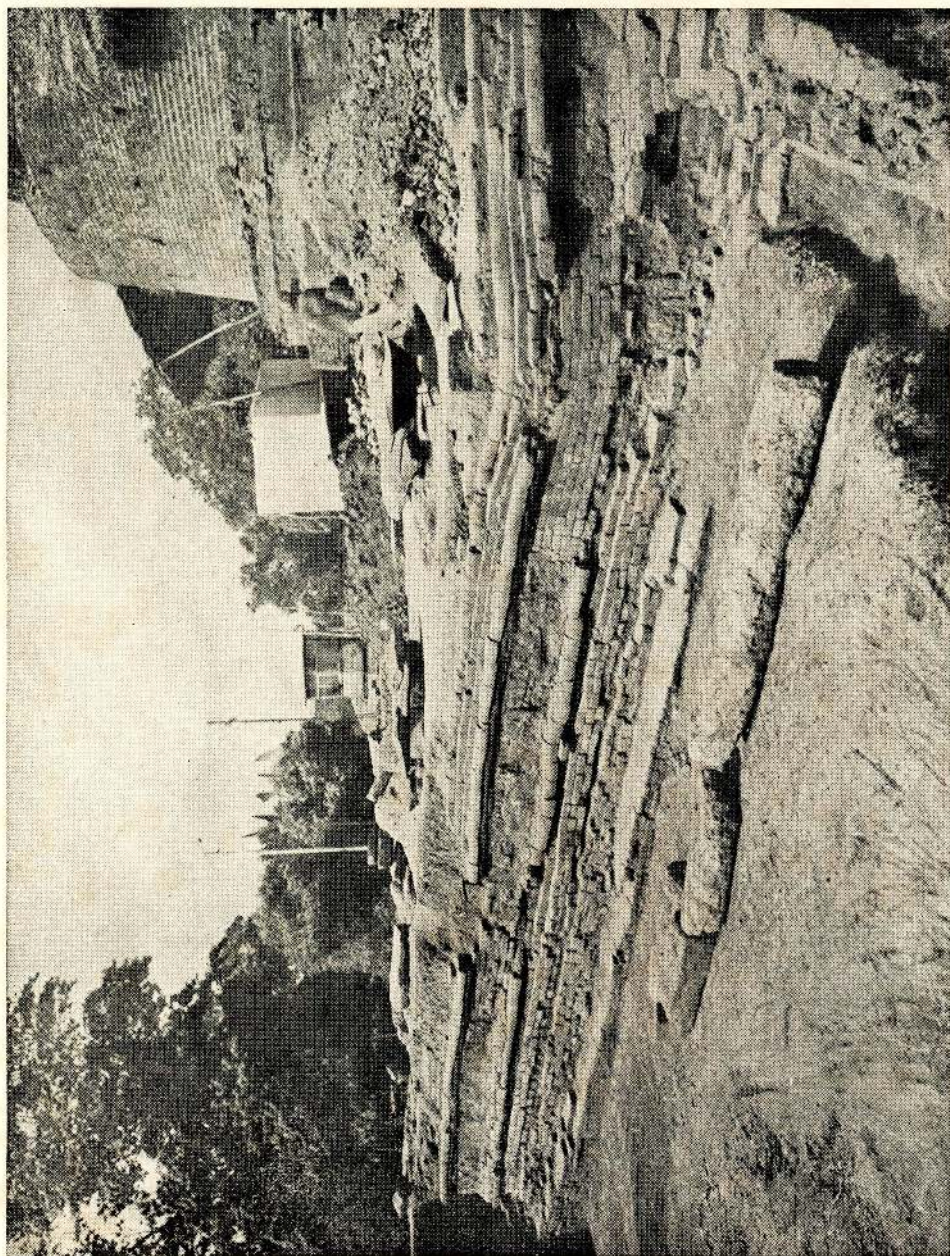
1960.10.11 දින දැදිගම විවෘත කළ ධාතු ගර්භය
RELIC-CHAMBER OPENED ON OCTOBER 11, 1960 AT DĀDIGAMA

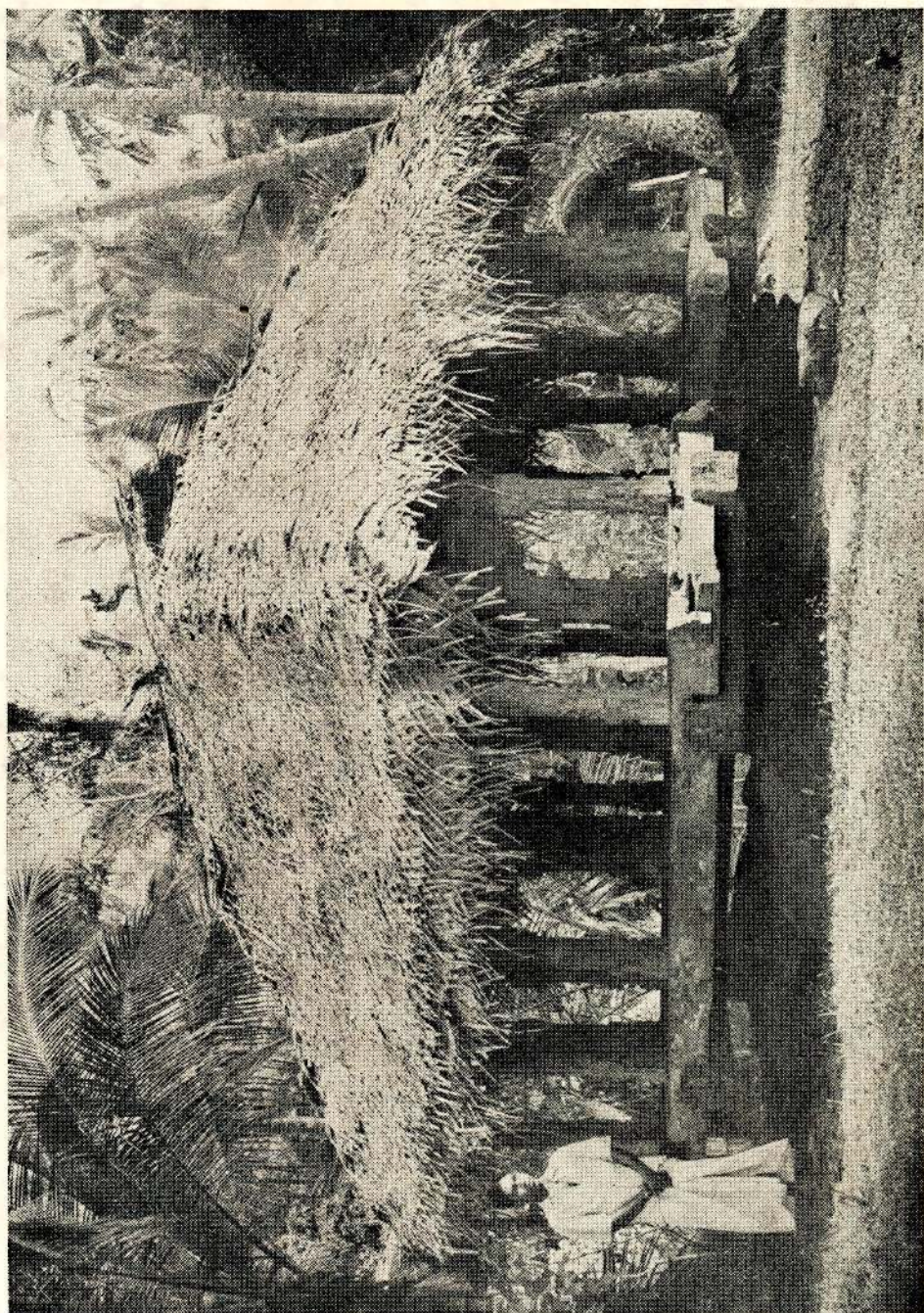
කතරගම කිරිවෙහෙරේ මලුවේ පඩි පෙළේ අත්වැල්
BALUSTRADES FROM KIRIVEHERA, KATARAGAMA

කතරගම කිරිවෙහෙරේ මලුවේ කැණීම
EXCAVATION OF MALUVA OF KIRIVEHERA, KATARAGAMA

පනාවිටියේ අම්බලම
GENERAL VIEW OF AMBALAMA, PANĀVIṬIYA

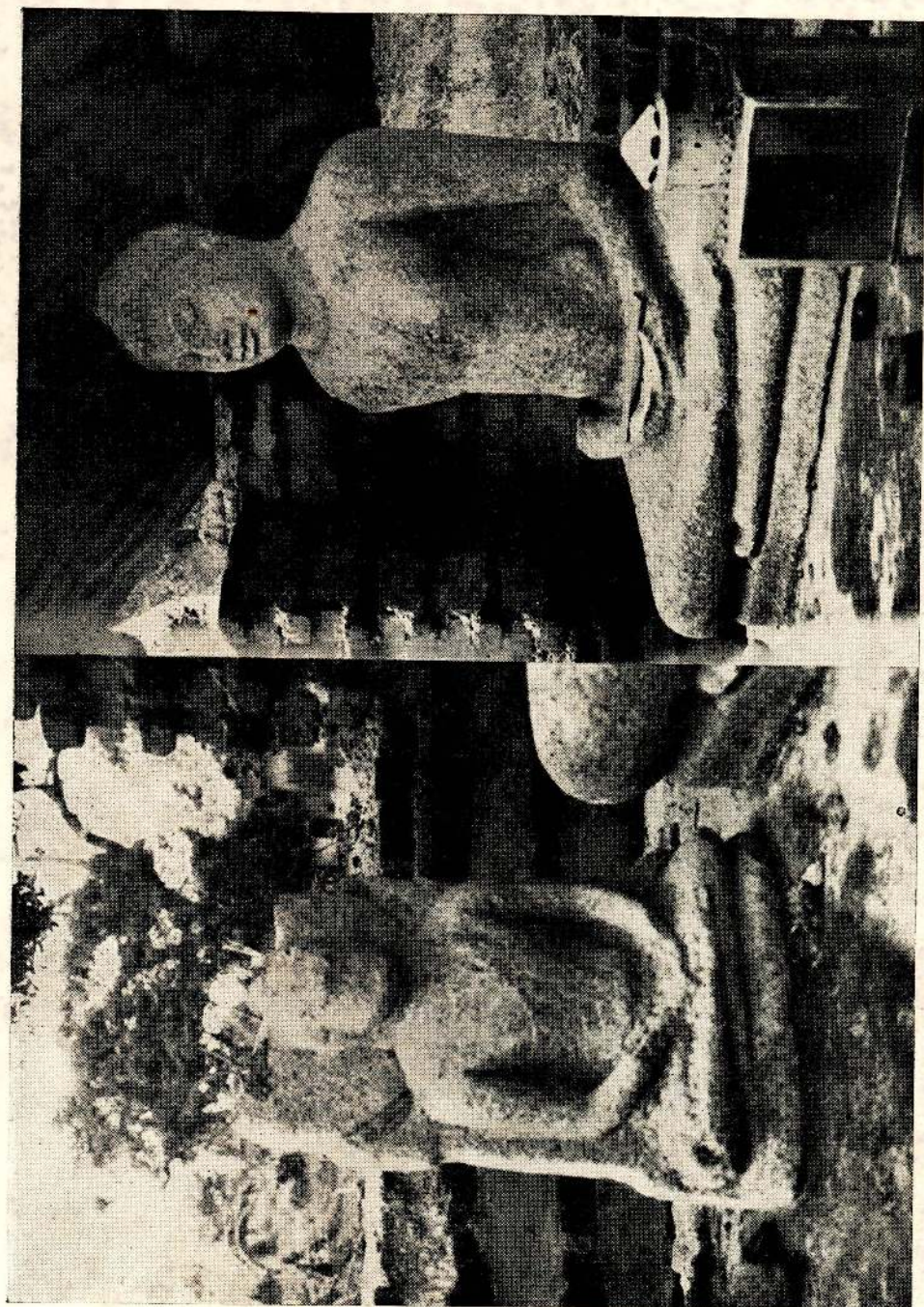

ඡායාරූපය
PLATES XX (a) & (b)

පනාවිටියේ දම්බලමේ කණුවල ලි කැටයම්
CARVINGS FROM WOODEN-PILLARS, PANĀVĪṬIYA

මහවිලච්චියේ බුද්ධපිළිම
BUDDHA STATUES FROM MAHAVILACHCHIYA

